

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MÂİDE SÛRESİ 27 - 34. ÂYETLER TEFSİRİ
BAĞLAMINDA HÂBİL - KÂBİL KISSASI, MAKÂSİD-I
ŞERÎA VE HİRÂBE SUÇU

Hazırlayan
Emin YEMİŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Recep DEMİR

Karabük
Aralık 2015

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Emin YEMİŞ'e ait "Mâide Sûresi 27-34. Âyetler Tefsiri Bağlamında Hâbil-Kâbil Kıssası, Makâsıd-ı Şerfa Ve Hirâbe Suçu" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Tefsir YÜKSEK LİSANS programı tezi olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.


Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı

İmzası

Tez Kurulu Başkanı : Yrd. Doç. Dr. Recep DEMİR
(Danışman Üye)

Üye : Yrd. Doç. Dr. Şükrü MADEN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU



Tez Sınav Tarihi : .../ /2015

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEFSİR YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DOĞRULUK BEYANI


Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanışımında alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

25.12.2015

Adı-Soyadı

İmzası

Emin YEMİŞ


ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, mûcize bir kitaptır. Sıradan kitapların aksine edebî bir sıraya göre tertîp edilmiş değildir. Belirli konular hakkında bilgi, fikir ve tartışmaları ele almamaktadır. Belirli bölümlere ve kısımlara ayrılmamıştır. Bunların aksine iman insanları İslâm'a çağırıldığı, kâfirleri uyardığı, geçmişten ibretlik dersler ve müjdeler verdiği görülmektedir. Aynı konu farklı şekillerde tekrar edilir ve görünürde hiç ilgisi olmayan bir konu diğerini takip edebilmektedir. Tarihsel olaylar anlatılır; fakat, anlatım tarih kitaplarındaki gibi değildir. Felsefe ve metafizik sorunlar bu konulardaki ders kitaplarından çok farklı bir şekilde ele alınmaktadır. Aynı şekilde kültürel, politik, sosyal ve ekonomik problemleri çözmeye kendi metodunu izler; kanunları ve prensipleri sosyologlardan, hukukçulardan farklı bir şekilde ele almaktadır.

Âlemlerin Rabbi, insanı kendi halifesi seçmesiyle kendisi ile ne tür bir ilişki içinde olacağını bildirmiştir. Hz. Âdem'e peygamberlik vermiş, kendisinin ve zürriyetinin izlemesi için de hidayet vermiştir. Fakat takip eden çağlarda insanlar yavaş yavaş doğru yoldan ayrılmışlardır. Allah insanlara kendi toplumları içersinden elçiler tayin etmiştir.

İnsan yeryüzünün efendisidir; yeryüzünün iyi olması ya da fesâda uğraması, bozulması insanın iyi ya da kötü olmasına bağlıdır. İnsan nefsi düzelip ıslah olunca, el attığı ve sorumluluğunu üstlendiği her şey düzelir, ıslah olur.

İnsanın dünya ve ahiret mutluluğu Allah'la yaptığı ahitleri yerine getirmesine bağlıdır. Bu ahitler amelen ve zikren unutulunca insanlar katı kalpli olmaktadır. Artık her türlü suçu işleyebilmektedir. İslâmiyet insanların ruhlarını teskin etmek için başta namaz ve zekat gibi iki önemli ibadeti ortaya koymaktadır.

Dinimizde kul, Allah ile bağına namazla kurar. Toplumda kin ve düşmanlığın yok olması için cemaatle namaz, zekâtın işletilmesi lazımdır. Özellikle bunların ikisi insanlar arasında kaynaşmayı, şefkat ve merhameti sağlayan temel taşlardır.

Her gün yüzlerce, binlerce insanın öldürüldüğü bir dünyada bunun sebepleri üzerinde tekrar ve tekrar durulmalı diye düşünüyoruz. İnsan hayatının korunmasıyla

ilgili tedbirler, Mâide Sûresi 27-34. âyetlerinde net bir şekilde ortaya konulduğu görülmektedir.

Sûrede insan hayatının korunması, insanlığın başlangıcından sonuna doğru işlenmiştir. Sûrede Kâbil'in cinayeti, İsrailoğullarının kalp katılığı ve cinayetin sebepleri -hem de çalışmamızda ele aldığımız gibi- kıyamete kadar insan hayatının korunmasını sağlayan evrensel kurallar ile caydırıcı cezalar bir arada işlenmiştir.

Böyle bir konunun tespitinden tez olarak sunumuna kadar geçen her safhada yardımını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Recep DEMİR'e ve maddi manevi desteklerini her zaman yanımda hissettiğim aileme şükranlarımı sunmayı bir borç bilmekteyim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE KONUSU	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	2
3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE METODU	2

BİRİNCİ BÖLÜM MÂİDE SÜRESİ

1. SÜRENİN İSİMLENDİRİLMESİ	7
2. SÜRENİN NÜZÛL ZAMANI VE YERİ	11
3. ÂYETLERİN SAYISI	12
4. SÜRENİN SIRASI.....	14
5. SÜREYE BAŞLANGIÇ VE NİSÂ SÜRESİYLE MÜNÂSEBETİ	15
6. SÜRENİN KONUSU	17

İKİNCİ BÖLÜM HÂBİL-KÂBİL KISSASI

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	24
1.1. Hâbil ve Kâbil Kelimeleri	24
1.2. Kıssa Kelimesi	24
2. KUR'ÂN KISSALARINDA TARİHSELÇİLİK	26
3. TEVRAT'TA HÂBİL - KÂBİL KISSASI	29
4. HÂBİL - KÂBİL KISSASININ KUR'ÂN VE TEFSİR KİTAPLARINDAKİ VERSİYONU	49
5. HÂBİL - KÂBİL KISSASINDAN ÇIKAN SONUÇ	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM MAKÂSİD-I ŞERÎA

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	59
1.1. Makâsıd-ı Şerîa.....	59
1.2. Zarûriyyat	60
2. DİNİN KORUNMASI	61
3. CANIN KORUNMASI.....	63
3.1. Kısasen Öldürmenin Meşru Sebepleri.....	68
3.2. Bir İnsanı Öldüren Bütün İnsanlığı Öldürmüş Gibidir	69
4. NESLİN KORUNMASI	72
5. MALIN KORUNMASI	73
6. AKLIN KORUNMASI	74
7. İLAVE EDİLECEK ZARÛRATLAR	75
8. DEĞERLENDİRME.....	76

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM HİRÂBE

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	78
1.1. Hirâbe.....	78
1.2. Devlete İsyân Suçu (Bağy)	81
2. HİRÂBE SUÇUNUN CEZASI VE HUKUKİ DAYANAĞI	82
2.1. Kitap	82
2.2. Sünnet	85
3. HİRÂBE SUÇUNUN GERÇEKLEŞMESİ İÇİN GEREKEN ŞARTLAR	86
4. HİRÂBE CEZASININ İNFÂZI.....	89
5. HİRÂBE SUÇUNDA CEZANIN DÜŞMESİ	92
6. MUHARİBLERE CEZA UYGULAMA YETKİSİ	94
7. HİRÂBE ÂYETİNE FARKLI BİR YAKLAŞIM	94
SONUÇ	101
KAYNAKÇA	106

ÖZET	113
ABSTRACT	114
ÖZGEÇMİŞ	115

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhi's-selâm
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: ibn (oğlu)
Bkz.	: Bakınız
Bsk.	: Baskı
c.c.	: celle celaluhu
çev.	: çeviren
<i>DİA</i>	: <i>Diyanet İslam Ansiklopedisi</i>
h.	: hicri
Hz.	: Hazreti
md.	: madde
ö.	: ölümü
r.a.	: radiyallahu anhu/anhuma/anhum/anha
s.	: sayfa
s.a.s	: sallallahu aleyhi ve sellem
trc.	: tercüme eden
thk.	: tahkik
ts.	: tarihsiz
t.y.	: tarih yok
Yay.	: Yayınları
vb.	: ve benzeri
y.y.	: yayın yeri yok

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE KONUSU

Kur'ân-ı Kerîm, nüzûlünden günümüze kadar pek çok çalışmanın kaynağı olduğu gibi bundan sonra da çalışmalara kaynaklık etmeye devam edecektir. Değişen zaman, şartlar ve bilginin artışı, Kur'ân'a farklı açılardan bakıp onu yorumlamaya kapı aralayacaktır. Tefsir ilmi bir taraftan yeni yorumlarla zenginleşecektir.

Kur'ân ile hayat arasındaki bağı doğru kurulabilmesi, hayat şartlarındaki değişim ve gelişmelerin Kur'ân'la irtibatlandırılarak sürdürülebilmesi için onu tekrar tekrar ve mümkün olduğunca farklı açılardan ele almak gerekmektedir. Kur'ân'ın anlaşılmasına yönelik çalışmaların, geçmişte olduğu gibi günümüzde de artarak devam etmesi gerekmektedir. Kur'ân iyi bir şekilde anlaşılmadan, ona inananların dünya-âhiret dengesini doğru kurarak hayatlarını, inançlarına göre şekillendirmeleri kolay olmasa gerektir. Bu bakımdan Kur'ân, Mü'minlerin kendi hayatlarını inşâ ederken ne kadar önemli ise sosyal hayatlarını da düzenlemede de okadar önem arz etmektedir.

Mâide Sûresi'nin 27-34. âyetlerinin bulunduğu pasajda; insan hayatının korunması ve önemi, insanlığın başlangıcından sonuna doğru işlenmiştir. Sûrede Kâbil'in cinayeti,¹ insanlığın daha başlangıcında Hz. Âdem (a.s)'ın oğlu Kâbil tarafından yeryüzünde ilk cinayet işlenmiştir. Bu cinayet, kardeş kanının aktığı ilk cinayettir. Daha sonra tarihin her döneminde insan kanı akmaya devam etmiştir. Bu pasajda insan hayatının korunmasını sağlayan evrensel kurallar ile caydırıcı cezalar² bir arada işlenmiştir.

Tefsîr alanında yapılan ilmi çalışmalar daha çok kısa sûreler üzerinde yoğunlaşmaktadır. İnsanlar “tıvâl” uzun sûrelerin tefsirini okumak ve anlamak yerine “mufassal” kısa surelerin tefsirini okuma ve anlamada daha istekli davranmaktadır. Biz de uzun sûrelerden biri olan Mâide Sûresi 27-34 âyetler arasını inceleyerek, daha sınırlı bir alanda çalışmamızı ele aldık.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

¹ Mâide, 5/27-31.

² Mâide, 5/33.

Tezin amacı, belirlenen konuya derinlik kazandırmak ve daha kapsamlı anlaşılmasını sağlamaktır. Değişen toplum yapısı, yeni ihtiyaçlar, modern bilimsel teori alanlarının genişlemesi karşısında sağlıklı bakış açısı ve yeni çözüm önerileri getirmektir. Bütüncül yöntemle yapılan bir araştırmayı okuyan kimse, o konuyu ihtiva eden nasları ve o naslarla ilgili açıklamaları bir arada bulma imkânına sahip olacaktır.

Tezimizle ilgili pasajda Kur'ân bize, Hz. Âdem (a.s)'ın iki oğlunun kıssasını anlatmaktadır. Bunu da hirabe cezasının ve kısas cezasının işlendiği ayetlerden önce zikretmektedir. Bunun da sebebi suçun arka planına dikkatlerimizi çekmektir. Çünkü aynı babanın iki evladı birisi öldürmeye diğeri ise öldürmemeye yemin etmektedir. Aynı ortamda, aynı zamanda yaşıyorlar ve üstelik ikisi de aynı peygamberin evladındırlar.

Ayrıca Hâbil-Kâbil kıssasından önce İsrailoğullarının kalplerinin katılaşmasından söz edilmesi suçun arkasındaki en önemli şey olarak belirtilmektedir. Sûre'de Yahudilerin kalplerinin katılığı ile akidelerindeki sapma arasında bağlantı kurulmaktadır. Bu bağlantıların ortaya konması suçun arkasındaki etkenler olarak tespit edilmelidir.

Müslümanların yaşadığı toplumlarda da adam öldürme, gasp ve terör olayları yaşanmaktadır. İslam ise bu tip cezalara toplumsal düzenin sağlanması için ne gibi cezalar ortaya koymaktadır. Bunların tespiti araştırmanın amacını ortaya koymaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE METODU

Çalışmamızda uzun süren sosyolojik tartışmalara, geniş fikhî konulara ve uzun felsefî anlatımlara yer verilmemiştir. Âyetlerin meâlleri verilirken Diyanet'in, Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr'i, kullanılmıştır.

Mâide Sûresi üzerine Mustafa İzci tarafından, "el-Mâide Sûresi'nin Kırâat Açısından İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu tezde, sûrenin 62 âyetinde toplam 159 farklı okunuş olduğu tespit edilmiştir. Bu farklı okunuşların bir kısmı mânâyı hiç etkilemezken, bazıları da farklı mânâların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bizim çalışmamızla ilgili bölümde bir âyette farklı kırâatlar bulunmaktadır. Mânaya etki eden farklı bir okuyuş bulunmamaktadır.

Fatma Betül Özen tarafından “Mâide Sûresinde Bireysel ve Toplumsal Kurallar” adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu tezde konulu Tefsir hakkında kısaca bilgi verildikten sonra, bireysel kurallar, sosyal kurallar, toplumun temelini oluşturan sosyal adalet ilkesi ve hukuk ilkeleri incelenmeye çalışılmıştır. Yaratılışa uygunluğu, süreklilik göstermesi, eğitici ve görsel oluşu, ahlaki ve evrensel açıdan, yapıcı ilkeler olması bakımından değerlendirilmiştir.

Veysel Demir, “Mâide Sûresi Çerçevesinde İnsan Hayatının Korunması” adlı Yüksek lisans tezinde; sûreyi insan hayatının korunması bağlamında genel bir çerçeve ile incelemiştir. Yani sûrenin bir kısmıyla değil geneliyle ilgilenmiştir.

Hâbil ve Kâbil Kıssası ile ilgili müstakil yüksek lisans çalışmaları yapılmıştır. Zeynep Sağlam tarafından hazırlanan “Kur’ân-ı Kerîm ve Tevrat’a Göre Hâbil ve Kâbil Kıssası” başlıklı çalışmanın isminden de anlaşılacağı gibi kıssa Kur’ân-ı Kerîm ve Tevrat’ta geçtiği şekilleri ile karşılaştırılarak ele alınmıştır. Kıssa özelinde birbirine karışmış olan ve farklı olan noktalar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Gönül Seyis, “Kur’ân Kıssalarında Makâsıd-ı Şerîa” isimli çalışmasında Kur’an kıssalarının amaçlarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Hâbil-Kâbil kıssasının amacının canı korumak olduğunu belirtmiştir.

Hirâbe ve terör suçları ile ilgili Seyde Ersoy’un “İslâm Hukukunda Terörle İlgili Suçlar ve Cezaları” adlı yüksek lisans tezini ve M.Fekri Shaban’ın “İslâm Hukukunda Hirâbe (Eşkîyalık) Suçu” adlı doktora tezi tarafımızdan incelenmiştir. Yaptığımız bu inceleme sonunda hirâbe ile ilgili çalışmaların fıkıh ile ilgili olduğu görülmüştür. Ayrıca Hirâbe suçu ile ilgili farklı görüşü nedeniyle Muhammed Esed’in görüşlerine yer verilmiştir.

Çalışmaya öncelikle Mâide Sûresi’ni tanıtarak başlanmıştır. Sûrenin isimlendirilmesi, nüzûl zamanı ve yeri, âyetlerinin sayısı, sırası, sureye başlangıç ve Nisâ Sûresi’yle münâsebeti, sûrenin konusu tezimizin giriş bölümünü oluşturmaktadır.

İkinci bölümde Hâbil-Kâbil kıssası işlenmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’in önemli bir bölümünün kıssalardan oluştuğu bir gerçektir. Kur’ân kıssalarında tarihsellik var mıdır? Yok mudur? Hâbil-Kâbil kıssasında tarihsellikten söz edilir mi? Hâbil ile Kâbil’in evlilikleri gerçekten öz kardeşleriyle mi olmuştur? Değilse nasıl olmuştur?

Bu gibi sorulara cevap aranmıştır. Ayrıca kıssanın Kur'ân'da ve Kitab-ı Mukkades'te ele alınmış şekli inceledikten sonra tefsir kitaplarında geçtiği şekline de bakılmıştır.

Hâbil- Kâbil kıssası da iyi-kötü, güzel-çirkin, hak-batıl gibi kavramlarının işlendiği, Müslüman şahsiyetin inşa edildiği önemli bir bölümdür.

Üçüncü bölümde canın korunmasının önemi işlenmiştir. Yüce Allah hiçbir şeyi boşuna yaratmamıştır, mahlukâtın en şerefli olan insanın yaratılış gayesinin Allah'a kulluk olduğu açıkça beyan edilmiştir. Kitap ve peygamberin gönderilmesindeki maksat da insanları Allah'a kulluğa davet etmektir. Varlığı sebepsiz olmayan insanın mutluluğu için konulan hükümlerin de elbette vazediliş sebepleri vardır. Kur'an'da zikredilen hükümlerin konuluş gayesi çoğunlukla açıkça belirtilmiştir. *“Kim bir insanı öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüş gibidir. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmış gibidir.”*³ buyruğunun maksadı da insan canının muhteremliğidir.

İslâm canın, dinin, aklın, neslin ve malın korunması için önleyici tedbirler ortaya koymuştur. Bu önleyici tedbirler insan hayatı için zaruridir. Bu zaruri maslahatlar insanların hayatlarını teminat altına almakla birlikte toplumun düzenini sağlayıp insanlar için emniyetli bir ortam oluşturmaktadır. İslâm hukukunda belirlenmiş cezalar da bu prensiplerin korunması için konulmuştur. Nitekim toplumun huzur ve refahını tehdit eden, toplumda korku ve teröre neden olan Hirâbe (eşkıyalık) suçu için de caydırıcı cezalar konulmuştur. Hirâbe suçu toplumun güvenliğini ve düzenini tehdit eden bir suç olarak insanların can, mal ve seyahat hürriyetlerine yönelik saldırıları içine alan kapsamlı bir suçtur.

Araştırmamızın dördüncü bölümünde de toplumun huzur ve güvenliğini tehdit eden Hirâbe suçuna karşı İslâm'ın ortaya koyduğu hukûkî temeller incelenmiştir. Ayrıca uçak kaçırma, gasp, korsanlık, terör suçlarının Hirâbe suçuna dâhil olup olmayacağını tespit etmek istenmiştir.

Çalışmamızı oluşturan bölümlerde âyetlerin manalarının anlaşılması konusunda gerekli gördüğümüz kelimeler analiz edilerek müfessirlerin âyetler içerisinde yapmış oldukları cümle tahlilleri değerlendirilerek edebi açıdan âyetlerin belâğatı, münasebeti ve kırâatı araştırılarak ele aldığımız ayetlerin dilsel açıdan

³ Mâide, 5/32.

tahlilleri yapılmıştır. 33. âyetle ilgili farklı sebab-i nüzûl rivayetleri verilmiş olup müfessirlerin o âyet hakkındaki görüşleri değerlendirilmiştir.

Kelimelerin izahı konusunda, Râgıp el-İsfahânî, Cevherî, Fîrûzâbâdî, İbn Fâris ve İbn Manzûr gibi lügat bilimcilere ve bu kelimelerin izahlarına da değinen müfessirlerin eserlerine müracaat edilmiştir.

Kırââtler sâde bir şekilde izah edilirken bu konularda temayüz etmiş olan Zeccâc, Mekki b. Ebî Tâlib, Zemahşerî, Beğavî, İbn Atiyye, Râzî, Kurtubî, Beydâvî, Ebû Hayyân, Şirbînî ve Şevkânî'nin eserleri temel alınmıştır.

Kırâât konusunda Kur'ân'ı Kerîm'in, mütevatir kırâât olan Arap dilinin yedi şive veya yedi lehçe üzerinden okunuşu incelenmiştir.

Hâbil-Kâbil kıssasının geçtiği bölümde, Ebû Muhammed el-Beğavî'nin *Meâlîmu't-Tenzîl'i*, Celâluddîn es-Suyûtî, *ed-Durrü'l-Mensûr'u* ve Taberî'nin *Câmi' u'l-Beyân* gibi klasik ve modern dönme ait kaynaklardan istifade edilmiştir.

Hirâbe (eşkıyalık) suçuyla ilgili bölümde, Kurtubî'nin, Cassâs'ın ve İbnu'l Ârabî'nin *Ahkâmu'l-Kur'an*'larına müracaat edilmiştir. Ayrıca klasik furû kitaplarından da yararlanmaya çalışılmıştır.

Aynı dipnotta zaman zaman birden çok kaynak gösterilerek müfessirlerin ortak görüşleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bölümlerin sonunda genel değerlendirme başlığı altında ayetlerin semantik yapıları ve işledikleri konular bir bütün olarak göz önünde bulundurularak değerlendirmeler yapılmıştır.

İslam Ansiklopedisinden konumuzla ilgili maddeleri okunup, gerekli görünen kısımları çalışmamıza eklenmiştir. Konu başlıklarımızla ilgili makalelerden gerekli gördüklerimiz çalışmamıza eklenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÂİDE SÛRESİ

1. SÛRENİN İSİMLENDİRİLMESİ

İslâm, isimlere büyük önem vermektedir. Çünkü isimler, isimlendirilen varlığın mahiyetini tanıma ve anlamlarını kavrama adına büyük bir değer taşımaktadır. Kur'ân'ın yüz on dört sûresinin tümüne isim verilmesi, bu sûrelerin yüceliğini ve derecesinin üstünlüğünü ifade etmek içindir. Zira Kur'ân sûrelerinin isimleri, sûrelerin yüceliğine, üstünlüğüne ve değerine işaret etmektedir.⁴

Sûrelere isim verilmesinin önemi de sûrelerin niteliği hakkında fikir vermesi açısından önem kazanmaktadır. Kur'ân sûrelerinin her birinin belirli bir ismi vardır. Normal bir yazıda bile yazıyı yansıtacak, muhtevayı kapsayacak bir başlık aranırken Allah'ın kelamı olması bakımından sûrelerde bu durum daha bir ehemmiyet kazanmaktadır.

Kur'ân sûrelerine isim verilmesinin, -özellikle sûrelerin isimlendirilmesinin tevkîfî yani Hz. Peygamber (a.s.)'in bildirmesiyle gerçekleştiği göz önüne alınırsa amaçsız, fayda ve hikmetten yoksun bir durum olduğunu düşünmek mümkün değildir. İbn Âşûr'un "Sûrelere isim verilmesinin en önemli faydası, bir sûreyi diğerinden ayırmaktır." diyerek işaret ettiği misyonunun yanında Kur'ân sûrelerinin isimleri, bir nevi sûrelerin kimlikleridir. Sûrelerin karakterlerinin işaretleridir, kişiliğini yansıtan emarelerdir.⁵

Sevr (sevre) veya sûr kökünden türeyen sûre, sözlükte yüksek makam, yüce mertebe, şan, şeref, bir şehri kuşatan sur, duvar, yüksek ve güzel bina, alâmet ve nişan, topluluk ve grup, kuvvet, şiddet ve sertlik gibi anlamlara gelmektedir.⁶

Her sûre, Allah'ın Kelamını ihtiva etmekle yüksek bir mevki işgal etmiş bulunduğundan, bu ismi almış olması kuvvetle muhtemeldir.⁷ Kur'ân sûreleri, okuyanın basamak basamak yükseldiği, dereceler ve mertebeler mesabesinde.⁸

⁴ Câbirî, Seyf b. Râşid, *Esmâü's-Süveri'l-Kur'âniyye Delâlat ve İşârât*, y.y. 2002. s.13.

⁵ İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dârü't-Tûnisîyye, Tunus 1984. I, 90.

⁶ İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Zekerîyyâ, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dârü'l-Fikr, y.y. 1979, III, 115; Cevherî, es-*Sihâh*, II, 690; İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânül-Arab*, Dârü's-Sâdir, Beyrut 1984, XXIV, 2148.

⁷ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsîr Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı, 10. bs., Ankara 1995, s. 57.

⁸ Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Ali el-Kureşî et-Teymî el-Bekrî, *Mefâtihu'l-Gayb*, el-Matbatatü'l-Behiyyetü'l-Mısriyye, Mısır 1938, II, 128.

İnsan tüm Kur'ân sûrelerini gereğince okursa, bu sayede en önemli makamlara erişme imkânını elde eder.⁹

Sûre kelimesinde, surların gözle görülen yüksekliğine benzer bir şekilde mânevî bir yücelik ve yükseklik anlamı da vardır. Surun bir şehri çevrelemesi gibi sûre de âyetleri çevrelemekte, kendi bünyesi içine almaktadır. Yine sur, şehri kuşattığı gibi sûreler de bazı âyetleri bünyesinde toplayıp diğer âyetlerden ayırır. Sûre, başka âyetlerin içine girişine engel olduğu için şehrin sur ve duvarına benzetilmiştir.¹⁰ Sûr kelimesinin, Cürhüm lehçesinde “duvar” anlamına geldiği belirtilmiştir. Sûre kelimesinin, “üst üste koymak suretiyle yükselmek” mânasına gelen “essûr” kelimesinden geldiği de söylenir. Çünkü âyetler birbirine eklenerek bir araya getirilmiştir. “Onlar mâbedin duvarına tırmanıp...”¹¹ âyetinde geçen “tesevverû” fiili, bu anlamın bir delildir.¹²

İbn Âşûr'a göre sûre, “değiştirilemez belirli bir başı ve sonu olan, kendine has bir adla isimlendirilen, âyetlerin sebab-i nüzûlünden veya münasebetten kaynaklanan ve bu sûredeki âyetlerin mânalarının yoğunlaştığı- tam bir hedefi bulunan üç ve daha fazla âyet içeren Kur'ân'ın bir parçasıdır.”¹³ Bu tanım ilk bakışta uzun gibi görünse de lafız ve mâna açısından en isabetli tanım olarak kabul edilmiştir. Bu tanımda sûrenin Kur'ân'ın bir parçası olduğu, başının ve sonunun bulunduğu, zaman ve mekânın değişimiyle sûrenin başının ve sonunun değiştirilemeyeceği, her bir sûrenin -onu diğerlerinden ayıran- kendine has bir adla isimlendirildiği, üç ve daha fazla âyet içerdiği gibi önemli hususlara işaret edilmektedir. O da sûrenin anlamının yoğunlaştığı tam ve belirli bir hedefinin bulunmasıdır. Bu hedefin de sebab-i nüzûlden ve münasebetten çıkartıldığı belirtilmiştir.¹⁴

Kur'ân'ın belirli bir bölümü anlamında 'sûre' kelimesi, 'Kitap', 'Sünnet' ve 'İcmâ' ile sabittir. Sûre kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de tekil olarak 9 yerde,¹⁵ çoğul olarak 1 yerde¹⁶ olmak üzere toplam 10 yerde¹⁷ geçmektedir.

⁹ Bursevî, İsmail Hakkı, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri*, (İhtisar eden: Muhammed Ali es-Sabûnî), Damla Yayınevi, Yeniden Gözden Geçirilmiş 4. bs., İstanbul 2002, I, 103.

¹⁰ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 278.

¹¹ Sâd 38/21.

¹² Suyûtî, *el-İtkân.*, I, 165-166.

¹³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I, 84.

¹⁴ Duran, Muahammed Ali, *Sûre İsimlerimleri Açısından Kur'ân'ın Anlaşılması*, Doktora tezi, Sakarya 2012, s.32

¹⁵ Bakara 2/23; Tevbe 9/64, 86, 124, 127; Yûnus 10/38; Nûr 24/1; Muhammed 47/20.

Kur'ân'ın birkaç âyetten oluşan belirli parçalarına sûre denilmiştir. Âyet topluluklarına sûre ismini veren bizzat Cenâb-ı Allah'tır. Mekke döneminde nâzil olan âyetlerde terim anlamıyla âyet ve sûre kelimeleri geçmektedir. Meselâ müşriklere meydan okunurken Kur'ân'dakine benzer bir sûrenin getirilmesi istenir.¹⁸

İbn Cerîr et-Taberî tefsirinde bazı sûrelerin isimlerini, Meselâ, Bakara sûresinin adını “Sûretü'l- Bakara/Bakara Sûresi” olarak değil de “es-sûretü'lletî tüzkerü fiha'l-Bakara/İçinde Bakara'nın zikredildiği sûre”¹⁹ Nisâ sûresini “es-sûretü'lletî tüzkerü fiha'n-Nisâ/İçinde Nisâ'nın zikredildiği sûre”²⁰ şeklinde kaydetmiş; fakat sûrenin bitiminde “Sûretü'n-Nisâ/Nisâ Sûresi” ifadesini kullanmıştır.²¹ Müfessir, Mâide sûresini ise “es-sûretü'lletî tüzkerü fiha'l-Mâide/İçinde Mâide'nin zikredildiği sûre” şeklinde kaydetmiştir.²² Zaman içerisinde bu izafetler kullanılmayarak sadece Bakara Sûresi veya Maide Sûresi denildi.²³

Sûre isimleri, sûrede anlatılan kıssalarda adı geçen şahıslardan (Yunus, Hûd, Yûsuf, İbrahim, Lokman gibi), toplumlardan (Âl-i İmrân, Nisâ, Â'râf, Hicr, Kehf, Ahzâb, Sebe', Kureyş gibi), surede anlatılan olayı hatırlatan sembol kelimelerden (Bakara, Mâide, Enâm, Enfâl, Tevbe, Ra'd, Nahl, İsrâ gibi) yahut ilk kelimelerinden (Tâhâ, Yâsîn, Sâd, Kâf, Nûn gibi) almaktadır. Genel olarak surelere ad olan kelimeler surelerde geçer. Fatiha, İhlâs surelerinin isimleri ise, sure içerisinde geçmez. Çoğu surelerin bir adı varken, bazı sureler için birden fazla isim sayılmıştır. Bakara ve Âl-i İmrân sureleri “Zahravayn,” Enfâl ve Tevbe sûreleri “Karinetân,” Felak ve Nâs sureleri “Muavvizetân,” İhlas-Felak-Nâs surelerine “Müavvizât,” Kâfirûn ve İhlâs sureleri İhlasayn, Hâmîm ile başlayan (40-46. Sırada yer alan) yedi sure “Havâmîm,” Elif Lâm Mîm ile başlayan surelere “Meyâdînü'l-Kur'ân,” Tâsîn mîm ile başlayan Şuara-Kasas-Neml surelerine “Tavâsîm,” ‘Kul’ emri ile başlayan Cin, İhlas, Felak, Nâs sureleri “Kalâkıl” diye isimlendirilmiştir.

Sûrelerin isimleri, sûrelerin anlaşılmasına yardımcı olan hususlardandır.

¹⁶ Hûd 11/13.

¹⁷ Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dârü'l-Hadîs, Kahire 1945, s.370.

¹⁸ Yûnus 10/38.

¹⁹ Taberî, Ebû Câ'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fî-Tefsîri'l-Kur'ân*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1986, I, 204.

²⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 339.

²¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 726.

²² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 5.

²³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I, 90.

Uzunluklarına göre de sûreler tasnif edilmiştir. Şöyle ki Fâtiha suresinden sonra gelen yedi uzun sure “es-Sebu’t-Tivâl”, Hucurat suresinden Burûc suresine kadar olan sureler “Tivâl-ı Mufassal,” Burûc'dan Beyyine suresine kadar olanlar “Tivâl-ı Mufassal” Beyyine'den Nâs suresine kadar olanlar “Kısâr-ı Mufassal”, ayet sayısı yüz civarında olan sureler “Miûn” (Yüzlükler), ayet sayısı yüzden az olan sureler el-Mesânî,” ayet sayısı otuz civarında olanlar “Selâsûn” (Otuzluklar) diye adlandırılmıştır.

Arapça bir kelime olan Mâide, مائدة - مائدة fiilinin ismi fâilidir.²⁴ Mâide kelimesinin ismi mefûl olduğu da söylenmiştir.²⁵ Kelime olarak; hareket eden, üzeri yiyecek dolu masa, insanlara yiyecek veren, iyilik, ihsanda bulunan ve yemek sofrası manalarına gelir.²⁶

Şüphesiz ki Araplar verdikleri birçok isimlerde ya nadir olanı veya o ismi tahsis eden sıfat ve huy gibi yönlerden garip olanı almaya dikkat etmişlerdir. Bu yüzden uzun kasidelerinin isimlerini, içinde geçen en meşhur kelime ile isimlendirirler. Kur'ân sûrelerine verilen isimlerde de bu şekilde olanlar vardır. Mesela Bakara sûresine bu adın verilmesi gibi. Sûrede anlatılan inek kesme olayı sıra dışıdır. Mâide kelimesi de aynı bakara kelimesi gibi sûrede sıra dışı durmaktadır. Üstelik mâide kelimesi sadece bu sûrede geçtiğinden bu hususi isimle adlandırılmıştır.²⁷

Sûre ismini 112 ve 114. âyetlerde geçen “sofra” anlamındaki mâide kelimesinden alır. Pek çok sûrenin adı gibi bu sûrenin adının da konusuyla özel bir bağlantısı yoktur. Yalnızca onu diğer sûrelerden ayırıcı bir sembol olarak kullanılmıştır.²⁸

112 ve 114. âyetlerde söz konusu edilen ve havarilerin isteği üzerine Hz. İsa'nın gökten bir “sofra” mâide indirmesi için dua etmesi dolayısıyla mâide adını almıştır. Rivayetlere bakılırsa bu ismi daha sahabe zamanında almış görülmektedir.

²⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 411.

²⁵ Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Endelûsî, *el-Câmi'li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, Dâru'l-İhyâ, Beyrut 1985, VI, 31.

²⁶ Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an-Hakâiki't-Tenzil*, Dâr'ul-Kütübi'l-Arabi, Beyrut 1407, I, 623; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 411.

²⁷ Suyûtî, Celaleddîn Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fıkr, 1. Baskı, Beyrut 1996, I, 156.

²⁸ el-Mevdûdî, Ebu'l-Alâ, *Tefhîmu'l-Kur'an*, çev. M. Han Kayani ve diğr., İnsan Yay., 2. Baskı, İstanbul 1991, I, 443.

Bu sureye aynı zamanda birinci ayette akitlerin yerine getirilmesi emredildiği için "ukud" akitler, okuyanları azap meleklerinin elinden kurtaracağı için "münkize"²⁹ kurtarıcı ve dini hükümler çeşitli ayetlere serpiştirildiği için "muba'sire"³⁰ adları da verilmiştir.

2. SÛRENİN NÜZÛL ZAMANI VE YERİ

Kur'ân sûrelerinin veya âyetlerinin mekkî-medenî şeklindeki tasnifinde farklı kriterler esas alınmıştır. Zaman kriterini esas alan taksime göre, hicretten önce nazıl olan sûre ve âyetlere mekkî, hicretten sonra nazıl olana ise medenî denilir. Mekan dikkate alınarak yapılan taksime göre Mekke'de inenler mekkî, Medine'de inenlerde medenî kabul edilmiştir. Bir diğer taksimde muhataplar dikkate alınarak yapılmıştır ki Mekke halkına hitap edenler mekkî, Medine halkına hitap edenler medenî olarak nitelendirilmiştir.³¹

Bu kriterler arasında mekân dikkate alındığında Mekke ve Medine'nin dışında nazil olan âyetlerin nasıl değerlendirileceği sorunu çıkmakta, bunu aşmak için seferi, hazarî gibi ayrıca başka tasniflere ihtiyaç duyulmaktadır. Muhataplar dikkate alınarak yapılan tasniflerde de âyetlerin Mekke ve Medine halkından hangisine hitap ettiğinin tespiti kolay olamayacağı için, zaman kriterini esas alan görüş, âlimler arasında meşhur olmuştur.³²

Zaman olarak Mâide Sûresi'nin Medine döneminde indirildiğine dair icmâ vardır. Bu sûre Hudeybiye Anlaşması'ndan sonra, hicretin altıncı yılında veya yedinci yılın başlarında nazil olmaya başlamıştır. İkinci ayet açıkça "Kaza Umresini" işaret etmektedir. Bu nedenle Sûre bu anlaşmadan doğan sorunları ele almaktadır.³³

²⁹ ez-Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî-Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut 1972, I, 269; İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdullah b. Gâlib el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fî-Tefsîri'l-Kitabi'l Azîz*, thk. Abdusselam Abduşşâfi Muhammed, Beyrut 1993, II, 143.

³⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, y.y. 1979, III, 1543; Suyutî, *el-İtkân*, I, 152.

³¹ Suyutî, *el-İtkân*, I, 26-27.

³² Suyutî, *el-İtkân*, I, 29.

³³ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 30.

Esmâ bint Yezîd (ö. 30/650)'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Mâide Sûresi'nin bütünü nazil olduğunda ben Rasûlullâh'ın Abda isimli dişi devesinin yularını tutuyordum. Vahyin ağırlığından devenin ayakları birbirine çarpıyordu.”³⁴

Abdullah b. Amr ile Rebi b. Enes Veda Haccı'nda Hz. Peygamber bineği üzerinde iken Mâide Sûresi'nin indiğini, vahyin ağırlığından bineğin çöktüğünü ve onun binitinden indiğini haber vermişlerdir.³⁵

Abdullah İbni Abbas'a göre Mâide Sûresi, Fetih Sûresi'nden sonra, son inen Tevbe Sûresi'nden önce indirilmiştir.³⁶ Rasûlullah Veda Haccı'nda Mâide ve Fetih sûrelerini okudu, sonra şöyle dedi: “Bu iki sûrenin helal kıldıklarını helal, haram kıldıklarını haram bilin.”³⁷

Mâide Sûresi, Fetih Sûresi'nin nazil olmasından sonra hicretin altıncı yılında Hudeybiye Musalahası ile Tebük Gazvesi arasında nazil olmuştur.³⁸ Bu da sûrenin farklı zamanlarda nazil olduğunu göstermektedir. Mesela, “*Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslamı seçtim.*”³⁹ âyeti Veda Haccı'nda⁴⁰ cuma günü insanlar Arafat'ta vakfede iken nazil olmuştur.⁴¹

Bu âyetin nüzûlünden sonra Rasûlullah Medine'ye döndü ve seksen bir gün sonra vefat etti.⁴² Mâide Sûresi'nin son inen sûre olduğu düşünülebilir. Fakat iniş sebebi olarak anlatılan olaylara baktığımızda surenin bir defada ve son olarak inmediği anlaşılır.

3. ÂYETLERİN SAYISI

Sûreler uzunluk ve kısalıklarına göre, pratik kolaylık gayesiyle bir taksime uğramış, bazı isimler almış ve gruplara ayrılmışlardır. Buna göre Kur'ân dört kısma

³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, el Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut 1985, VI, 455.

³⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 176.

³⁶ Suyutî, *el-İtkân*, I, 32.

³⁷ Bikaî, *Burhâneddîn Ebu'l Hasan İbrahim b. Ömer, Mesâidu'n-Nazar li- İşrâf ala Makâsidi's-Süver*, Riyad 1987, II, 114.

³⁸ Bikaî, *Makâsidi's-Süver*, II, 104.

³⁹ Mâide, 5/3

⁴⁰ Suyutî, *el-İtkân*, I, 69-70.

⁴¹ Buhârî, Ebû Abdûllah Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *el-Câmiu's-Sahih*, İstanbul 1979, I, 16.

⁴² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 79.

ayrılmış ve her kısma ayrı bir ad verilmiştir. Bunlar es-Seb'ut-Tıvâl, el-Miûn, el-Mesânî ve el-Mufassal'dir.⁴³

Es-Seb'ut-Tıvâl; en uzun yedi sûre demektir. Bakara, Âl-i İmrân, Nîsa, Mâide, En'âm, A'râf ve Yûnus sûreleridir.⁴⁴

El-Miûn; Tıvâl sûreleri takip eden ve âyet sayıları yüze yaklaşan veya biraz geçen sûrelerdir. Bir görüşe göre bunlar, Tevbe, Hûd, Yûsuf, Nahl, İsrâ, Kehf, Tâhâ, Enbiyâ, Mü'minûn, Şuarâ ve Saffât sûreleridir.⁴⁵

El-Mesânî; âyet sayısı bakımından el-Miûn'den sonra gelenlerdir. Âyetleri yüzden az olup tıvâl ile miûndan daha çok tekrar edilip okunduğu için bu şekilde adlandırılmıştır.⁴⁶

El-Mufassal; mesânî sûrelerden sonra gelen, Kur'ân-ı Kerîm'in son bölümü olup âyetleri kısa ve sûreler arası besmeleli fasılaları çok olan sûrelerdir. Kısallıkları sebebiyle Besmele'nin sûreler arasına fasıla olarak çokça girmesinden dolayı, Kur'ân'ın son bölümündeki sûrelere mufassal adı verilmiştir.⁴⁷

Mâide Sûresi, Kûfelilere göre 120⁴⁸, Mekkeli, Medineli ve Şamlılara göre 122,⁴⁹ Basralılara göre 123 ayettir.⁵⁰

Kûfeliler, birinci âyetin başından itibaren ما يريد ... lafzına kadar olan kısmını bir âyet olarak kabul ederken, onların dışındakiler bu âyeti iki âyet olarak kabul etmişlerdir. Onlara göre, birinci âyet; اوفوا بالعقود ... ifadesi ile bitmekte ve ondan sonrası ikinci ayeti oluşturmaktadır. Yine Kûfeliler, يا اهل الكتاب ... ifadesiyle başlayan 15. âyetin, وكتاب مبين lafzına kadar devam eden kısmını tek âyet kabul etmişler, fakat onların dışındakiler ويعفوا عن كثير ... ifadesinden sonrasını başka

⁴³ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 308; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 199.

⁴⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I, 98; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 308; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 199.

⁴⁵ Keskioglu, Osman, *Nüzûlünden İtibaren Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. bs., Ankara 1989, s. 128.

⁴⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I, 100; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 308; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 199.

⁴⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I, 101; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 308; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 199.

⁴⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 1543.

⁴⁹ Reşît Rızâ, Muhammed, *et-Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm Tefsîru'l-Menar*, Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Ammetu, Mısır 1990, VI, 96.

⁵⁰ Bikaî, *Makasid's-Süver*, II, 104-105; Alusi, Ebul-Fadl Şihabuddin Seyyid Mahmud, *Ruhu'l-Meani fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim*, Beyrut, ts., VI, 48.

bir âyet olarak değerlendirmişlerdir. Basralılar da 23. âyetin ortasında yer alan فانكم غالبون ... ifadesinden sonrasını ayrı bir âyet olarak düşünmüşlerdir.⁵¹

4. SÛRENİN SIRASI

Ku'ân-ı Kerîm, yirmi üç yılda peyderpey nâzil olmuştur. Bazen bir sûre bir defada nâzil olduğu gibi bazen de herhangi bir sûrenin bir âyeti yahut âyet grupları farklı zamanlarda indirilmiştir. Kur'ân'ın tertibi yani sıralanışı, her bir sûrenin mushaftaki yerini alması demektir.

Bundan dolayı sûrelerin, elimizdeki mushafta görüldüğü şekliyle sıralanmasının dayanağı hakkında başlıca üç görüş vardır:

1. Sûrelerin mushaflardaki sıralanışı, sahâbenin ictihâdı ileldir.⁵² Bu görüşte olanlar Resûlullah (s.a.s.)'tan herhangi bir haberin ve emrin nakledilmediğini iddia etmektedirler ki bunların başında İmam Mâlik (ö. 179/795), İbn Fâris (ö. 395/1004) ve Ebû Bekir el-Bâkîllânî (ö. 403/1012) gelmektedir.⁵³

2. Sûrelerin tamamının sıralanışı, Cenâb-ı Allah'ın bildirdiği şekilde Peygamber Efendimiz'in tâlimatına dayanmaktadır, yani tevkîfidir.⁵⁴ Buna göre İslâm âlimlerinden büyük bir grup, sûrelerin bugünkü mushaflarda yazılı olduğu şekilde tertibinin vahye dayalı olduğunu, Cebrâil (a.s.)'in Hz. Peygamber (a.s.)'e öğrettiği ve bildirdiği şekilde tertip edildiğini söylemektedir. Bu görüşe sahip olanların başında Muhammed b. Kasım Ebû Bekir el-Enbârî (ö. 328/940), Ahmed b. Muhammed Ebû Cafer en-Nehhâs (ö. 338/949), Hamza b. Nasr el-Kirmânî (ö. 505/1110), Muhammed b. Abdullah et-Tîbî (ö. 743/1342) gelmektedir.⁵⁵ Bu görüş, cumhurun görüşü olarak takdim edilmiştir.⁵⁶

⁵¹ Tabersî, Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasen, *Mecmau'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Ebu'l-Hasan eş-Şa'rânî, Tahran 1393h., III, 150; Dimyatî, Ahmed b. Muhammed Abdul-Gâni, *Fudalai'l-Beşer fî Kirâati'l-Erbeate Aşar*, İstanbul 1285, s. 234.

⁵² Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 324; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 194.

⁵³ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 324; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 194.

⁵⁴ Aydın, Muhammed, *Kur'ân'ın Metni Üzerindeki Tartışmalar*, Değişim Yayınları, Adapazarı 2001, s. 119.

⁵⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 195-197.

⁵⁶ Âlûsî, Şihâbuddin Mahmud, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut ts., I, 26

3. Sûreler, kısmen Hz. Peygamber (a.s.), kısmen de sahâbenin ictihâdıyla sıralanmıştır.⁵⁷ Ebû Bekir el-Beyhakî (ö. 458/1066), İbn Atıyye, Ebû Cafer ez-Zübeyr ve Suyûtî gibi âlimler bu fikirdedir.⁵⁸

Sahâbe Kur'ân'ı ancak Rasûlullah'tan duydukları gibi tertîp etmişlerdir. Rasûlullah'ın sağlığında Kur'ân, sûre ve âyetleriyle; Enfâl ve Tevbe sûreleri hariç şu anki tertîp üzere idi. Yedi uzun sûre, Hâ Mîm'ler ve âyetleri yüzden az olan sûreler Rasûlullah hayatta iken tertîp edilmiş, geri kalan az bir sûrenin tertîbi ise Sahâbe-i Kirâm'a bırakılmıştır.⁵⁹

O halde şu an mushaflarda karşılaştığımız sûrelerin tertibi, İslâm'ın ilk döneminde tamamlanmıştır. Konuyla ilgili görüşlerin ve rivayetlerin tamamından sûrelerin de âyetler gibi Hz. Peygamber (a.s.) döneminde şimdiki haliyle tertip edildiğini anlıyoruz. Müslümanlar, on dört asırdır bunu kabul etmiş ve bununla amel etmiştir. Öyle ki bununla amel etmek ve olduğu gibi kabul etmek zaruridir. Her ne kadar bunun dayanağı ictihâdî mi yoksa tevkîfî mi dense de bu tertibin değiştirilmesi câiz değildir. Zira bu sıralanış, sahâbe icmâi ile gerçekleşmiş olsabile icmâ, hüccettir, delildir.⁶⁰

Yedi uzun sûreden biri olan Mâide Sûresi,⁶¹ Ubey b. Kâb'ın mushafına göre Fâtiha, Bakara, Nîsa, Âl-i İmrân, En'âm, A'râf, Mâide... şeklindeki tasnifine göre yedinci sıradadır.⁶² İbn Mesûd mushafına göre sıralama şöyledir; Bakara, Nîsa, Âl-i İmrân, A'râf, En'âm, Mâide, Yûnus...⁶³ Hz. Osman'ın mushafına göre ise Fâtiha, Bakara, Âl-i İmrân, Nîsa, Mâide, En'âm... şeklinde beşinci sıradadır.⁶⁴

Nüzûl sırasına göre yapılan tertiplere göre ise durum şöyledir: Hz. Osman'ın mushafında 111. sûre Fetih, 112. Mâide, 113. Tevbe, 114. Nasr sûreleridir. İbn

⁵⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 325.

⁵⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 198.

⁵⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 198.

⁶⁰ Öztürk, Hayrettin, Hazreti Peygamber (a.s.) Döneminde Kur'ân Âyetlerinin ve Sûrelerinin Tesbit ve Tertibi Hakkında Bir Değerlendirme, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 20-21, Samsun 2005. s. 234.

⁶¹ Bikaî, *Makâsidi's-Süver*, II, 114; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 199.

⁶² Suyûtî, *el-İtkân*, I, 201.

⁶³ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsîr Usûlü*, Ankara 1983, s. 84.

⁶⁴ Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, s. 84.

Abbâs'ın mushafında Mâide 108. sıradadır. Cafer es-Sadık'ın mushafında Mâide Sûresi 113. sırada görülmektedir.⁶⁵

5. SÛREYE BAŞLANGIÇ VE NİSÂ SÛRESİYLE MÛNÂSEBETİ

Âyetler ve sûreler arasındaki anlam ilişkisi ve bunu inceleyen bilim dalı “münâsebet” kelimesinin çoğulu ve âyet, sûre kelimelerinin çoğulundan oluşan “Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Suver” şeklinde terkip edilir. Bu terkipte münâsebet yerine aynı anlamda tenâsüp de kullanılmaktadır. Tefsîr ilminde bu disiplin “el-münâsebe beyne'l-âyât, et-tenâsüb beyne'lâyât ve's-suver, tenâsübü'l-âye's-suver, Münâsebâtü'l-Kur'ân” tabirleriyle de ifade edilmektedir. Yine Kur'ân'ın, âyet ve sûreleriyle bir bütün olduğu düşüncesinin işlendiği “Nazmü'l-Kur'ân” konusunun münâsebâtü'l-âyâtve's-suver ile yakın ilgisi vardır.⁶⁶ Münasebât ve tenasüb kelimeleri âyetler ve sûreler arasında icmâl-tafsîl, umûm-husus, aklî-hissî vb. alaka çeşitlerinden biriyle veya sebep -müsebbep, illet-ma'lûl, benzerlik- zıtlık gibi zihni bağlarla mana irtibatını göstermek üzere kullanılmakta olan bir ilmi terimdir.⁶⁷

Allah Teâlâ Nisâ sûresinde pek çok şer'î hükümleri belirttikten sonra اوفوا بالعهود ifadesi ile Mâide Sûresi'ne başlamıştır.⁶⁸ Nisâ Sûresi tevhîdi ve insanlar arasında adaleti emrederek biterken, Mâide Sûresi de اوفوا بالعهود ibaresiyle bunu te'kîd ederek başlatır.⁶⁹

Mâide Sûresi akidler sûresidir.⁷⁰ Allah'ın kanunları akidlerle tamamlanır, akidlerin tamamı bu sûrede olduğu için Mâide tamamlama sûresidir.⁷¹ Bunlar Allah'ın kullarıyla yaptığı ve kulların yerine getirmesi gereken emanetler, yeminler, alış-verişteki anlaşma vb. konulardaki tekliflerdir. Yüce Allah dinin mubahlarını helal, yasaklarını da haram kılma konusunda özet (mücmel) olarak söze başlamış, sonra اجلّت لكم lafzıyla onları geniş (tafsilatlı) olarak belirtmiştir.⁷²

⁶⁵ Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, s. 86-87.

⁶⁶ Şensoy, Sedat, “Nazmu'l-Kur'ân,” *DİA*, XXXII, 464-466.

⁶⁷ Zerkeşi, *el-Burhân*, I, 131

⁶⁸ Tabersî, *Mecmau'l-Beyân*, III, 150; Âlûsi, *Ruhu'l-Meâni*, VI, 48.

⁶⁹ Zerkeşi, *el-Burhân* I, 186.

⁷⁰ Bikaî, *Makâsidi's-Süver*, II, 106.

⁷¹ Zerkeşi, *el-Burhân*, I, 261.

⁷² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 600.

Mâide Sûresi, îtikad, ibâdet ve muâmelatla ilgili meselelerde kendisinden önceki Nisâ Sûresi'nde işaret edilen konuların tamamlayıcısı konumundadır. Mesela, önceki sûrede içkinin yasaklanmasına zemin hazırlanmış,⁷³ bu sûrede ise kesin olarak hüküm verilmiştir.⁷⁴ Bu bakımdan Mâide Sûresi, Nisâ Sûresi'nin devamı konumundadır. Kapsadıkları konular bakımından bu iki sûre bir birlik arz etmektedir.⁷⁵

Mâide Suresi akitleri yerine getirin emriyle başlar, bu akitlere sâdık olanların mükâfatıyla sona erer.⁷⁶

6. SÛRENİN KONUSU

Bundan önce indirilen Medenî sûrelerde müşriklerden ve şirkten söz edildiği halde Mâide Sûresi'nin indirildiği dönemde müşrikler; kahr, zillet ve ümitsizlik içinde buldukları için onlardan söz edilmemiştir. Bu dönemde Müslümanları ilgilendiren şu iki husus, müşriklerden söz edilmesinden daha önemli idi.

1. Müslümanların bizzat kendilerinin saadet ve mutluluğunun devamına vesile olacak helaller ve haramlarla ilgili şe'î hükümler.

2. Ehl-i Kitâb'ın iddialarını çürüterek onlara karşı nasıl mücadele edileceğini göstermek gerekiyordu. Onların geçmiş atalarından örnekler verilerek, bunların da aynı karaktere sahip oldukları gösterilmiş ve böylece Hz. Peygamber teselli edilmiştir.⁷⁷

Mâide Sûresi'nde bulunan helâl ve haramları⁷⁸ ise şöyle sıralayabiliriz.

1- el-Munhanikah: Nefesi tıkanarak boğulup ölen,

2- el-Mevkûze: Herhangi bir darbe ile vurulup ölmüş olan,

3- el-Mutaraddiye: Yüksek bir yerden düşerek ölen,

⁷³ Nisâ 4/43.

⁷⁴ Mâide 5/90-91.

⁷⁵ Reşit Rızâ, *Tefsîru'l-Menar*, VI, 96.

⁷⁶ Yaşaroğlu, Kamil, "Mâide Sûresi", *DİA*, XXVII, 403.

⁷⁷ Şahhata, Abdullah Mahmud, *Ehdâfu Külle Süretin ve Mekâsıduhâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mısır 1986, I, 61-62.

⁷⁸ Cassâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sâdık Kamhavî, Kahire ts. IV,161; Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 22.

4- En-Natıha: Bir başka hayvan tarafından süsülmüş olarak ölen,

5- Yırtıcı hayvanın parçaladığı hayvanların etleri haramdır.⁷⁹ Ancak henüz ölmeden bu hayvanlar Allah'ın adı anılarak boğazlanırsa helâl olur.

6- Dikili taşlar (putlar) üzerine kesilmiş hayvanların etleri de haramdır.⁸⁰

Canı veren Allah'tır, o yüzden canı verenden ismi anılarak izin istenmelidir. Hayvanları putlar yaratmamıştır, direk Allah'a kesilmelidir. Bu da uygulamada şirkin reddidir.

7- Fal okları, kumar zarlarıyla kısmet aramak haram kılınmıştır.⁸¹

8- Eğitilmiş av hayvanlarının tutup getirdiklerini yemek helâldir.⁸²

9- Ehl-i Kitâb'ın yemeklerini yemek helâldir.⁸³

10- Ehl-i Kitâb'ın namuslu kadınlarıyla evlenmek helâldir.⁸⁴

11- Namaz kılacağı zaman tam bir temizlik halinde bulunmak.⁸⁵

12- Hırsızlık yapan kadın ve erkeğin elinin kesilme cezası.⁸⁶

13- İhramlı iken av hayvanı öldürmenin yasaklanması.⁸⁷

14- Bahira.⁸⁸

15- Saibe.⁸⁹

⁷⁹ Mâide 5/3.

⁸⁰ Mâide 5/90.

⁸¹ Mâide 5/90.

⁸² Mâide 5/4.

⁸³ Mâide 5/5.

⁸⁴ Mâide 5/5.

⁸⁵ Mâide 5/6.

⁸⁶ Mâide 5/38.

⁸⁷ Mâide 5/2.

⁸⁸ Cahiliye devrinde, bir deve beş defa doğurursa son yavrusu erkek olduğu takdirde onu adak olduğunu belirtmek üzere kulağını yarıp salı verirlerdi. İşte bu hayvana bahira denirdi. Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 1556-1558; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, ts., II, 843.

⁸⁹ Bir adam hasta olur veya bir kimseleri kaybolursa muratlarına kavuşmak için bir deveyi adarlardı. Eğer hasta iyileşir, dertleri gider, yad a kaybolan kişi dönerse o deveyi yük yüklemekten, binmekten muaf tutar. Serbest bırakırlardı. Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 1556-1558; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, II, 843.

16- Vasile.⁹⁰

17- Ham⁹¹

Allah bahire, saibe, vasile ve hamın⁹² hiçbirini meşru kılmamıştır. Allah hayvanları insanların emrine musahhar kılmıştır. İnsanlar Allah'ın kendilerine hizmet etsin diye yarattığı hayvanları hiçbir delilleri olmadan kutsallık atfetmeleri, Allah'ın Kuddüs esmasına hakarettir. Kutsalın kaynağı yalnız Allah'tır. Kuddüs olan Allah, neye kutsal derse o kutsaldır. Allah'ın helâlini haram sayan bu geleneklerin, insanların uydurması olduğu belirtilmekte ve yasaklanmaktadır.

18- Vasiyyet etsin.⁹³

Kurtubî, sûre'de on dokuz hüküm olduğunu söylemektedir. Onun da bütün namazlar için ezanın zikredildiği yer olan Mâide Sûre'sinin 58. ayetidir. Ona göre Cuma Sûresi'ndeki davet sadece cuma namazına aittir. Burada ise bütün namazları içine alan umumi bir hitap vardır.⁹⁴

Mâide Sûresi dini konuların birçoğunu içine alması bakımından ayrı bir özellik taşır. Diğer surelerde bulamadığımız veya çok kısa olarak yer verilen konuları tafsilatlı olarak açıklar. Bunları şöylece sıralamak mümkündür:

1- Allah, Kur'an'ı indirmek suretiyle sadece razı olduğu İslam dinini ve inananlar üzerindeki nimetini tamamlamıştır.⁹⁵

2- Kur'ân'ı Kerîm'de hükmü belirtilmeyen hususlarda Allah, kulları serbest bırakmıştır. Dinde fazla ayrıntılara dalmak doğru değildir. Allah'ın emrettiklerini yapmak yeterlidir. Derinleştirilmesi güç yetirilemeyecek bir takım meşakkatli

⁹⁰ Yedi kez doğum yapmış koyuna denirdi. Yedincide erkek doğurmuş ise o yavruyu büyüdükten sonra keserler ve etini yalnız erkekler yerlerdi. Eğer yedincide dişi doğurmuşsa ona dokunmazlardı. Eğer biri dişi, biri erkek olmak üzere ikiz doğmuş ise dişinin hatırına erkeğe de dokunmazlar, "kız kardeşi ona yetiştii, etini bize haram kıldı," derlerdi. İşte yedinci batında erkek ikizi ile doğmuş hayvana vasile denir. Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 1556-1558; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, II, 843.

⁹¹ Eğer bir erkek devenin sulbünden on döl alınır, onu binmekten, yük vurmaktan af eder, "sırtını korudu" derlerdi. İşte bu hayvana da ham denirdi. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 1556-1558; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, II, 843.

⁹² Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 1556-1558; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, II, 843.

⁹³ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 22.

⁹⁴ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 22.

⁹⁵ Mâide, 5/3.

teklifleri gerektirecek, duyulmamış şeylerle ilgili Hz. Peygamber'e soru sormak yasaklanmıştır.⁹⁶

3- Bu din itikat konusunda yakini ilim, ahlak ve muamelat konusunda da hidayet üzerine kurulmuştur. Taklit ise Allah'ın kabul edemeyeceği bir batıldır.

4- Allah'ın gönderdiği bütün dinlerin üzerinde Allah'ın birliği, ahirete iman ve güzel amel yapma prensibi vardır. Yahûdilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık özde bir oldukları için Kur'ân-ı Kerîm, kendinden önceki iki kitaptan saygıyla söz ederek müntesiplerini kitaplarını gereğince uygulamaya davet eder. Kitaplarını gereğince uygulamayıp, işlerine gelen kısımlarını uygulayıp diğer kısımlarını terk edenleri kafir, zalim ve fasık olarak vasıflandırırken, Müslümanlarla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'e güzelce uyan Yahûdi, Hıristiyan ve Sabîîler'in de korku ve üzüntü çekmeyeceklerini bildirir.⁹⁷

5- Yüce Allah her ümmet için bir hukuk sistemi, bir davranış tarzı belirlemiştir. Bu şeriatların hepsi tevhide dayanır. Toplumların ihtiyaçlarına göre gönderilen dinlerde tedrici değişiklikler yapılmıştır. İsimleri ve hükümleri farklı da olsa bütün ilahi dinlerin özü birdir.⁹⁸

6- Allah Teâlâ Müslümanlara kendi nefislerini ve cemiyetlerini düzeltmelerini vacip kıldı. Onlar doğru yolda ve hidayette oldukları zaman başkalarının sapıtmaları kendilerine zarar veremez. Bu surenin verdiği mesaja geniş anlamda ameli salih diyebiliriz.

7- İyiliği emir, kötülükten men etmek dinin en önemli prensiplerindedir. Bunu yerine getirmeyen İsrail oğulları, Davut ve Meryem oğlu İsa (a.s.) diliyle lanetlenmişlerdir.⁹⁹

8- Dinde ifrat haramdır. Allah'ın hakkında bir hüküm belirtmediği şeyler helaldir. Bir takım akıl yürütmelerle, tutarsız düşüncelerle Allah'ın yarattıkları hakkında helaller, haramlar koymak suretiyle Allah'ın kolay dinini güçleştirmeye, geniş yolunu daraltmaya kimsenin hakkı yoktur.

⁹⁶ Mâide, 5/101.

⁹⁷ Mâide, 5/65-69.

⁹⁸ Mâide, 5/48.

⁹⁹ Mâide, 5/78-79.

9- Allah'ın yarattığı güzel şeylerden yararlanmalı, helal rızıklardan yemeli, aslında helal olan şeyleri bir takım akıl yürütmelerle yahut geleneklerle haram etmemelidir.

10- Ölüm veya ölümün başlamasından korkulan bir açlık isabet ettiğinde, haram olan şeylerden zaruret miktarını geçmeyecek şekilde yemek mubahtır. Bunda fıkıhçılar şu kaideyi çıkarmışlardır: "ed-darurat tubihu'l-mahzurat"; zaruretler haram olan şeyleri mubah kılar.¹⁰⁰

11- Düşmanlık veya buğz sebebiyle Allah'a ibadet edenlere engel olmak, saldırmak, haksızlık etmek haramdır.

12- Yalancılıktan kaçınmak, herkes için doğru şahitlik yapmak, adil davranmak, bir ferde veya topluma duyulan kin ve nefretten dolayı hislere kapılıp adaletten ayrılmamak, hisleri adalete engel yapmamak gerekir. İsterse bu şahitlik bir Müslüman ile gayrimüslim arasında da olsa hüküm ve amellerde adil olmak vaciptir.

13- İyilik ve takvada yardımlaşmak, kamu yararına güzel şeyler yapmak için dernekler kurmak; fakat kötü işlere destek olmamak Allah'ın emridir.¹⁰¹

14- Kâfir, Yahûdi ve Hıristiyanların dost edinilmesi yasaklanmıştır.

16- Namazdan önce alınacak abdest, gusül ve teyemmümün nasıl uygulanacağı ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

17- Hacda ihramlı bir kişinin dikkat etmesi gereken hususlar.

18- İslam toplumunda dirlik ve düzenin sağlanıp korunması esastır. Güvenliği bozan, insanlara saldıran, huzur kaçıran eşkıya, ağır şekilde cezalandırılır. Ya öldürülür, ya elleri ayakları çapraz kesilir, ya da sürgün edilir.

19- Yemin boş söz değildir, bir değeri vardır onu bozmak gerekince, kefarecini vermek lazımdır.

20- Her mümin ölmezden evvel vasiyetini yazmalı ve yazdıklarına da iki şahit tutmalı ki vasiyet zayi olmasın, kendisinden sonra bir haksızlık yapılmamasın.

21- Dinin en önemli prensibi sözde durmak, surenin ilk ayetinde vurgulanırken doğruluğun insanı en üstün başarı olan cennete sokacağı ve bunun

¹⁰⁰ Mâide, 5/3.

¹⁰¹ Mâide, 5/2.

üstünde de nimetlerin en büyüğü olan Allah'ın rızasına erdireceğini vurgulayan ayetlerle son bulmaktadır.

Sûrede Yahûdilerle ilgili değişik konulara yer verilmektedir. Yahûdilerin Allah'a verdikleri sözü bozup yerine getirmedikleri, kelimelerin yerlerini değiştirerek kitaplarını tahrif ettikleri, Tevrat'ın bazı bölümlerini gizledikleri ve onunla hükmetmedikleri vurgulanır.

Yahûdilerin en belirgin özellikleri kalp katılığı, hıyanet, tuzak kurma, yalan söyleme, yalan dinleme ve haram yemede aşırı gitmeleri, fitne ve savaş ateşini tutuşturmak için yeryüzünde bozgunculuğa çalışmaları, peygamberleri haksız yere öldürmeleri, Hz Musa'nın mukaddes topraklara girmeleri ve zorbalarla savaşmaları emrine karşı çıkmaları sonucunda Cenab-ı Hak'ın kendilerini çölde şaşkın şaşkın dolaştırarak cezalandırması. Atalarından kendilerine intikal eden özellikler nedeniyle müminlere herkesten fazla düşmanlık besliyor ve onlara karşı müşriklerle bile ittifak kuruyorlardı.

Bu sıfatları sebebiyle Allah onları peygamberlerin dilleriyle lanetlemiştir. Hz. Muhammed'in peygamberliğinden önce ve sonra bu özellikleri taşıdıkları hem kendi hem de başka milletlerin tarihlerince tespit edilmiştir.

Bu özellikler Yahûdi toplumunun bütün fertlerini kapsamıyordu. Kur'ân-ı Kerîm bu sûrede buna şöyle işaret eder: "Onların içinde de ılımlı, orta yolda giden bir toplum vardır. Ama çokları ne kötü işler yapıyorlar."¹⁰²

Her toplumda iyiler de kötüler de vardır. Yahûdilerinde içlerinde iyileri de vardır. Toplum tümüyle kötü değildir.

Hıristiyanlar da Yahûdiler gibi kendilerine hatırlatılanların bir kısmını unutup, "Meryem oğlu İsa Allah'tır. Allah için üçüncüsüdür,"¹⁰³ dediler. Sûrenin sonunda Allah Teâlâ Hz. İsa'nın diliyle akidelerinin yanlışlığını ortaya koymaktadır. Dini müntesipler içerisinde müminlere en yakın olan zümrenin Hıristiyanlar olduğu bildirilmektedir.

¹⁰² Mâide, 5/66.

¹⁰³ Mâide, 5/72-73.

İKİNCİ BÖLÜM
HÂBİL - KÂBİL KISSASI

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Hâbil ve Kâbil Kelimeleri

Hadislerin yanı sıra İslam tefsîr ve tarih kaynaklarında *Hâbil* şeklinde geçen kelime, bir telakkiye göre İbrance *Hebel* (*Hevel*) kelimesinin muarreb (Arapçalaşmış) formudur. Doğruluk derecesi daha kuvvetli olan bir başka telakkiye göre ise, Akkadcada “oğul” anlamına gelen *ablu-aplu* veya *hablu-habal*'dan türetilmiştir. Hâbil kelimesi, pek kabul görmeyen bazı rivayetlere göre de, “soluk, nefes, buhar” gibi anlamlar içermektedir. Ebeveyni Hâbil'in kısa ömürlü olacağını sezdiği için ona bu ismi vermiştir. Yahut Hâbil'in asıl adı başka olduğu halde hayatı adeta bir nefes ve buhar gibi çabucak bittiği için sonradan ona bu ad verilmiştir.¹⁰⁴

İslami kaynaklarda *Kâbil* olarak geçen kelimenin aslı ise, Torah'ın Türkçe tercümesinde *Kâin* şeklinde belirtilmekle birlikte İbrance'de *Kâyin*'dir. Tekvin'de *Kâin* adı ile “dünyaya getirmek, kazanmak” anlamındaki *kani* kelimesinin türevi olan *kaniti* yan yana kullanılmıştır. Eğer *kâin*'in kökü *kana* ise, bu durumda *Kâin* “dünyaya getirilmiş, döl, çocuk” anlamına gelir. Kök harflerinin *kyn* olması halinde ise kelime “maden işinde çalışan, demirci” anlamına gelir ve bu noktada Aramca'daki *kainaya* ile Arapça'daki *kayn* (demirci anlamında çoğulu: *kuyun*) kökleriyle birleşir.¹⁰⁵

1.2. Kıssa Kelimesi

Arapçada, k-s-s (*قص*) kök harflerinden türeyen tekili kıssa, çoğulu kasas (*قصص*) olan kelime lügatte; anlatmak, nakletmek, hikâye etmek, haber vermek, iz takip etmek, vak'a, durum ve mevzu¹⁰⁶ gibi anlamlara gelmektedir.

İstılahtaki manası ise Kur'ân'da bahsi geçen peygamberler ve toplumlarla ilgili manidar haberler ve olayların aktarımına kıssa denir. Kıssalarla tarihin derinliklerinde kalan ibret yüklü

¹⁰⁴ Harman, Ömer Faruk, “Habil ve Kabil”, *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 376.

¹⁰⁵ Harman, Ömer Faruk, “Habil ve Kabil”, *DİA*, XIV, 376.

¹⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VII, 74.

olayların izi sürülmekte ve bu olaylarla ilgili bilgi verilmektedir.¹⁰⁷

Kur'âni ıstılahta kasas veya kıssa denildiğinde, genellikle şu anlaşılmaktadır: Yalan ihtimali ve hayalin karışması mümkün olmayacak bir tarzda tarihin derinliklerinde kaybolmuş, unutulmuş veya bazı izleri insanlığın hafızasında varlığını koruyabilmiş hadiselerin, muhataplara, adeta olaylara yeniden bir canlılık vererek anlatılması, beyan edilmesidir.¹⁰⁸

Kıssa, Arap edebiyatında hikâye anlamında kullanılır. Hikâye ise olmuş ya da olması muhtemel olayların bir takım noktaları ön planda tutarak anlatan bir edebiyat türü olarak bilinir.¹⁰⁹ Ancak Kur'an'daki kıssalar meydana gelmiş olayları anlattığı için gerçek olaylardır, şeklinde bir izahtan sonra buna ilişkin örnekler verilir: “İşte, İsa hakkındaki gerçek kıssa (el-kasasu'l-Hakk) budur”¹¹⁰ denilirken kıssada, hikâyedeki gibi olması muhtemel bir anlam yoktur, aksine bütünüyle olmuş ve gerçek bir kıssa kastedilir.

Kur'ân'da kıssa kelimesi, nebe olarak¹¹¹ zaman ve mekân itibariyle tarihin derinliklerinde meydana gelmiş ve tarih sayfaları arasında gizlenmiş, kaybolmuş olayları haber vermede kullanılmaktadır. Buna göre, Kur'ân'da kıssalar kategorisinde mütalaa edilen bir kısım geçmişe ait olaylar nebe ve gayb haberleri ifadeleriyle zikredilmişlerdir.¹¹²

Kur'ân kıssaları, Kur'ân'ın bir parçasıdır ve Kur'ân'ın yarısına yakınıni teşkil etmektedirler. Çoğu kıssaların peygamberlerle ilişkisi kaçınılmazdır. Çünkü kıssalarda ağırlıklı olarak peygamberler, onlardan bazılarının çocukluk ve gençlik çağlarında başlarından geçen olaylar ve kavimleriyle olan münasebetleri-mücadeleleri anlatılmaktadır.

Kıssalar, insanlık tarihi boyunca kesinlikle yaşanmış gerçek olaylardır. Allah Teâlâ kıssaları kullarına ilahi rehberlik için anlatmaktadır. Kur'ân kıssalarının büyük çoğunluğu peygamber kıssalarından oluşmaktadır. Fakat sırf tarihi bir olayı da

¹⁰⁷ Demir, Şehmus, *Mitoloji, Kur'ân Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, Beyan Yay., İstanbul 2003, s. 73-74.

¹⁰⁸ Şengül, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir 1994, s. 46.

¹⁰⁹ Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, İstanbul 1989, s. 109.

¹¹⁰ Âl-i İmran, 3/62.

¹¹¹ Mâide, 5/27.

¹¹² Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, s.53.

aktarmak için Kur'ân'da kıssa bulunmaz. Kıssaların bir amacı vardır. Allah Teâlâ, surenin bütünlüğüne uygun, verilmesi gereken hakikatleri, yalın ve net bir şekilde verir.

Günümüzde roman ve hikâye edebi türler arasında en fazla okunan ve en fazla dikkat çekenlerdir. Bunların anlatımında da gerçeklik aranmaz. Kur'ân-ı Kerîm de ki kıssalar tarihen var olup, acaba bunda da gerçeklik aranmalı mıdır, diye bir soru akla gelebilir. Tarih araştırmaları bunların hepsini tespit edememektedir. Bu nedenle bazı batılı müsteşrikler bu kıssaları dile getirerek bu kıssaların tarihi gerçeklerle bağdaşmadığını ileri sürmüşlerdir.

2. KUR'ÂN KISSALARINDA TARİHSELÇİLİK

Kur'ân kıssalarının tarihselliğinin aleyhindeki sistematize fikirler, ilk defa, 1947 yılında Mısır'da yayınlanan, Halefullah'ın "el-Fennu'l-Kasasî fi'l-Kur'ân" Kur'ân'da Anlatım Sanatı" adıyla meşhur teziyle gündeme gelmiştir. 1947 yılında Mısır'da yayınlanan Halefullah'ın *el-Fennu'l-Kasasî* adlı tezindeki Kur'an kıssalarının tarihselliğine dair iddiaları şöyledir:

Kur'ân, tarih biliminin temel unsurlarından zaman ve mekânı belirtmemiştir. Kur'ân' da zaman belirten tek bir kıssa yoktur. Kur'ân'ın insan zihnini sadece kasıtsız olarak yönelttiği az sayıdaki mekân isimleri bir tarafa bırakılacak olursa, Kur'an neredeyse mekân unsurunu da belirtmemiştir. Kur'ân kıssalarında, şahıs isimlerine hiç yer verilmemiştir. Kur'ân olayların verilmesi ve anlatımlarında kronolojik ve doğal sıralamaya dikkat etmemektedir. Sıralamaya aykırı davranmakta ve onu değiştirmektedir.¹¹³

Halefullah, Kur'ân kıssalarının tarihselliğinin kabulünde mekân-coğrafya unsurunun zarurî olduğu görüşündedir. Dolayısıyla Kur'ân kıssalarında aradığı tarihsel unsurlar arasında, sıraladığı mekân unsurunun, yani kıssalara dair coğrafik malumatın, Kur'ân'da yeterince yer almadığını bundan dolayı - en azından - bazı kıssaların tarihsel olmadığı iddiasındadır.

Kur'ân'ın kıssalarına dair mekân, malumatının kapsamı hakkında şu zıt tespitte bulunmaktadır:

Kur'an ilk olarak, veciz bir üslup kullanmaktadır. Bu Kur'an kıssaları ya bilinenlere işaret etme veya çevrenin bildiği ve hiçbir şekilde yabancı olmadığı olaylara kısaca atıflar biçimindedir. Kur'an'daki bu kıssa öğelerinin, bilinenler üzerinde hareket ediyor olması bizim görüşümüzü desteklemektedir. Tanınan ve meşhur olan şahsiyetler ile o çevrede yaygın olan olaylar Kur'an'da en fazla kullanılan kıssa öğeleridir ve bunun aksine bilinmeyen olaylar ile tanınmayan şahsiyetler fazla kullanılmamıştır. Yukarıdaki olgulardan da açıkça

¹¹³ Halefullah, Muhammed Ahmed, *Kur'ân'da Anlatım Sanatı*, çev. Şaban Karataş, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s. 267-268.

anlaşılacağı üzere Kur'an'ın metodu; kıssayı Arap coğrafyasından veya Arap mantalitesinden aldığı unsurlar üzerine bina etmekten ibarettir. Bunun amacı, kıssaların muhataplar üzerinde derin etkiler bırakmasını sağlamaktır.¹¹⁴

Eğer Kur'ân kıssalarındaki anlatılan olay ve şahısların ilgili olduğu coğrafyalar, Arap toplumu tarafından bilinen olgular ise o halde bu durum Kur'ân'da tarihsel bir eksiklik olarak nasıl ileri sürülebilir? Bu ise tarihselcilerin iddialarının çelişkili olduğunu göstermektedir. Kur'ân, kıssalardaki tevhide ve hidayete dair mesajların anlaşılması açısından bu teferruatı gerekli görmediğinden kıssalarında mekân unsuruna ait bilgiler vermemiş ya da mücmel tutmuştur. Kur'ân'daki kıssalar; tarihsel bilgi vermek veya okuyucuyu geçmiş toplumlarla ilgili detaylara sevk etmek için değil, öğüt ve ibret vermek için yer almıştır.

Halefullah, Kur'ân-ı Kerîm kıssalarının vakiliği hususunda itirazlarını sistematize ederken sıraladığı tarihsel unsurlardan biri de “şahıslar” unsurudur. Bilindiği gibi tarihi olaylar sadedinde: 1-Zaman, 2-Mekân, 3-Şahıslar, 4-Kronoloji, 5-Olayların bütünlüğü önem arz etmektedir.¹¹⁵

Kur'ân kıssalarının gerçekliği olgusunda aranan, tarihsel unsurlardan "şahıslar" unsuru hakkında Halefullah, *el-Fennu'l-Kasâi fi'l-Kur'ân* (Kur'ân'da Anlatım Sanatı) adlı kitabında şunları kaydetmektedir: “Kur'ân bazı kıssalarında, şahıs isimlerine hiç yer vermemiştir...” “Kur'an isimleri hiç belirtmemekte ve bazı kapalı veya genel niteliklerle yetinmektedir.”¹¹⁶

Buna örnek olarak da Yâsîn Sûresinde bulunan, “Kent halkı”¹¹⁷ nin kıssasıyla Bakara sûresinde geçen, “Altı üstüne gelmiş bir kente uğrayan biri”¹¹⁸ nin kıssasını verirler. Müfessirler bu ayet münasebetiyle bir sürü spekülâtif yorumlarda bulunmuşlardır. Bu şahıs kimdi, kent neresi idi, olay ne zaman vuku bulmuştu?...¹¹⁹

Kur'ân-ı Kerîm içerisinde şahıslardan söz edilmeyen mezkûr iki kıssadan hareketle, Kur'an kıssalarının tarihsel gerçeklik olgusu sorgulanmaktadır. Oysaki Kur'ân üslûbu gereği zaman, mekan ve şahıslardan gerektiğinde söz etmemektedir. Örneğin; “o gün büyük bir yakalayışla onları yakalayacağız”¹²⁰ âyetin öncesinde

¹¹⁴ Halefullah, *Kur'ân'da Anlatım Sanatı*, s. 265-266.

¹¹⁵ Halefullah, *Kur'ân'da Anlatım Sanatı*, s.83.

¹¹⁶ Halefullah, *Kur'ân'da Anlatım Sanatı*, s.83.

¹¹⁷ Yâsîn, 13-27.

¹¹⁸ Bakara, 2/259.

¹¹⁹ Zeyveli, Hikmet, “Kur'ân'ın Aktüel Değeri Üzerine,” I. *Kur'an Sempozyumu, Tebliğler ve Müzakereler 1-3 Nisan 1994, Bilgi vakfı yayınları*, Ankara 1994, s.142.

¹²⁰ Duhan, 44/16.

Mekkeli Müşriklerden söz edilirken, bu âyette kıyamet gününde kâfirlerin yakalanışından söz edilmektedir. Yani Allah, Mekkeli kâfirlerle kıyamet günündeki kâfirleri bir görmekte, zaman mefhumunu kaldırmaktadır. “Sûretü'n-Nisâ/Nisâ Sûresi”

Kur'ân kıssalarında tarihsel gerçeklik kriterlerini, sistematize ederek, arkasından da bu kriterlerden biri veya birkaçını içersinde bulundurmeyen kıssaları, Sembolik kıssa, Edebî kıssa veya Mitolojik kıssa gibi çeşitli tanımlarla kategorize etmek doğru gözükmemektedir.

Tarihselcilerin Kur'ân-ı Kerîm kıssalarının vakiliği hususunda itirazlarını sistematize ederken sıraladıkları, zaman, mekân, şahıslar unsurlarıdır. Kur'ân'ın, birçok yerde bu üç ögeyi tamamen ihlal ettiğini ifade etmektedirler. Bu üç unsurun hepsi, modernizmin kriterleridir. Modernizmin, seküler ilimler gözlüğü ile yapılan okumalar ile “İlahi olanlar” kritize edilerek sekülerizme modifiye edilmeye çalışılmaktadır.

Kur'ân ne bir tarih kitabı, ne bir coğrafya kitabı ve ne de bir teknoloji kitabı değildir. Kur'ân'daki kıssalar, tarihsel bilgi vermek veya okuyucuyu geçmiş toplumlarla ilgili detaylara sevk etmek için değil; öğüt ve ibret vermek için yer almıştır.

Kur'ân kıssalarının bazıları hakkında, “Tarihen meydana gelmemiş, aslı olmayan hayali veya temsili kıssalardır” demek tarihi inkâr etmek demektir. Böyle bir iddia, aynı zamanda Kur'ân'ın -insanlık tarihinde gerçekten yaşanmadığı halde- insanlığı uyarmak, ders ve ibret vermek için birtakım roller ihdas ettiği, tarih uydurduğu anlamına gelir ki bu da yüce Allah'ın uydurma olaylarla Kur'an muhataplarını korkutarak kandırmakta olduğu iftirasında bulunmak demektir.¹²¹

Bu hususları Kur'an perspektifinde bir daha değerlendirelim. “*And olsun onların (geçmiş peygamberler ve ümmetlerinin) kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır. (Bu Kur'an) uydurulabilecek bir söz değildir...*”¹²² “*İşte bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir.*”¹²³ “*Şüphesiz bu (İsa hakkında söylenenler) doğru haberlerdir. Allah'tan başka ilâh yoktur. Muhakkak ki Allah, evet O, mutlak güç ve hikmet sahibidir.*”¹²⁴ “*Biz sana onların başından geçenleri gerçek*

¹²¹ Şengül, İdris, “Kur'ân Mesajını Ulaştırmada Kıssaların Önemi,” *I. Kur'an Sempozyumu, Bilgi Vakfı Yayınları*, Ankara 1994, s.136.

¹²² Yûsuf, 12/111.

¹²³ Hüd, 11/49.

¹²⁴ Âl-i İmran, 3/62.

olarak anlatıyoruz. Hakikaten onlar, Rablerine inanmış gençlerdi. Biz de onların hidayetini arttırdık.”¹²⁵

Kur’ân-ı Kerîm’de vazedilen bir takım kıssalarda, kıssada anlatılan olayların içindeki şahısların isimleri ve nitelikleri açıklanmamaktadır. Yâsin sûresindeki Ashâb-ı Karye kıssasında¹²⁶ olayın geçtiği yer ve zaman ile kıssada konuşan şahsiyetler meçhul bırakılmıştır. Bu da insanın dikkatini, kıssanın vermek istediği mesaj olan ölümden sonra dirilişin hak olduğu anlayışına çekmektedir. Bundan başka, Kur’ân’da ismi ve kişiliği verilmeyip sadece birkaç niteliği ile anılan birçok kıssa kahramanı bulunmaktadır. Bunlara; “kasabaya uğrayan adam”¹²⁷, “Firavun hanedanından imanını gizleyen kişi”¹²⁸, “Belkıs’ın tahtını getiren kişi”¹²⁹, “Âdem’in iki oğlu”¹³⁰ örnek olarak verilebilir.

Cenabı Hakk’ın bir anlatım metodu olarak; Kur’ân kıssalarında kahramanlar, kıssanın hizmet edeceği amaç doğrultusunda bazen meçhul olarak bırakılır. Bu durumda muhatabın dikkati şahıs üzerine değil de tamamen olaya çekilmiş olur. Bazen de meşhur etmemek için şahıs meçhul bırakılır. Kıssalarda tarihi olayın esaslarını oluşturan kahramanlar, zaman ve mekân gibi ana unsurlara önemli olmayacak nadir bir tarzın dışında yer verilmemektedir. Zaman zaman bu tarihi unsurlara yer verip açıkladığında da hedefi, yine çarpıcı ve etkileyici bir tarzda muhataplara iletmektir. Dolayısıyla Kur’an kıssalarında böyle bir anlatım metodunun uygulanması o kıssa veya kıssaların gerçek olmadığı manasına gelmez.¹³¹

3. TEVRAT'TA HÂBİL - KÂBİL KISSASI

Tekvin'deki bölüm şöyledir:

Ve Âdem karısı Havva'yı bildi; ve gebe kalıp Kain'i doğurdu; ve Rabbin yardımıyla bir adam kazandım dedi. Ve yine kardeşi Habil'i doğurdu. Ve Habil koyun çobanı oldu. Fakat Kain çiftçi oldu. Ve Kain, günler geçtikten sonra, toprağın semeresinden Rabbe takdime (kurban) getirdi. Ve Habil, kendisi de sürünün ilk doğanlarından ve yağlarından getirdi. Ve Rab Habil'e ve onun takdimesine baktı; fakat Kain'e ve onun takdimesine bakmadı. Ve Kain çok öfkeleni ve çehresini astı. Ve Rab Kain'e dedi: Niçin öfkelenidin? Ve niçin çehreni astın? Eğer iyi davranırsan, günah kapıda pusuya yatmıştır; ve onun istediği sensin; fakat sen ona üstün ol. Ve Kain, kardeşi Habil'e

¹²⁵ Kehf, 18/13.

¹²⁶ Yasin, 13-27.

¹²⁷ Bakara, 2/259.

¹²⁸ Mü'min, 40/28.

¹²⁹ Neml, 27/40.

¹³⁰ Mâide, 5/27.

¹³¹ Abay, Muhammed, *Kur'ân Kıssaları*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s.52.

söyledi. Ve vaki oldu ki, kırdı oldukları zaman Kain, kardeşi Habil'e karşı kalktı ve onu öldürdü.¹³²

Tevrat'taki kıssaların en belirgin özelliği sunulan bilgilerin tarih, yer, şahıs gibi unsurlarla, bütün detaylarıyla verilmesidir. Asıl amacı unutturma veya göz ardı etme pahasına çok detaylara girilmekte, adeta hiçbir detay kaçırılmamaktadır. Oysaki Kur'an kıssaları büyük bir kısmı teşkil etmelerine rağmen, Kur'an bir tarih kitabı görünümü arz etmez. Ayrıntılardan uzak durulmakta, özellikle yer ve zaman gibi unsurlardan söz edilmez verilmek istenen mesaj ön plandadır. Yine Tevrat'a hâkim olan tarih kitabı görünümü İsrailoğulları merkezli bir yapı arz eder. Yani Tevrat İsrailoğullarını konu alan bir siyer kitabı görünümündedir. Oysa Kuran'da belirli bir kavim veya topluluk ön plana çıkarılmadığı gibi tüm kıssalar tevhid ekseni ve hidayet amaçlı olarak yer almaktadır ki, kıssaların işleniş biçimine ve muhtevasına da bu özellikler yansımıştır.¹³³

Kur'an kıssaları ile Tevrat kıssaları arasında büyük farklar bulunmaktadır. Zira Tevrat tarihsel malumat vermeyi amaçlarken Kur'an öğüt ve ibret vermeyi, müjdeleyip uyarmayı, yol gösterip irşat etmeyi, İslâmi mesajın ilkelerini açıklayıp muhalefet cephesine cevap vermeyi, Peygamber ve ona tabi olanların kalplerini yatıştırmayı, müşrik ve kâfirlerin benliklerini sarmayı, hedeflemiştir.¹³⁴

Kur'an kıssalarıyla ve özellikle bu kıssayla ilgili şu noktalara değinmek gerekir: Kıssalarda bazen zaman ve mekân unsurlarına yer verilmez. Zaman olarak ilk insan olduğu muhataplarca bilinmektedir. Çoğu zaman şahıslar da ihmal edilir. Âdem'in iki oğlu, tamlamasıyla Kur'an aslında icâzını ortaya koymuştur. Bu tamlamayla İlk insan, ilk peygamber, ilk cinayet, insanlığın başlangıcı gibi pek çok bilgiyi de zihinlere hatırlatmaktadır. Kıssa üslûbu, kıssa kahramanlarını olayın mihveri yapmaya layık bulmamıştır. Hâdiseye dikkat çekildiğinden mekân unsurları zikre değer bulunmamıştır.¹³⁵

Kur'an-ı Kerîm Araplar arasında yaygın olan ve Ehl-i Kitâb tarafından bilinen kıssalara yer vermiştir. Ayrıca insanlığı ilgilendiren temel konuları ele almıştır. Tevhîd, ibâdet, fedakârlık, insani ilişkiler vb. Kur'an kıssalarındaki hakkı temsil eden

¹³² Kitab-ı Mukaddes, *Eski Ahit*, Tekvin, Bap: 4, İstanbul 1969, s. 3.

¹³³ Demir, Şehmus, *Mitoloji, Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, s.88-89.

¹³⁴ Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, s. 264.

¹³⁵ Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Kerîm ve Kur'an İlimlerine Giriş*, s.109.

kişilikler insanlara model teşkil etmektedir. Buna karşılık kötü karakterli kişiliklerden ve onlara benzemekten insanlar sakındırılmıştır.¹³⁶

Kur'ân bazı olayları özellikle seçmiş, diğerlerini anlatmamıştır. Bir şahıs veya bir toplumun başına gelenlerle ilgili olarak meydana gelen olayları tam ve eksiksiz olarak anlatma yolunu tutmamış, sadece hedeflerine ulaşmaya yardım eden, yani zihinleri öğüt almaya ve hidayete yönelten ifadeleri seçmekle yetinmiştir.¹³⁷

Halefullah, Peygamberlerin veya bir toplumun başına gelenlerle ilgili olarak, Kur'ân'ın olayları tam ve eksiksiz olarak anlatma yolunu tutmamış olmasını eser üzerinde bir edebiyatçının istediği gibi değişiklik yapmasına benzetmiştir. Bu bakımdan o bir edebiyat eserinde olduğu gibi şu tasnifi yapmıştır:

Kahraman hakiki, fakat kahramanın etrafında örülen olaylar vaki olmayabilir. Kahraman gerçek, kahramanın etrafında cereyan etmiş olaylar da gerçek olabilir; fakat olaylar, kıssada sanatsal-edebi bir üsluba göre tanzim edilmiş, bir bölümü öne alınmış, bir bölümü sonraya bırakılmış, bir kısmı belirtilmiş bir kısmı çıkarılmış, gerçek olaya, olmamış olaylar ilave edilmiş; tarihsel kişilikler, normal-alışılmış gerçekler olmaktan çıkarılıp, kurgusal şahıslar haline getirilebilecek derecede olaylar abartılmış olabilir. Edebiyat alanında “kıssa” lafzını ifade ederken bu durumu kastediyoruz. Kur'an'da sanatsal anlatım konusunu araştırmaktaki amacımız budur.¹³⁸

Halefullah, Kur'ân da örnek olarak verilen temsili kıssa mevcuttur ve bu kıssa türü sanatsal bir karakter taşımaktadır iddiasındadır. Temsîli anlatım sanatsal anlatımdan ibarettir. Temsîli kıssaların mutlaka yaşanmış olması gerekmediği gibi kahramanlarının da mutlaka yaşamış olması ve diyalogların gerçekleşmiş olması da gerekmez. Bütün bu anlatımlarda veya bazısında varsayım ve kurguyla yetinilebilir.

Kur'ân kıssalarında veya temsillerinde kurguya ihtiyaç duyulması, materyalleri ifade etme konusunda yüce Allah'ın kurguya muhtaç olmasından dolayı değil insanoğlunun bu kurguya muhtaç olmasındandır. Çünkü bu üslup Kur'ân'ın insanda ki duygu ve düşünceleri ifade etmede izlediği bir yöntemdir.

Yine Halefullah kıssaya şu tanımları getirmiştir. Kıssa, gerçek olmayan bir kahraman etrafında dönen olayları veya gerçek olan bir kahraman etrafında dönen

¹³⁶ Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s.111.

¹³⁷ Halefullah, *Kur'ân'da Anlatım Sanatı*, s. 83.

¹³⁸ Halefullah, *Kur'ân'da Anlatım Sanatı*, s. 156.

gerçek olmayan olayları, kıssacının kurgulamasının bir sonucu olarak ortaya çıkan edebi bir eylemdir.¹³⁹

Anlaşılabacağı üzere Halefullah; Tarihi, Temsili, Mitolojik olarak kategorize ettiği kıssaların hepsini dönüp dolaştırıp Kur'ân kıssalarının; Arap toplumu menkıbelerinden alınan, hurâfe üzerine kurulan ve Cenâb-ı Hakk'ın bu ham ve hurda malzemeyi ayrıca ekleyip - çıkarıp yeniden kurgulayarak dini amaca göre modifiye ederek belâgatlı, icâzatlı, fesâhatli yüksek edebi bir dille muhataplara arz ettiği edebi sanatsal eserler olarak görmektedir.

Peki, kıssalarla ilgili şu âyetleri nereye oturtturmak gerekmektedir. (*Ey Muhammed!*) *Biz, sana bu Kur'an'ı vahy etmekle geçmiş milletlerin haberlerini sana en güzel bir şekilde anlatıyoruz.*¹⁴⁰

Bu ayet içerisindeki “...geçmiş milletlerin haberleri...” ifadesini; Cenabı Hakk'ın, Mekke ve Medine Arap toplumu arka planından aldığı yalan - yanlış! bilgileri, sırf öğüt vermek amacı ile aslı olan veya olmayan kişi ve olaylarla yeniden kurgulaması olarak nasıl anlaşılabilir?

(Resulüm!) Bunlar, bizim sana vahiy yoluyla bildirmekte olduğumuz gayb haberlerindedir. İçlerinden hangisi Meryem'i himayesine alacak diye kur'a çekmek üzere kalemlerini atarlarken sen onların yanında değildin; onlar (bu yüzden) çekişirken de yanlarında değildin.¹⁴¹

Âyetinde, Cenâb-ı Hakk tarafından Zekeriyya (a.s) ve Hz. Meryem etrafında gerçekleştiği beyan edilen bu olayları, dini amaçla sonradan hikaye edilen veya var olmadığı halde olmuş gibi kullanılan yapay bir malzeme olarak nasıl algılayabiliriz? *Biz sana onların başından geçenleri gerçek olarak anlatıyoruz. Hakikaten onlar, Rablerine inanmış gençlerdi. Biz de onların hidayetini arttırdık.*¹⁴² Âyetindeki “*Biz sana onların başından geçenleri gerçek olarak anlatıyoruz...*”daki “gerçek/bil-Hakk” ifadesine; olmadık şeylerin veya gerçek vakıalar ile kişilerin haberlerine, birtakım aslı olan veya olmayan başka ekleme ve çıkarmalarla, olayı yeniden modifiye ederek edebi eser yazan bir yazarın, edebiyatçı Allah'ın, anlatımı olarak nasıl bakabiliriz?

¹³⁹ Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, s. 156-158.

¹⁴⁰ Yûsuf, 12/2-3.

¹⁴¹ Âl-i İmran, 3/44.

¹⁴² Kehf, 18/13.

Kıssalar bağlamında yer alan âyetlerde, peygamberler için “gönderdik”, helak edilen kavimlere verilen azap için; azap gönderdik, helak ettik, yerin dibine batırdık, intikam aldık gibi ifadelerin çokça kullanılması da kıssaların yaşanmış olaylardan alınan canlı kesitler olduğunu, aksini düşünmenin doğru olmayacağını göstermektedir.

Kıssalarda anlatılan olayların gerçek olmasını gerektiren bir neden de muhataplara ulaştırılmak istenen mesajdır. Muhâtabın anlatılan olayları özümseyebilmesi, içselleştirebilmesi, iyi, ideal örnekleri hayatına yansıtma için gayret sarf etmesi, kötü olanlardan da kaçınması için bizatihi anlatılan olayların gerçek olması gerekmektedir. Zira eğitim açısından da düşünüldüğünde, bu çok önemli bir husustur. Gerçek dışı, hayali bir olay ile gerçeklikle birebir örtüşen, reel bir olayın muhatapta oluşturacağı etkinin büyük ölçüde farklılık arz edeceği açıktır. Kıssalarda anlatılan olayların muhatabın hayatına olumlu anlamda katkı sağlayabilmesi, yükselen, çöken ve yok olan toplumların akıbetlerinden olumlu veya olumsuz anlamda dersler çıkarabilmesi için anlatılan olayların olmuş, gerçek olaylar olması zorunludur. Aksi takdirde kıssalarla ulaştırılmak istenen mesajın muhatapta dönüştürücü bir etkisinin olacağından söz edilemeyecektir.¹⁴³

Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili* kitabında Âdemoğulları kıssası hakkında da benzer bir iddiayı savunmaktadır. Şöyle ki:

Bu çelişkiler Tekvin'deki (Tevrat) Hâbil - Kâbil kıssasının farklı kaynaklardan derlenmiş olduğunu düşündürmektedir. Netice itibarıyla, Tekvin'deki kıssanın ilk bölümü (Tekvin: 4/1-15), muhtemelen, ürünlerin bol ve bereketli olmasını amaçlayan ritüelistik bir öldürmeyi anlatan ve bu kötü fiilin aslında kutsal nitelikli olduğuna işaret eden bir ritüel mitosudur. Sonuç olarak, Hâbil - Kâbil kıssası, çoban - Tanrı Dumuzi ile çiftçi - Tanrı Enkimdu'nun Tanrıça İnanna'nın sevgisini kazanabilmek için yarışa girdiklerini, armağanlar sunduklarını anlatan Sümer mitolojisine dayanmaktadır denebilir. Ancak bu kıssa tarihsel süreçte muhtelif kaynaklardan alınan motiflerle süslenmiş, böylece orijinalinden daha farklı bir içerik kazanmıştır.”¹⁴⁴

Böylece Kur'ân'ın, Tevrat'taki Hâbil - Kâbil kıssasına atıf yaparak beyan ettiği; Âdemoğulları kıssasının,¹⁴⁵ Tevrat metnine Sümer mitolojisinden sokulduğunu iddia eden M. Öztürk, aynı zamanda Kur'ân'daki Âdemoğulları kıssasının, mitolojik bir Ehl-i Kitâb inancından, alınarak dini mesaj doğrultusunda Kur'ân'da beyan edildiğini iddia etmektedir.

¹⁴³ Demir, Şehmus, *Mitoloji, Kur'ân Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, s.88-89.

¹⁴⁴ Öztürk, Mustafa, *Kıssaların Dili*, s.172-174.

¹⁴⁵ Mâide, 5/27-32.

“Mit” terimi Yunanca’dan türemiş bir kelimedir. Bu kelime masal, hikâye, efsâne anlamına gelen “mythos”tan türemiştir.¹⁴⁶ Arapça’daki karşılığı olan “üstûre” (veya çoğulu “esâtîr”) kelimesinin mite benzer kullanım alanı vardır. Kur’ân-ı Kerîm’de bir çok defa geçen “esâtîrû’l-evvelîn”¹⁴⁷ ifadesi aslında öncekilerin yazdıkları şeyler, yani geçmişin tarihi olarak yorumlandığı gibi, “bâtıl ve hurâfe” olarak da yorumlanmıştır.

Bu konuda eser veren bazı çağdaş müellifler arasında aynı yorum ve yaklaşımlar da söz konusudur. Meselâ, Halefullah bunlardan en kayda değeridir. O “esâtîrû’l-evvelîn” ifadesinden hareketle Kur’ân-ı Kerîm’in muhtevasında mitoloji olabileceğini düşünmekte ve bunun Kur’ân-ı Kerîm’in vahiy unsuru bir kitap olmasına zarar vermeyeceği kanaatini taşımaktadır. Ona göre, müşriklerin “esâtîrû’l-evvelîn” şeklindeki değerlendirmesi; onların kıssaları dinledikten sonra, bu hususların vahiy olmayıp Hz. Muhammed’in kendi sözü olduğunu düşüncelerinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Kur’ân-ı Kerîm de, söz konusu ayetlerde gündeme gelen kıssalardan hareketle, bunların Hz. Peygamber’in sözü değil de bizzat vahiy olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁸

İlâhî mesaja inanmak istemeyen müşriklerin “esâtîrû’l-evvelîn” şeklindeki itirazlarına Kur’ân-ı Kerîm şiddetle karşı çıkmaktadır.¹⁴⁹ Yani Kur’ân-ı Kerîm’de anlatılan kıssaların “mit” boyutuna indirgenmesi veya bunların mitik bir muhtevaya sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak Kur’ân-ı Kerîm’de anlatılan kıssalardaki muhteva ile mitolojik unsurların zaman zaman paralellik arz etmesi mümkündür. Bu da mitolojilere ilâhî dinlerden bazı kalıntıların intikalini göstermektedir. Nitekim insanlığın binlerce yıllık kültürel birikimi olan mitolojilerin, bu süreçte ilâhî dinlerden bir takım unsurlar taşınmaları da pek tabiidir. İlâhî dinlerin aynı kaynaktan gelmeleri de aralarında kaçınılmaz olarak bir takım paralellikleri doğurmuştur. Bundan başka oryantalistlerin de Kur’ân-ı Kerîm’deki bazı kıssaların Kitâb-ı Mukaddes kaynaklı olduğu yolunda birtakım iddia ve itirazları olmuştur. Ancak mukayeseli dinler tarihi çalışmaları, benzer kıssaların konu edinildiğini

¹⁴⁶ Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi*, “Mit”, İstanbul 1978, IV, 166.

¹⁴⁷ En’âm, 6/25; Enfâl 8/31; Nahl 16/24; Mü’minûn 23/83; Furkân 25/5; Neml, 27/68; Ahkâf, 46/17; Kalem, 68/15; Mutaffîfîn, 83/13.

¹⁴⁸ Halefullah, *Kur’ân’da Anlatım Sanatı*, s. 212.

¹⁴⁹ En’âm, 6/ 25; Enfâl, 8/ 31; Nahl, 16/24

doğrulamakla birlikte, muhteva ve üslup açısından benzerlikten veya ayniyetten bahsetmenin mümkün olmadığını ortaya koymaktadır.

Kur'ân kıssaları ise mitlerden farklı özellik göstermektedir. Çünkü mit, kutsal bir öyküyü eski zamanda olup bitmiş bir olayı, doğüstü varlıklar sayesinde bir gerçekliğin yaşama nasıl geçtiğini anlatır. Mitlerdeki kişiler, doğüstü varlıklardır. Mitlerin tarihi niteliği olmayıp, tamamıyla hayale dayalı, kişiler ve toplum tarafından yansıtılan olaylardır. Mitlerde olaylar olağanüstü özellikler gösterirken kıssalardaki olaylar insanın hayatı boyunca yaşayabileceği gerçekleşebilen olaylardır. Kıssaların insana yol gösterici özelliği de zaten bu insani yönünden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle kıssalar mitlerin aksine yol gösterici ve hayatı düzenleyici özellik taşımaktadır.¹⁵⁰

Bu kıssaya benzer pek çok efsane ve mitoloji vardır. Lakin bunlar kıssanın kahramanları olan Hz. Âdem'in iki oğlunun ve bu olayın efsane olduğunu göstermesinden ziyade efsanelerin zaman içerisinde bu olaydan etkilenerek şekillendiğini göstermektedir. Yahûdilik - Hristiyanlık ile İslâm'ın gelişimi ve mevcut durumu birbirlerinden oldukça farklıdır. Tevrat ve İncil metinlerinin mitoloji ihtiva etmeleri, onların özülle alakalı bir durum olmayıp, yaşadıkları tarihi süreçten kaynaklanmaktadır.

Son olarak, *“İşte bu (Yusuf kıssası) gayb haberlerindedir. Onu sana vahy ediyoruz. Onlar hile yaparak işlerine karar verdikleri zaman sen onların yanında değildin.”*¹⁵¹ Olmayan veya olanların modifiye edildiği “haber”ler, neden “gayb” kavramı ile sunulmaktadır? Olayın aslı yok veya kurgulanmış ise bu anlatılan olayın veya kişinin haberinin “gayb” olup olmamasının muhatap açısından ne anlamı vardır? Olmayan bir şeyi –olay veya kişi- eğip bükerek! “modifiye” edip varmış veya olmuş gibi “gayb” vasfında bildiren Allah'ı ve onun sıfatlarını nasıl idrak edebiliriz?

Kur'ân-ı Kerîm kıssalar üslubu ile evrensel özelliğe sahip, kıyamete kadar tüm insanlar için ders ve ibret olacak müsbet ve menfi örnekleri, modelleri, dini tefekküre delil olacak hadiseleri tertemiz tarihi gerçekler olarak takdim eder. Kur'ân kıssaları yaşanmış tarihi olaylardır. İnsanlık değişmedikçe benzer olayların

¹⁵⁰ Kılıç, Sadık, "Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar", *1. Kur'an Sempozyumu*, s. 88.

¹⁵¹ Yûsuf, 12/102.

yaşanması ihtimal dâhilinde olacağından Kur'ân insanlığı bu olaylarla uyarmaktadır. Bu uyarış kıssaların üslubuyla çarpıcı ve etkileyici bir boyut kazanmaktadır.

4. HÂBİL - KÂBİL KISSASININ KUR'ÂN VE TEFSİR KİTAPLARINDAKİ VERSİYONU

Hâbil - Kâbil kıssası Kur'ân'da sadece Mâide Sûresinde zikredilmiştir. Kıssanın oldukça kısa ve özlü bir şekilde aktarıldığı Mâide 27-31. âyetler, genelde Ehl-i Kitâb'a, özelde de Yahûdilere yönelik beyanları içeren bir pasajda yer almakta ve söz konusu kıssa, Tekvin kitabındaki IV/1-16. pasajlara zımnen gönderme yapan bir hitapla şöyle başlamaktadır:

وَائْتَلَّ عَلَيْهِمْ نَبَأُ ابْنَىٰ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ
قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ . 27 لئن بسطت إلی یدک لتقتلنی مَا
أَنَا بِبَاسِطِ يَدِي إِلَيْكَ لِأَقْتُلَنَّكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ . 28 إِنِّي أُرِيدُ أَنْ نَبُوءَ بِإِثْمِي
وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ . 29 فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ
أَخِيهِ فَفَتَلَّهُ فَأُصْبِحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ . 30 فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ
كَيْفَ يُؤَارِي سَوْءَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ
سَوْءَةَ أَخِي فَأُصْبِحَ مِنَ النََّادِمِينَ . 31

'Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğerinden ise kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen karde, kıskançlık yüzünden) "And olsun seni öldüreceğim" dedi. Diğer de "Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder" dedi (ve ekledi:)¹⁵² "And olsun ki sen, öldürmek için bana elini uzatsan (bile) ben sana, öldürmek için el uzatacak değilim. Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım."¹⁵³ "Ben istiyorum ki, sen, hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenip ateşe atılacaklardan olasın; zalimlerin cezası işte budur."¹⁵⁴ Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü, bu yüzden de kaybedenlerden oldu.¹⁵⁵

¹⁵² Mâide, 5/27.

¹⁵³ Mâide, 5/28.

¹⁵⁴ Mâide, 5/29.

¹⁵⁵ Mâide, 5/30.

*Derken Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyeyen bir karga gönderdi. (Katil kardeş) "Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar da olamadım mı ki, kardeşimin cesedini gömeyim" dedi ve ettiğine yananlardan oldu.*¹⁵⁶

واتل عليهم نبأ ابني آدم بالحق Hz. Peygamber'e, "Bir gerçeğin ifadesi olarak onlara Âdem'in iki oğlunun kıssasını anlat"¹⁵⁷ Bu hitapta zikri geçen, "Onlar" zamirinin medlulü, tüm müfessirlerce de belirtildiği gibi genelde Ehl-i Kitâb, özelde de Yahûdilerdir.¹⁵⁸ وَتَلَّ عَلَيْهِمْ ifadesini kıraat imamlarından Hamza ve Yakup وَتَلَّ عَلَيْهِمْ okumuşlardır.¹⁵⁹

Âyetin devamındaki اذ edatı نبأ kelimesinden bedeldir. Buna göre kelamın takdiri mahzûf muzaaf ile şöyledir: وَاتل عليهم من النبأ ذلك الوقت "Onlara haberi, yani o vakitte olan haberi oku"¹⁶⁰

Hâbil - Kâbil Kıssası, Kur'ân'da sadece burada geçer.¹⁶¹ Kardeşlerin adları verilmez; Âdem'in oğulları olarak bahsedilerek kardeşlik, aile içinden çıkarılıp genişletilerek geleceğe ders verilir.

Zemahşerî (ö. 538/1144), Râzî (ö. 606/1210) ve Beyzâvî (ö. 685/1286) gibi ünlü müfessirler, âyetteki "vetlû aleyhim nebe eb-ney âdeme bi'l-hakk" ifadesini, "Onlara Âdem'in iki oğlunun hikâyesini, üzerine hak ve hakikat elbisesi giydirerek *tilâveten mültebiseten bi'l-hak ve's-sıhha* veya öncekilerin, Yahûdilerin kitaplarındaki bilgilere uygun olarak ve aynı zamanda hakikatle mezcederek *nebe'en mültebisen bi's-sıdk muvâfikan lima fi'l-kütubi'levvelin* yahut sahih bir amaca; yani hasedi kınamaya matuf *bi'l-ğarazi's-sahîh vehive takbihu'l-hased* bir mesaj olarak anlat" şeklinde izah etmişlerdir.¹⁶²

¹⁵⁶ Mâide, 5/31.

¹⁵⁷ Mâide, 5/27.

¹⁵⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 611; Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Ali el-Kureşî et-Teymî el-Bekrî, *Mefâtihu'l-Gayb*, el-Matbabatü'l-Behiyyetü'l-Mısriyye, Mısır 1938, VI, 202; Beyzâvî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Dâru Sadır, Beyrut 2001, I, 263; İbn Kesîr, İmadüddîn Ebû'l-Fida İsmail, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1987, II, 46.

¹⁵⁹ Muhaysin, Muhammed Salim, *İrşâdü'l-Celîl fî Kırâati's-Seb' min Tarîkı's-Şâtibiyye*, Kahire 1969, s.123.

¹⁶⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VI, 203; Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil*, I, 263.

¹⁶¹ Mâide, 5/27-32.

¹⁶² Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 611; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VI, 202; Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil*, I, 263.

Tefsîrlerde anlatıldığına göre, Âdem'in karısı Havva biri kız, biri erkek olmak üzere her batında iki ve toplam yirmi batında kırk çocuk dünyaya getirmiştir. Bu çocuklardan ilki Kâbil ve ikizi Aklima (İklîma), sonuncusu ise Abdülmuğis ve ikizidir. Havva bu çocuklar arasında sadece "Hibetullah" diye anılan Şî'ti -bir rivayete göre Hâbil'in ölümünden beş yıl sonra-¹⁶³ tek olarak dünyaya getirmiştir. Havva'nın ilk batında doğurduğu ikizler Kâbil ve Aklima, ikinci batındaki ikizler ise Hâbil ve Lebuda'dır.¹⁶⁴

Havva her seferinde ikiz doğum yapmış ve bir kız bir erkek çocuk dünyaya getirmiştir. Bu çocukların evlenip çoğalması için uygulanan düzen, her oğlun kendi ikiz kardeşi ile değil, erkek kardeşinin ikiziyle evlenmesidir. Fakat Kâbil bu düzenlemeye ikiz kardeşinin daha güzel olması nedeniyle uymak istemez ve kendi ikizi İklîma ile evlenmekte diretir. Baba Hz. Âdem, kardeşler arasındaki çekişmeye çözüm bulamayınca Allah'a beraber sunu yapmalarını ve kimin haklı olduğunu Allah'ın kararına bırakılmasını önerir. Allah, Kâbil'in arzusunun onaylamaz; hâlihazırdaki emir, ensest yasağının uygulamasındaki ısrarını, Hâbil'in sunusu seçerek semiz, genç bir sığırı ateşiyle yakarak gösterir.¹⁶⁵

Tefsîrden yorumlayarak aldığımız bu bilgiler ışığında ilginç bir eleştiriye cevap vermek istiyoruz. O da Hz. Âdem'in çocukları arasında gerçekleşen evliliklerin ensest ilişki şeklinde olduğudur. Bir defa şunu belirtmek gerekir ki Kur'an-ı Kerim Hâbil ve Kâbil'in evliliklerinden söz etmez. Kıssanın bu şekilde anlatımı bazı farklı versiyonları olsa da, temelde İslami kaynaklarda İsrâiliyyât adı verilen Kitâb-ı Mukaddes'e dayalı yorumlardan oluşmaktadır.

Buna cevap olarak:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا
رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً

*"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretilen Rabbinizden sakının."*¹⁶⁶

¹⁶³ Beğavî, Ebû Muhammed, *Meâlîmü't-Tenzîl*, Beyrut 1985, II, 243.

¹⁶⁴ Beğavî, *Meâlîmü't-Tenzîl*, II, 239.

¹⁶⁵ Beğavî, *Meâlîmü't-Tenzîl*, II, 239.

¹⁶⁶ Nisâ, 4/1.

Burada ki; “min nefsin vâhidetin” ibaresini müfessirler, Hz. Âdem olarak algılamışlar ve “haleka minha zevceha” ve *ondan da eşini üretti*, ibaresini de Havva olarak algılamışlardır.¹⁶⁷

Tabii ki bu bir yorumdur. Bu yorum genellikle Tevrat ve Talmut’un yaratılış teorilerine dayanmaktadır.¹⁶⁸ Fakat Reşîd Rıza, tefsiri Menâr’da bu yorumun dışında farklı bir yorum yapmaktadır. Ona göre burada sözü edilen müşahhas bir şahsiyet değil, burada sözü edilen insanlığın ortak özüdür. Yani insanlığın köken olarak birliğidir, insanlığın Allah tarafından tek bir kökten yaratıldığıdır.¹⁶⁹

Belirtildiği üzere nesnel olarak erkeğin de kadının da aynı cevherden yaratıldığını başka müfessirlerde belirtmektedir.¹⁷⁰

Mehmet Okuyan da¹⁷¹ bu görüşü savunmaktadır. Ona göre; Kur’ân’da canlılığın kaynağı su olarak belirlenmekte, dolayısıyla ilk insanın yaratılışında su ile başladığı anlaşılmaktadır.¹⁷² İnsanın yaratılışından söz eden âyetlere bakıldığında suyun dışında toprak,¹⁷³ çamur,¹⁷⁴ yapışkan çamur,¹⁷⁵ kupkuru çamur,¹⁷⁶ özlü kara balçık¹⁷⁷ ve pişmiş çamurdan¹⁷⁸ yaratıldığından, bu arada ona Yüce Allah’ın ruh üflediğinden¹⁷⁹ söz edildiği görülmektedir. Kur’ân, ilk insanın işte bu aşamalardan sonra ve bunların sonucu olarak ilk cevherden, yani nefs-i vâhîde’den,¹⁸⁰ nutfeden,¹⁸¹ bugünkü bilimsel ifadesiyle zigottan yaratıldığını, bu ilk aşamadan sonra alak/alâkadan,¹⁸² nutfe-i emşâcdan,¹⁸³ yani cenin veya embriyodan yaratıldığını

¹⁶⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 224-225.

¹⁶⁸ Kitâb-ı Mukaddes, *Eski Ahit*, Tekvin, İstanbul 1969, 2/20-23.

¹⁶⁹ Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l Menâr*, IV, 265.

¹⁷⁰ Ömer Rızâ Doğrul, *Tanrı Buyruğu Kur’ân-ı Kerîm’in Tercüme ve Tefsîri*, İstanbul 1947, s. 151; Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsîri*, II, 188-194; Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı, Meâl-Tefsîr*, çev: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul 1997, I, 132.

¹⁷¹ Okuyan, Mehmet, Kadına Yönelik Şiddete Kur’ân’ın Bakışı, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007 s.99.

¹⁷² Furkân, 25/54; Enbiya, 21/30.

¹⁷³ Âl-i İmran, 3/59; Hacc 22/5; Kehf 18/37; Rûm 30/20; Mü’min 40/67; Mü’minûn, 23/35.

¹⁷⁴ A’râf, 7/12; Secde, 32/7. Bu âyette insanın yaratılışının bir süreç içerisinde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Çünkü âyette “insanı çamurdan yaratmaya başlamıştır” ifadesi yer almaktadır.

¹⁷⁵ Sâffât, 37/11.

¹⁷⁶ Hıcr, 15/28.

¹⁷⁷ Hıcr, 15/26.

¹⁷⁸ Rahmân, 55/14.

¹⁷⁹ Secde, 32/9; Sâd, 38/72.

¹⁸⁰ Nisâ, 4/1; En’âm, 6/98; A’râf, 7/189; Zümer, 39/6.

¹⁸¹ Hacc, 22/5; Fâtır, 35/11; Mü’min, 40/67; Kıyâmet, 75/38; Abese, 80/19.

¹⁸² Hacc, 22/5; Mü’min, 40/67; Alak, 96/2.

¹⁸³ İnsan, 76/2.

açıkça ifade etmektedir. Bütün bu aşamalara işaret etmesi bakımından “O, sizi aşama aşama yarattı”¹⁸⁴ ifadesi, insanın yaratılış sürecinde çeşitli aşamaların yaşandığını açıkça göstermektedir.¹⁸⁵

Ayrıca, Kur’ân’da söz konusu ayetlerde yaratılıştan söz edilmekte, cinsiyete dair bilgi veya ayrıntı zikredilmemektedir. Bu gerçeğe rağmen Hz. Havva'nın Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı Kur’ân'ın bu anlatımına uygun düşmediğini belirtmektedir. “Her şeyden iki çift (erkek ve dişi) yarattık”¹⁸⁶ âyetinde yaratılan ilk cevherin eşinin de o esnada yaratıldığının vurgulandığını; “ey insanlar” hitabı, tüm insanları içerdiği için Hz. Âdem'in de bu hitabın içinde olduğunu söylemektedir. Evrim teorisinde olduğu gibi ara formların bulunmadığını, insanların yerden ot bitirir gibi bitirildiği,¹⁸⁷ yani yaratıldığını ifade etmektedir.

Reşîd Rızâ ise, âyetteki nefis-i vâhîde'nin hiçbir şekilde Hz. Âdem olamayacağını, dünyada her ırkın bir âdeminin bulunabileceğini, dolayısıyla buradaki hitaptan maksadın da her ırk için bir ilk can olmasının daha doğru olacağını belirtmiştir.¹⁸⁸

Reşîd Rızâ ve diğerlerinin görüşlerine göre; Allah Teâla sadece Hz. Âdem ve Havva'yı değil, aynı anda farklı coğrafyalarda pek çok insanı (Âdem)'i yaratmıştır. O zaman diye biliriz ki Hâbil - Kâbil öz kardeşleriyle değil başka insanlarla evlenmişlerdir.

Mehmet Said Şimşek, çeşitli fikir akımlarının etkisiyle ayetlerin tefsir edilmesine karşı çıkmaktadır. Hz. Âdem ve eşinin yaratılmasıyla ilgili Nisâ Sûresi birinci âyetteki görüşleri buna örnektir. Bazıları Hz. Âdem ve Hz. Havva'dan bahsedilmediğini, tek nefis ile insan cinsinin kastedildiğini söylerler. Onlara göre tüm insanlar için bir asıl vardır ve tüm insanlık bu özden yaratılmışlardır. Âdem de Havva da bu özendir. Şimşek, bu görüşe karşı çıkmış ve bu tür düşüncelerin kadın haklarını savunmak isteyenler tarafından ortaya atıldığını vurgulamıştır. Bu görüşte olanlar Havva'nın, yani bir kadının ikinci plana atıldığını iddia etmişlerdir. İşte bu düşünceye karşı cevap verebilmek gibi sebepler böyle bir yoruma neden olmuştur ki

¹⁸⁴ Nûh, 71/14.

¹⁸⁵ Hacc, 22/5; Mü'minûn, 23/12-14; Fâtır, 35/11; Mü'min, 40/67.

¹⁸⁶ Zâriyât, 51/49.

¹⁸⁷ Nûh, 71/17.

¹⁸⁸ Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, IV, 265.

ona göre bu yanlış bir yaklaşım şeklidir. Çünkü Hz. Havva'nın Hz. Âdem'den yaratılmış olması ikinci plana itilmesi anlamına gelmez. Nitekim Hz. İsa'nın Hz. Meryem'den olması Hz. İsa'yı ikinci plana atmadığı gibi Hz. Havva'nın da ikinci plana atılması söz konusu değildir. Bilakis ikisinin birbirlerini tamamladığı ve birbirlerine ihtiyacı olduğu anlamına gelmektedir. Şimşek, bu görüşünü Tevrat'tan da desteklemiştir. Tevrat'a göre kadının erkekten yaratılmış olması erkeğin karısına sevgiyle bağlanacağını gündeme getirmektedir.¹⁸⁹

Âyetin başında geçen “Âdem'in iki oğlu” ifadesi müfessirlerce farklı yorumlanmıştır. Müfessirlerin çoğu bu iki Âdemoğlunun Hz. Âdem'in gerçek oğlu olan Hâbil ve Kâbil olduğunu söylemişlerken, Hasan-ı Basri ve Dahhâk ise bunların Benî İsrail'den herhangi iki kişi olduklarına kail olmuşlardır.¹⁹⁰

İnsanlar tarafından bilinmesinde pek fayda olmayan ve bu sebepten dolayı Allah tarafından insanlara açıklanmayan bilgileri yine Allah'a has kılmamız gerekmektedir.

Genel kabul edilen görüşe göre bahsedilen bu iki kişi Hz. Âdem'in asıl oğulları olan Hâbil ve Kâbil'dir. Bizce de bu görüş kıssayla ilgili diğer ayetlere daha uyumlu gözükmektedir. Şöyle ki öldüren öldürülenin cesedini ne yapacağını bilememiş ve kendisine bir karga örnek olsun diye gönderilerek cesedi ne yapması gerektiği gösterilmiştir.¹⁹¹ Halbuki İsrailoğulları zamanında cesedin nasıl gömüleceği bilinen bir iştir.

اذ قَرَبَا قُرْبَانَا فَتَقَبَّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ “*Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğerinden ise kabul edilmemişti.*”

قُرْبَان : Türkçemizde “kurban” şeklinde kullanılan ve sözlükte “insanı Allah'a yaklaştıran şey” anlamına gelen¹⁹² bu kelimeyle, Allah rızası için belirli özellikleri taşıyan hayvanların boğazlanması kastedilmektedir.¹⁹³ Kurban kelimesi genel anlamı itibariyle, değişik zamanlarda veya farklı sebeplerle, özel anlamı açısından da Kurban Bayramı günlerinde boğazlanan hayvanları ifade etmek için kullanılan bir

¹⁸⁹ Şimşek, Mehmet Said, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsîri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2012, I, 469.

¹⁹⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 1653.

¹⁹¹ Mâide, 5/30.

¹⁹² İbn Manzûr, *Lisânül-Arab*, I, 662.

¹⁹³ Zuhayli, Vehbe, *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletuhû*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1989, 3. baskı, III, 594.

terimdir. Bazen bu kelimenin başına *akîka* veya *nezîr* (adak) gibi sıfatlar getirmek suretiyle bunların kurban bayramı günlerinde icra edilen kurbandan farklı olduğuna işaret edilmektedir.

Kurban kelimesi ile Kur'an'da iki yerde, -genel anlamıyla bağlantılı olarak- Allah'a yaklaştıran şey kastedilmektedir.¹⁹⁴ Yaratıcıya kulluğun bir göstergesi olarak boğazlanan hayvanların kesim biçimlerini, bu kesimlerin vakitlerini ve hac ibadetiyle bağlantısını ifade etmek için İslami kaynaklarda; *zebh*,¹⁹⁵ *nahr*,¹⁹⁶ kelimeleri kullanılmaktadır. Nahr, kelime anlamı itibariyle “boyun damarlarını kesmek” demek olup, kurban edilirken deveyi boğazlamayı ifade etmek için kullanılmaktadır.¹⁹⁷ *Kurban*¹⁹⁸ ve *udhiyye*, kelimeleri Kur'an'da kurban anlamında geçmemekle birlikte, hadis ve fıkıh kitaplarında bölüm başlığı şeklinde yaygın olarak kullanılmaktadır.¹⁹⁹ *Hedy*, hac ibadetiyle bağlantılı olarak kullanılan bu kelime, hac ibadeti için Kâbe'yi ziyarete gidenlerin Allah rızası için oraya sevk ettikleri kurbanlık hayvanları ifade etmektedir.²⁰⁰ ve *mensek*²⁰¹ kavramları kullanılmaktadır.

Müfessirlere göre Allah'a kurban takdimi olayının sebebi burada başlamıştır. Hz. Âdem zamanında bu iki kardeşler büyüğünün ya da küçüğünün ikiz kardeşiyle çapraz evlilik yapacaklardır. Hâbil'in kız kardeşi ile Kâbil, Kâbil'in kız kardeşiyle de Hâbil evlenecektir. Fakat Kâbil'in ikizi güzel Hâbil'in ki çirkin olduğu için Kâbil kendi ikiziyle evlenmek istemiştir. Hz. Âdem de olayı çözümlmek için Allah'a birer kurban takdim etmelerini, kimin kurbanı kabul edilirse onun istediğinin yapılacağına karar vermiştir.

¹⁹⁴ Âl-i İmran, 3/183; Mâide, 5/27. Bu âyetlerde kurban, Allah'a yakınlığın işareti olarak takdim edilen bir varlık olduğunu ve Allah'ın bunu kabul ettiğini anlatmak için kullanılmaktadır. Mâide, 5/27'de Hz. Âdem'in iki oğlunun kurban takdim ettiği, birinden kurbanın kabul edildiğini diğerinden ise kabul edilmediğine işaret edilirken, Âl-i İmran, 3/183'de, bize ateşin yediği bir kurban getirmedikçe hiçbir elçiye inanmayalım ifadesiyle inkârcıların Peygamberin getirdiği şeylerin gerçekliğini kurbanın kabulüyle ilişkilendirdiklerine değinilmektedir.

¹⁹⁵ Kur'an'da insan veya hayvanı boğazlama yoluyla öldürme veya kurban etme karşılığında genelde "zebh" kökünden türetilen kelimeler kullanılmaktadır. (Bakara, 2/49, 67, 71; Mâide, 5/3; İbrahim, 14/6; Neml, 27/21; Kasas, 28/4; Saffat, 37/102, 107.)

¹⁹⁶ Kevser, 108/2.

¹⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisânül-Arab*, V, 195-197.

¹⁹⁸ Âl-i İmran, 3/183; Mâide, 5/27; Ahkaf, 46/28.

¹⁹⁹ Güç, Ahmet, *Çeşitli Dinlerde ve İslâm'da Kurban*, Düşünce Kitabevi Yay., Bursa 2003, s. 301-308.

²⁰⁰ Bakara, 2/196; Mâide, 5/2, 96, 97; Fetih, 48/25.

²⁰¹ Hac, 22/34.

Kâbil tarım ürünlerinin en kötüsünden az bir miktar takdim etti. Bu arada o, kurbanın Allah nezdinde kabul edilip edilmemesinin önemli olmadığını ve kız kardeşinin Hâbil'le asla evlenemeyeceğini düşünüyordu. Hâbil ise sürüsünün en iyilerinden besili bir koç -ki Allah bu koçu çok uzun zaman boyunca cennette tutmuş ve sonunda Hz. İbrahim'e göndermiştir- ile süt ve yağ takdim etti; içinden de Allah'ın emrine boyun eğmeyi ve rızasını kazanmayı arzu ediyordu. Her iki kardeş sunularını bir dağın tepesine koydular. Derken, semadan bir ateş inerek Hâbil'in sunusunu yedi. Fakat Kâbil'inkine dokunmadı. Bu durum karşısında Kâbil buna çok öfkeleni ve sonunda kardeşini öldürmeye karar verdi.²⁰²

Allah Teala, Kâbil'in Hâbil'e “*Seni elbette öldüreceğim, Habil'in Allah ancak muttakilerden kabul eder.*” dediğini buyurmaktadır. *لَأَقْتُلَنَّكَ* kelimesini şaz kırâatlerden olan Zeyd b. Ali *لَأَقْتُلَنَّكَ* şeklinde okumuştur.²⁰³

Bu iki kurbandan biri kabul edilmiş, diğeri kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilen Habil'in ağzından Allah Teâlâ, ancak muttakilerin kurbanının kabul edileceğini buyuruyor. Öyleyse buradaki takva nedir?

تَقْوَى : *Takvâ*, ittikâ manasındadır; korunmak, çekinmek, aşırı derecede sakınmak, korkmak, uzak durmak, örtünmek ve korunmayı kabul etmek demektir. *وَقَى* kökündendir.²⁰⁴ *Takvâ*'nın kökünün *وَقَى* olduğu da söylenmiştir. Vav harfi, ta harfine kalb edilmiştir. *Takvâ*, az söz demektir.²⁰⁵ *İttikâ* ve onun ismi olan *takvâ*, kuvvetli bir himayeye girmek, korunmak, kendini muhafaza altına almak demektir. Çoğulu *etkiyâ* olan *takî* ismi ile *müttaki* isimleri de aynı mana ile ilgili olarak *takvâ*'nın ism-i fâili olup, *takvâ ile muttasıf olan kimse* anlamına gelmektedir.²⁰⁶ *Takvâ*, şirkten sakınmak, bid'atten kaçınmak ve fer'i günahlardan korunmak, din hususunda zarar vereceğinden korktuğun şeylerden kaçınmaktır. *Takvâ*, yüce bir

²⁰² Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, II, 240.

²⁰³ Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf, *el-Bahru'l-Muhît*, Riyad ts., III, 461.

²⁰⁴ Zebîdî, Muhibbü'd-Din, Ebi Fayz Seyyid Muhammed Murtaza el-Hüseyni el-Vasîfî, *Tâcu'l-Arûz Min Cevâhiri'l-Kâmus*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ts, X, 396; Râgıb el-İsfehânî, *Müfredâtü'l-el-Fâzî'l-Kur'ân*, Kahraman Yay., İstanbul 1986, s. 52.

²⁰⁵ İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed, *Mu'cemu Makâyisi'l-Luga*, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1266, VI, 131.

²⁰⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 168; İbn Manzûr, *Lisânül-Arab*, XV, 401.

hazinedir. Eğer ona ulaşırsa, onda; şerefli cevherler, çok hayır, tükenmez bir rızık, kıymetli bir nefis, kendisinde dünya ve ahiret iyiliklerinin toplandığı bir haslet olarak büyük bir alışkanlık bulunur.²⁰⁷

Bu diyalogda, Hâbil ile Kâbil arasında sözel bir atışma mevcuttur. Kurtubî burada Hâbil'in: "Allah ancak takvalılardan kabul eder" şeklindeki sözünün makablinin hazf edildiğini söylemektedir. Çünkü Kâbil kendisine: "Seni mutlaka öldüreceğim" dediğinde, Hâbil ona; "Ben herhangi bir suç işlememiş olduğum halde ne diye beni öldüreceksin? Allah'ın benim kurbanımı kabul edişinde benim günahım yoktur. Ben, O'ndan korktum ve açık hak üzere oldum. Allah da ancak takvâ sahiplerinden kabul eder," demiştir.²⁰⁸ Allah Teâlâ, burada itirazi bir cümle olarak; Kâbil muttaki olmadığı için onun kurbanını kabul etmedim demektedir.

Hâbil'in, "Allah ancak muttakilerden kabul eder." şeklindeki diyalogu verilirken, Kâbil'in diyalogunda Allah söz konusu bile değildir. Hâbil hep Allah'ı öncelemekte ve muttaki bir kul modeli çizmektedir.

Bu olaylar olup bittiği sırada Âdem Kâbe'yi ziyaret için Mekke'ye gitmeyi tasarlıyordu. Yola çıkmadan önce oğlu Hâbil'i veya onun çocuklarını göklerin, yerin ve dağların himayesine bırakmak istedi; ancak onlar bunu kabul etmediler. Âdem Hâbil'in himayesini Kâbil'den isteyince o bunu kabul etti.²⁰⁹

لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ
الْعَالَمِينَ

Andolsun ki sen, öldürmek için bana elini uzatsan (bile) ben sana, öldürmek için el uzatacak değilim. Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım.

يَدِيَ إِلَيْكَ İfadesinin mütekellim ye'sinin fethasıyla Nâfi, Ebû Amr, Hafs²¹⁰ ve Ebû Câfer²¹¹ okumuşlardır. Diğer imamlarsa يَدِيَ إِلَيْكَ okumuşlardır. لِأَقْتُلَكَ kelimesini لِأَقْتُلَكَ , لِأَقْتُلَكَ şeklinde Hamza vakf halinde okumuşdur.²¹²

²⁰⁷ Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakûb, *el-Kâmusu'l-Muhît*, Risale Yay., Beyrut 1994, V, 258.

²⁰⁸ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 132.

²⁰⁹ Suyutî, Celaluddin, *ed-Dürri'l-Mensûr*, Beyrut 1983, VI, 55.

²¹⁰ Muhaysin, *Kirâati's-Seb'*, s.123.

²¹¹ İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fi Kirâati'l-Aşr*, Beyrut ts., II, 256.

Lein besatte'nin cevabında “ma ene bibasıtın” şeklinde isim cümlesiyle karşılık vermesi, Hâbil'in bu çirkin işten uzak durması ve onunla nitelenip kendine katil denilmesini istememesindedir. Bundan dolayı 'be' ile tekit edilmiştir.²¹³

عالم: *Âlem* kelimesi, Arapça bir isim olup “alâmet ve nişan koymak” manasındaki *alm* veya “bilmek” anlamındaki *ilm* kökünden türetildiği yönünde iki farklı görüş mevcuttur.²¹⁴ Allah'ın dışındaki her şey,²¹⁵ yaratıcının mevcudiyetinin bilinmesini sağlayan,²¹⁶ yapana delalet eden alet,²¹⁷ yaradılış sınıfları,²¹⁸ felek²¹⁹ gibi anlamlara gelen âlem kelimesinin insanlar, cinler ve melekler gibi akıl sahibi varlıkları ifade etmek için *âlemûn-âlemîn*, diğer varlıkları belirtmek için *avâlîm* şeklinde çoğulu kullanılır. Cem'i müzekker-i salim şekliyle canlı cansız bütün varlıkları ifade etmesi de mümkündür.²²⁰

Dilimizde ise kâinatı, dünyayı, Güneş ile ona tabi olan diğer gezegenlerin oluşturduğu daireyi, insanları, mahlûkatı, canlıları sınıflandırmadaki ilk basamağı vb. ifade etmek için âlem ismi kullanılır.²²¹

Müfessirlerin büyük çoğunluğunun görüşü ise *alemin*'den kastın Allah dışındaki bütün yaratılmışlar olduğu yönündedir.²²²

²¹² Muhaysin, *Kırâati's-Seb'*, s.123.

²¹³ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, II, 123.

²¹⁴ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s.515; İbn Manzûr, *Lisânül-Arab*, XII, 420; Zakzuk, Muhammed Hamdî, *Mevsûatu'l-İslâmiyyeti'l-Âmme*, Kahire 2001, s. 941; Cevherî, İsmail b. Hammad, *es-Sihah Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabiyye*, Dâru'l-İlm lil-Melâyin, 3.baskı, Beyrut 1984, V, 1991; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, VIII, 407.

²¹⁵ Zakzuk, *Mevsûât*, 941.

²¹⁶ Cevherî, *es-Sihah*, V, 1991; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, VIII, 407.

²¹⁷ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s.515; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, VIII, 407.

²¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânül-Arab*, XII, 420.

²¹⁹ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s.515; Zebîdî, *Tâcu'l-Arus*, VIII, 407; İbn Manzûr, *Lisânül-Arab*, XII, 420.

²²⁰ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s.515; İbn Manzûr, *Lisânül-Arab*, XII, 420.

²²¹ Abdulkadir Hayber, *Yeni Türkçe Lugat*, TDK yay., Ankara 2004 s. 20; *Türkçe Sözlük*, TDK yay., 8. baskı, Ankara 1988, I, 78; D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Vadi Yay., Ankara 2001, s.44-45.

²²² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 48-49; Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, I, 138; Kuşeyrî, Abdülkerîm İbn Hüzân Ebu'l-Kâsım el-Neysâbüri, *Letâifu'l-İşârât*, thk. İbrahim Beyûnî, Mısır 1981, I, 46; Fahreddin Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, trc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, Akçağ yay., Ankara 1988, 1. baskı, I, 256-257; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, I, 71; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı* (Meaâl-Tefsîr), trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret yay., İstanbul 1999, I, 2; Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakîm Meâl-i Kerîm*, Risale yay., İstanbul 1996, I, 15.

Âlem kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de *âlemin* şeklinde çoğul olarak yetmiş üç defa geçmektedir. Tekil isim olarak kullanıldığı bir ayet mevcut değildir. Bu kullanımların kırk ikisinde “rabbu'l-âlemîn” terkibi kullanılmıştır.²²³

Burada dikkat çeken diğer bir husus da *âlemin* kelimesinin çoğunlukla terkip halinde kullanıldığı *Rabb* kavramıdır.

Rab kelimesi terbiye anlamında bir mastardır. Fakat mübalağa kastıyla terbiye edici (mürebbi) anlamında isim olmuştur. Bu mübalağa manasından dolayı Rab sadece mürebbinin eşanlamlısı değil aynı zamanda terbiyenin bütün özelliklerine sahip, kuvvetli ve en mükemmel bir terbiyeci demektir. Rab kelimesi ayrıca sahip anlamına da gelir. Ev sahibine “rabbu'd-dar”, mal sahibine de “rabbu'l-mal” denir. Rab kelimesine sahip anlamı verilirken yine sadece sahip anlamından öte, bunu aşan bir mana mevcuttur. Rab kelimesini ne mürebbi (terbiye edici) kelimesi ne de sahip kelimesi tam olarak karşılar. Rab mana itibarıyla bu ikisini aşan, ikisine de bütün gerekleriyle sahip olan, bütün eşyanın kendisiyle kaim olduğu, her şeye gücü yeten Allah'ı ifade eder.²²⁴

Ayrıca “Hâliku'l-âlemîn” yerine özellikle “Rabbu'l-âlemîn” yani alemlerin yaratıcısı yerine, alemlerin Rabbi (sahibi, terbiye edicisi) tamlamasının kullanılmasında da incelikler vardır. Âlimler yaratılmış varlıkların meydana geldikleri esnada bir yaratıcıya, bir muhdise muhtaç olduğu konusunda hemfikirdirler. Hâlbuki Rab, o şeyin varlığı devam ettiği sürece onun halini düzelter ve onun devamını sağlayan kimsedir. Çünkü terbiye, bir şeyi kademe kademe, aşamalı olarak olgunlaştırmaktır ki, bunun eseri de saflaşma ve gelişmedir. Âlemlerin her kısmında ise terbiye ve gelişim kanunlarının işleyişi her an gözlenmektedir. Dolayısıyla, Allah Teâlâ'nın yaratma fiilini de kapsayan rububiyeti kendini âlemde açıkça göstermektedir.²²⁵

Hâbil, açıkça Rabbinden korktuğunu gerekçe göstererek kardeşi Kâbil'in "ben seni öldüreceğim" hitabına nasihatle karşılık verdiğini görmekteyiz.

Mevdûdî bu ayeti şöyle yorumlar:

²²³ Abdulkakî, *Mu'cemu'l-Müfehres*, s. 666–667.

²²⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 79.

²²⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 80.

Beni öldürme girişimin karşısında, ben hiç direnmeden elimi kolumu bağlayıp gel beni öldür diye karşında duracağım demek değildir. Beni öldürmek için kötü niyetler besleyebilirsin; fakat ben bunu yapmam. Beni öldürme planları yapabilirsin; fakat ben, senin beni öldürme hazırlıklarını öğrendikten sonra bile, senden önce davranmak için bir şey yapacak değilim.²²⁶

Yapılan kötülüğe karşı sabretmek, hatta kötülüğe karşı iyilikle mukabele etmek erdemliliktir. Hâbil'de bu inançla hareket ediyor. Nitekim:

İyilikle kötülük bir olmaz, Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur. Buna (bu güzel davranışa) ancak sabredenler kavuşturulur; buna ancak (hayırdan) büyük nasibi olan kimse kavuşturulur.²²⁷ buyrulmaktadır.

İslâmiyet'te nefsi müdafaa meşru bir haktır. Kişinin kendisini ölüme teslim etmesi değil saldırıyı başlatmamak fazilettir ve bir Müslümanın saldırganı etkisiz hale getirecek kadar kendini müdafaa etmesi genel hak ve ödevidir.²²⁸

İnsan kendisini müdafaa ederken önce en ehveni ile işe başlayıp derece derece ilerlemesi gerekir. Kişinin kendisini müdafaa için ilk planda karşısındakini öldürmeye niyetlenmeye hakkı yoktur. En son çare olarak ancak karşısındakini öldürerek kurtulacağı kanaatine varırsa, o zaman öldürmesi caizdir. Şeriatların değişmesiyle nefsi müdafaa konusu değişen bir hüküm olabilmektedir. Mücâhid, o zamanlar nefsi müdafaa câiz değildi, demiştir.²²⁹

Bu âyetten saldırganı karşı nefsi müdafaa etmemek gerekir gibi bir anlam çıkarılmamalıdır. İslâm da nefsi müdafaa meşru bir haktır, kişinin kendisini ölüme teslim etmesi fazilet olarak kabul edilemez. Fazilet saldırıyı başlatmamaktır. Karşı taraf saldırıyı başlattığı takdirde saldırganı etkisiz hale getirecek kadar nefsi müdafaa etmek bir haktır ve genel olarak bir ödevdir.

Bizim şerîatımızda saldırganı defetmek icmâ ile kabul edilmiştir. Saldırganı karşı savunmaya geçmek vâcib kabul edilmiştir. Ancak fitne zamanında çarpışmayı terk etmek ve şüpheli hallerde başkasına el uzatmak yasaklanmıştır.²³⁰

إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ

²²⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân*, I, 475.

²²⁷ Fussilet, 41/ 34-35.

²²⁸ Komisyon, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, D.İ.B. Yay., Ankara 2003, II, 255.

²²⁹ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, VI, 205.

²³⁰ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 136.

Ben istiyorum ki, sen, hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenip ateşe atılacaklardan olasın; zalimlerin cezası işte budur. Taberî der ki; “Ben istiyorum ki, sen, hem benim günahımı” ibaresini, “ben senin beni öldürme suçundan vazgeçmeni istiyorum.” şeklinde te'vil edilmesi gerektiğini söyler. “Hem de kendi günahını yüklenip” kavline gelince; bu onun öldürme işinden ayrı günahlardır. Kâtil ancak kendisi için yasak olan öldürme suçundan ve öldürdüğü kişinin işlemiş olduğu suçlardan değil, kendisinin işlemiş olduğu diğer suçlardan dolayı sorumlu tutulabilir.²³¹

Hâbil, kardeşi Kâbil'in kendisini öldürmesi ve yine kendisinin işlemiş olduğu suçları yüklenmesini nasıl istemiş olabilir? Taberî, Mücâhid'den: Hâbil'in, sen benim günahımı yüklenip, hatamı sırtlayasın ve böylece beni öldürdüğün için kendi günahını da yüklenesin, demek istemiştir. Eğer öldürülenin günahı varsa, öldürüldüğü için tövbe edemediyse, tövbe edemediği günahları da katile yüklenir.²³²

Hâbil'in ölmeden evvel abisine ettiği beddua konusunda da âlimlerin söyleyecekleri şeyler vardır. İlk konu bir kişinin Allah'a isyan etmesi ya da Allah'a isyan etmeyi dilemesinin câiz olmadığı gibi bir başkasının Allah'a isyan etmesini dilemek de câiz değildir. Peki, bir muttakinin diğeri için bunu istemesi nasıl olur. Burada iki cevap vardır. İlki; bu sözden asıl maksat o birinin günaha girmesini istemek değil, ne kendinin ne de onun günaha girmemesi için vazgeçirmek maksadıyla nasihat vermektir. İkincisi isyan istemek caiz değilse de asinin cezalandırılmasını istemek câizdir.²³³

Aslında Kâbil'in, Hâbil'i öldürmesi yasak idi. Fakat Hâbil, Kâbil'in kendisini öldüreceğini kafasına koyduğunu anlamış olmalıdır. Ona hiçbir öğüdün, hiçbir sözün tesir etmediğini anlayınca Hâbil böyle söylemiş olmalıdır. Hâbil, her halükarda öldürülse bile suçun kendisinde değil, kardeşinde olmasını talep ederek bu işten elini çekmiştir. Bu söz öğüt alan için öğüt, zorlanan içinde zorlamadır. Bunun için Hâbil, “Dilerim ki sen, hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenip ateşe

²³¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 125.

²³² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 125.

²³³ Râzî, *Mefâtihu'l Gayb*, VI, 207; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 1655.

atılacaklardan olasin. Zalimlerin cezası işte budur.” demiştir. Hâbil, Kâbil'i cehennemle korkutmuş ama o korkup vazgeçmemiştir.²³⁴

فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ

Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü: bu yüzden de kaybedenlerden oldu.

Bu âyetteki فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ ifadesi tefîl bâbından kullanıldığı gibi, mufâale bâbından da kullanılmıştır. Tefîl bâbına göre mânası; “nihayet nefsi onu kardeşini öldürmeye itti, nefsi Kabil'e Habil'i öldürme konusunda boyun eğdirdi, oda bu işi yapmakta tereddüt etmedi,” olur.

فَطَاوَعَتْهُ نَفْسُهُ okuyuşuna göre ise mânâ; “o kardeşini öldürme hususunda nefsi ona itaat etti,” olur. Mufâale bâbından olan طَاوَعْتُ fiilinde ortaklık vardır. Buna göre, nefsi Kâbil'i, kıskançlık hissinden dolayı, Hâbil'i öldürmek için zorluyordu.²³⁵

نفس : *Nefs* kavramının kökü, ne-fe-se (ن-ف-س)'dir. Cemîsi, *enfûs* ve *nüfûs*'dur.²³⁶ Bedene burun ve ağızdan giren rüzgâra da *nefes* denir ki, *nefs* ile aynı köktendir.²³⁷ *Nefs* sözlükte, ruh, can, akıl, insanın şahsı, kişi, bir şeyin varlığı, zat, iç, içi, bir şeyin hakikati, beden, ceset, kan, azamet, izzet, kötü söz, bir şeyin cevheri, arzu ve istek, çok kıymetli olmak, cimrilik etmek, haset etmek, nazar etmek, kadının adet görmesi, layık görmemek anlamlarında kullanılmaktadır.²³⁸

Nefs, adamın tabiatı, bir şeyin hakikati, hayatın gitmesi ile giden şey, aklın gitmesi ile giden şey,²³⁹ göz ve haset anlamlarına gelmektedir.²⁴⁰

Nefs, öncelikli olarak bir kimsenin kendisi veya özü anlamına gelir. Açık ve gizli dünyaya veya ahirete bakan duyuları maddi ve manevi becerileri, arzu, heves ve ihtiyaçları canı, ruhu, hayatı ve istekleriyle kişinin bizzat kendisi demektir. Şeriatte;

²³⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 125.

²³⁵ Ebû Hayyan, *Bahru'l-Muhît*, III, 464.

²³⁶ İbn Manzûr, *Lisânül-Arab*, XIV, 233.

²³⁷ Râgıb el-İsfehânî, *Müfredât*, s. 764.

²³⁸ Fîrûzâbâdî, *Kâmusu'l-Muhît*, 745; Karagöz, İsmail, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Nefs mad.”, Diyanet Yay., Ankara, 2006, s. 522.

²³⁹ İbn Manzûr, *Lisânül-Arab*, XIV, 234.

²⁴⁰ Fîrûzâbâdî, *Kâmusu'l-Muhît*, 745.

şehvet, her türlü aşırı istek ve kızgınlığın başlangıcı olan içteki güce nefis denilmektedir. Nefis, tek tek her varlığa diğerlerinden ayrı nitelikte bir varlık kazandıran yön, ya da bu varlığın kendisidir.²⁴¹

İnsanı insan yapan ve hayvanlardan farklı kılan ise rabbâni latife denilen nefistir. Bu nefisle bedendeki hayvani nefis arasında devamlı bir mücadele vardır. Hayvani nefis latif bir cisim olup atardamarlar vasıtasıyla vücudun her tarafına yayılır. Bu nefis insani, akli nefsin bineği ve taşıyıcısı, aynı zamanda kötü his ve davranışların kaynağıdır. İnsan, hayvani nefsi hâkimiyeti ve denetimi altında tuttuğu nispette hayra yakın, onun hâkimiyeti altına girdiği nispette şerre yakın olur. Hayvani nefse tabi olmak nefsin kirlenmesine, insani nefse tabi olmak arınmasına sebep olur. Hayvani nefis kötülüğü emrederken insani nefis yapılan kötülüğü kınar, daha ileri aşamada da itminana erer. Riyâzet ve mücâhede ile terbiye edilen hayvani nefisten kötülük gelmez, aksine kulluk görevlerini yerine getirme hususunda insani nefse hizmet eder. Sûfiler nefis derken insandaki kötü sıfat ve huyların kaynağı olan bu nefsi kastetmişler ve buna nefis-i nâtika adını vermişlerdir.²⁴²

Nefis üzerinde genişçe durulmasının sebebi görev ve sorumluluklar itibariyle nefsin özne olmasıdır. Tasavvufta nefis denilince şer ve günahın kaynağı olan, kötü huy ve süfli arzuların tamamı anlamına gelen ve kötülüğü emreden²⁴³ nefis anlaşılır. Bu bağlamda, “Sana gelen iyilik Allah’tan, başına gelen kötülük ise nefisindedir.”²⁴⁴ ayeti eklenebilir.

Kâbil’in nefsinin kötü isteği, hasedi idi. Bu âyet, kıskanç kimsenin durumuna dair açıklamalar ihtiva etmektedir. Öyle ki, kıskançlık kişiyi bazen kendisine en yakın akrabayı, kendisiyle akrabalık bağı en sıkı olan bir kimseyi, en çok şefkat göstermesi ve ona gelebilecek zararı herkesten çok önlemesi gereken, kendisine en yakın bir kimseyi öldürmek suretiyle telef etmeye kadar götürebilir.²⁴⁵ Bu yüzden Felak Sûresi’nde, hasetçinin şerrinden Allah’a sığınmamız istenmektedir.²⁴⁶

Taberî’nin ve İbn Kesîr’in rivayet ettiklerine göre; Kâbil Hâbil’i, bir demirle öldürmüş, koyunlarının başında uyuduğu bir esnada kafasına vurarak öldürmüş,

²⁴¹ Ünal, Ali, *Kur’ân-ı Kerîm’de Temel Kavramlar*, Beyan Yay., İstanbul 1990, s.226.

²⁴² Uludağ, Süleyman, “Nefs”, *DİA*, XII, 527.

²⁴³ Yûsuf, 12/53.

²⁴⁴ Nisâ, 4/79.

²⁴⁵ Kurtubî, *Ahkâmu’l Kur’ân*, VI, 133.

²⁴⁶ Felak, 113/4.

kafasını taşla ezerek öldürmüş olduğu veya Tevrat'ta da geçtiği üzere boğarak öldürmüş olduğunu rivayet etmişlerdir.²⁴⁷

Kâbil kardeşini öldürmeye karar verdi; ancak onu nasıl öldüreceğine akıl erdiremedi. Tam o sırada İblis Kâbil'in karşısında bir kuş şeklinde belirdi ve o bir başka kuşu yakalayıp başını taşla ezdi. Böylece Kâbil'e cinayetin nasıl işlendiğini öğretti.²⁴⁸

Kâbil'in ihtirası,²⁴⁹ kardeşini öldürmeye itti. Tavvaat, kelimesi okunurken bile kendi iç dünyasında gitti geldi etkisini yapıyor. Uzun veya kısa bir süre içindeki bu öldürmesini gerektiren şey ile onu engelleyen şey arasında çatışma oluyor ve kendince o gerektiren şeyi, engelleyen şeye tercih etmek suretiyle nefsi onu öldürme fiiline teşvik ediyor. Zapt edilmesi zor bir hayvanın itaat altına alınması, bir sanat veya ilmin öğretilmesi gibi tavrı için tekrar gereklidir. Kelimedeki belağat o kadar üst seviyede ki Kâbil, Hâbil'i öldürmeden önce iç dünyasında gidiyor-geliyor, ölçüyor-biçiyor, öldürmek istiyor, vazgeçiyor sonra tekrar düşünüyor yapmaya karar veriyor. Olmuyor kardeşini düşünüyor fakat içindeki hasedi galip geliyor. Sonuçta bu kelime bir suçlunun iç psikolojisini veriyor.²⁵⁰

Kıssadan Hz. Âdem'in çocuklarının Allah'a, ahirete, hesaba, cezaya ve cehenneme inandıkları; Allah korkusu ve takva gibi duygulara sahip oldukları, Allah'a kurban takdim etmek gibi bir ibadette buldukları anlaşılmaktadır. Bu durum Hz. Âdem'in bir peygamber olarak, bu inançları çocuklarına öğrettiğini göstermektedir.

Kıskançlık kişiyi bazen kendisine en yakın akrabayı, kendisiyle akrabalık bağı en sıkı olan bir kimseyi, en çok şefkat göstermesi ve ona gelebilecek zararı herkesten çok önlemesi gereken, kendisine en yakın bir kimseyi öldürmek suretiyle telef etmeye kadar götürebilir. Yüce Allah'ın: "O da hüsrana uğrayanlardan oluverdi" sevaplarını kaybedenlerden oluverdi demektir. Hüsrân, esasen hem dünya hem de ahretteki hüsrânı kapsar.²⁵¹

²⁴⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 126; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 89.

²⁴⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 121.

²⁴⁹ Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, I, 194.

²⁵⁰ Reşîr Rızâ, *Menâr* VI, 285.

²⁵¹ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 137.

فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُورِي سَوْءَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْءَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ

Derken Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyeyen bir karga gönderdi. (Katil kardeş) Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar da olamadım mı ki, kardeşimin cesedini gömeyim dedi ve ettiğine yananlardan oldu.

أَعَجَزْتُ kelimesini İbn Mes'ûd ve el-Hasan أَعَجَزْتُ şeklinde okumuşlardır.²⁵² فَأُوَارِيَ kelimesini şâz kırâatlardan Talha b. Musarrif ve Feyyaz b. Gazvan فَأُوَارِيَ şeklinde okumuşlardır.²⁵³ يَا وَيْلَتِي kelimesini el-Hasan يَا وَيْلَتِي şeklinde okumuştur.²⁵⁴

ويل : Veyl kelimesi Arapçada, ve-ye-le (و - ي - ل) kökünden türemiş bir kelimedir. Bu kelime, sözlük itibarıyla azap, sıkıntı, keder, acı, felaket, hüzn, yazık, eyvah ve küçük düşürme gibi manalara karşılık gelmektedir.²⁵⁵

Veyl; bir belanın, musibetin veya şerrin beklenmedik bir anda gelip çatması anlamında da kullanılmaktadır.²⁵⁶ Ayrıca “Veyl” kelimesinin helake veya azaba uğrayan insanın acıklı durumunu ifade etmek için kullanılan bir anlamı da mevcuttur.²⁵⁷

Veyl kavramının ويل (Veylî) وَيْلَتِي (Veyletâ) وَيْلِنَا (Veylenâ) gibi kullanımları vardır.²⁵⁸

Veyl, aslında kötülüğün inmesi manasına olup bazen bir belanın ortaya çıkması zamanında dehşet ve kötülüğü ifade etmek için Türkçedeki ‘vay, yazık’ kelimeleri gibi kaygılı olma ve dehşete kapılma anlamında da kullanılmaktadır. Bu bağlamda ‘vay haline’ ya da ‘yazık, yazık’ demek gibi olur ki, bunlar acıma ve üzülmeye manasını ifade etmektedirler. Bir de veyl, uçuruma yuvarlanmak gibi kötü

²⁵² Ebû Hayyan, *Bahru'l-Muhîr*, III, 455.

²⁵³ Ebû Hayyan, *Bahru'l-Muhîr*, III, 467.

²⁵⁴ Ebû Hayyan, *Bahru'l-Muhîr*, III, 466.

²⁵⁵ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 557; Râzî, *Tefsîru Garibi'l-Kur'ani'l-Azîm*, (nşr. Hüseyin Elmalı), TDV Yayınları, Ankara 1997, “vyl” md., s. 429.

²⁵⁶ Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahman b. el-Ferahidi, *Kitâbu'l-Ayn*, 1.Baskı, Müessesetü'l-Âlemi, Beyrut 1988, “vyl” md., VIII, 36 ; Firûzâbâdî, *Kâmusu'l-Muhîr*, “vyl” md., IV, 35; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, “vyl” md., XV, 788.

²⁵⁷ Zeccâc, Ebû İshak İbrahim b. es-Seriyy, *Meâniye'l-Kur'ân ve İ'râbu*, 1.Baskı, Âlimu'l-Kütüb, Beyrut 1988, I, 160.

²⁵⁸ Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *Esâsu'l-Belâğa*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1996, “vyl” md., s. 495.

bir durum, helak olma ve zarar etme manasına azap kelimesi, çok üzüntü duyma veya beddua olarak kullanılmaktadır.²⁵⁹

Sibeveyh'e göre veyl, helak olacağı bir işe düşen kişi hakkında kullanılır.²⁶⁰

Veyl kelimesi genelde cümle başında merfu olarak gelmektedir. Bunun dışında mansub olarak kullanıldığı yerler de vardır. "Veyl" kelimesinin çoğulu ویلات (veylat) şeklinde kullanılmaktadır.²⁶¹

Arapçada "veyl" kelimesiyle yakın anlam özellikleri taşıyan ve benzer kullanımlara sahip bazı kelimeler vardır. İbn Fâris bunları: ويح - ويس - ويه - ويب (veyh- veys- veyh- veyb) olarak kaydetmektedir.²⁶²

Veyl kavramı, yanlış üstüne yanlışlık yaptığı halde bir türlü bundan dönme bilmeyen ve nihayetinde de bu hataların bir neticesi olarak başına bir felaketin gelmesi ânında 'yakınma' anlamı da ifade etmektedir. Mesela, Şeytan Allah'ı bilip tanınmasına rağmen secde emrindeki inceliği kavrayamayıp Rabb'ine karşı âsî bir hal almıştır. Bu durum onun câhilliğinden değil bilakis kibrinin esiri ve kurbanı olmasından kaynaklanmaktadır. Buna mukâbil Hz. Âdem, secdeyle emrolunduğu zaman bu emri hiç tereddüt etmeden yerine getirmiştir. Dolayısıyla bu durum karşısında şeytan, içine düştüğü acıklı hâli ifade etme adına ویلی ویلی (veylî veylî) diyerek hayıflanmıştır. Yani yazıklar olsun bana diyerek teessüfünü belirtmiştir. Bu içinden çıkılmaz hale tercüman olarak "veyl" kavramını kullanmıştır. Aslında bu, onun için gayet tabii bir sonuçtur. Zira o, bu duruma kendisi sebep olmuştur ve buna da müstahaktır.²⁶³

Kâbil, hocası İblis'ten öğrendiği şekilde kardeşini öldürür. Hâbil cinayete kurban gittiğinde yirmi yaşındadır ve cesedi de henüz ortada durmaktadır.²⁶⁴ Zira Kâbil, kardeşinin cesedini ne yapacağını bilememiştir. Bunun sebebi Hâbil'in yeryüzündeki ilk maktûl olmasıdır. Derken, Kâbil kardeşinin cesedini yırtıcı

²⁵⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 480.

²⁶⁰ Kurtubî, *Ahkâmu'l Kur'an*, I, 433.

²⁶¹ Ahfeş, Said b. Mes'âde, *Meâniye'l-Kur'an*, Âlimu'l-Kütüb, Beyrut 1985, I, 298.

²⁶² İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, VI, 77.

²⁶³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, 4374.

²⁶⁴ Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, II, 240.

hayvanlardan korumak için bir torba içine koyar ve tam bir yıl boyunca onu sırtında taşır.²⁶⁵

Sonunda Allah iki karga gönderir. Birbirine saldıran bu iki kargadan biri diğerini öldürür ve toprağa gömer. Bunu gören Kâbil, “Yazıklar olsun bana; şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini bile gömmedim!” diye kendisine sitem eder veya “Ben bu karganın yaptığını yapmaktan aciz miyim” der ve ardından kardeşini defnedir.²⁶⁶

Bu arada Allah Kâbil’in aklını başından alır. Bu yüzden ölünceye kadar delividivâne olarak dolaşır durur.²⁶⁷ Kâbil’in soyundan gelenler, hep oyun, eğlence, ateşe tapıcılık, zina gibi faydasız ve çok kötü işlerle meşgul olmuştur. Tâ ki Allah onları Nûh tufanında yok etmiş ve geriye sadece Şît’in nesli kalmıştır.²⁶⁸

Hâbil öldürülünce, Hz. Âdem yaşlı gözlerle şöyle demiştir: “Beldeler ve o beldelerdeki varlıklar başkalaştı. Yeryüzü toz duman rengine bürünüp sevimsiz bir hal aldı. Artık her renk soldu ve tat veren her şey tatsız oldu. Yüzdeki gülücükler de neredeyse tamamen yok oldu.” Hz. Âdem bu hazîn olayın ardından tam yüz yıl boyunca hiç gülmemiştir.²⁶⁹ Yine bu olayla birlikte yeryüzü tam yedi gün boyunca sarsılmış ve ardından toprak Hâbil’in kanını emmiştir. Bu tarihten sonra yeryüzü kanı emmez olmuş veya Allah yeryüzüne kan emmeyi haram kılmıştır.²⁷⁰

Allah Kâbil’e, “Kardeşin Hâbil nerede?” diye sorar. Kâbil, “Bilmiyorum, ben onun bekçisi değilim” der. Bunun üzerine Allah, “Kardeşinin kanı topraktan bana sesleniyor. Şimdi sen toprak tarafından lanetlendin, o toprak ki kardeşinin kanını senin elinden almak için ağzını açtı. Toprağı işlediğin zaman onun ekini sana ürün olarak geri dönmeyecektir. Yeryüzünde kaçak ve serseri olacaksın.” dedi. Kâbil ise, “Suçum bağışlanmayacak kadar büyüktür. İşte bugün toprağın üzerinden beni kovdun. Artık senin gözüne gözükmeyeceğim. Yeryüzünde bir kaçak ve serseri olacağım ve herkim beni bulursa, canımı alacaktır.” diye karşılık verdi.²⁷¹

²⁶⁵ Suyutî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, VI, 63.

²⁶⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 45.

²⁶⁷ Suyutî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, VI, 61.

²⁶⁸ Beğavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 244.

²⁶⁹ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VI, 258.

²⁷⁰ Beğavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 240.

²⁷¹ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VI, 270.

Bu ifadelerin harfî harfine Tekvin'in 4/9-14. pasajında da mevcut olması kıssaya ilişkin rivayet malzemesinin büyük ölçüde Yahûdi kaynaklarından tedarik edildiğini göstermektedir. Bu gerçeğin bir diğer somut göstergesi de Taberî'nin, "İlk Kitap (Tekvin) hakkında bilgi sahibi olan bazı insanlardan nakledildiğine göre" şeklinde bir ifadeye yer vermiş olmasıdır.²⁷² Öte yandan, Kâbil ile ikizinin cennette, Hâbil ile ikizinin yeryüzünde doğdukları, iki kızdan daha güzel olanı kimin alacağını tespit için kurban takdim ettikleri, Hâbil'in öldürülmesiyle ilgili olarak Kâbil'in İblis'i örnek aldığı rivayetler Tevrat tefsirlerinde de mevcuttur.²⁷³

Konuyla ilgili Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde ayrıntıya girilmemekle beraber tefsir ve kıssa kitaplarında birçok ayrıntıda konuya dahil edilmiştir.

5. HÂBİL - KÂBİL KISSASINDAN ÇIKAN SONUÇ

Bir peygamber olan Âdem (a.s)'ın çocuklarından birinin diğerini öldürmesi, nitelik açısından sosyal bir vâkıa ve insan toplumunda işlenen ilk cinayettir. Böyle bir cinayetin işlenmesinin sebebi, kurbanı kabul edilmeyenin, kurbanı kabul edilen kardeşine karşı kör bir haset duygusuna kapılmasıdır. Bu derece kötü olan bir duyguya kapılan kişi, bir peygamberin çocuğu olduğu halde, irade ve inancını kaybederek korkunç bir sosyal faciayı işleyebilmektedir. Bu olay gösteriyor ki, haset duygusu bir insanı kapladığı zaman, o kişi bir peygamber çocuğu olsa bile, duyguları kendisine hâkim olarak akıl, mantık ve inancının önüne geçebilir.²⁷⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de bu kıssadan başka, haset konusuyla ilgili kıssalar yer almaktadır. Bu kıssalarda, değişik açılardan haset olayına işaret edilmektedir. Başka bir ifade ile bu kıssalarda, hasetten kaynaklanan değişik olaylar gündeme getirilmektedir. Hz. Yûsuf Kıssası'nda, Hz. Yâkub (a.s)'ın oğlu Yûsuf'a olan ilgisini çekemeyen kardeşler, onu kuyuya atarlar. Kur'ân'daki kıssalarda anlatılan bu gibi olaylarda, insanlık tarihi boyunca insanlar arasında işlenen çeşitli kötülüklerin, hasetten kaynaklandığına işaret edilmektedir. Dolayısıyla Kur'ân bu kıssalarla, bir bakıma hasedin zararlarını ortaya koymaktadır.

Allah'ın yarattığı varlıklardan kendisine karşı yapılan ilk itiraz ve isyan, hasetten kaynaklanmaktadır. Kur'ân'da bildirildiğine göre Allah, ilk insanı yaratacağı

²⁷² Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VI, 256,

²⁷³ Harman, Ömer Faruk, "Habil ve Kabil", *DİA*, XIV, 377.

²⁷⁴ Seyyîd Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, II, 704.

zaman meleklerle, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım,” demişti. Melekler, Yüce Allah'ın bu haberine itiraz etmişler ve kendilerinin Allah'ı övüp tesbîh ve takdîs ettiklerini, insanların ise yeryüzünde bozgunculuk yaparak kan dökeceklerini söylemişler. Yüce Allah kendilerine gereken açıklamayı yaptıktan sonra melekler, itirazlarından vazgeçerek söylediklerine bir nevi pişman olmuşlar. Ondan sonra Yüce Allah meleklerle, “Âdem'e secde edin” demiş. Onlar da hemen secde etmişler. Yalnız İblis diretmiş, üstünlük taslayarak böbürlenmiş ve kâfirlerden olmuştur.²⁷⁵

İnsanoğlunun yapabileceği başka kötülükler de varken, kan dökmesini yaratılışına itiraz olarak öne sürülmesi kan dökmenin ne kadar büyük bir kötülük olduğuna dikkat çekmektedir.

İblisin diretmesi, üstünlük taslayarak böbürlenmesi ve bunun neticesinde kâfirlerden olması, hasedinden kaynaklanmaktadır. Bu ayetlerden anlaşıldığına göre iblis, haset duygusuna kapılarak varlıklar arasında üstünlük taslayan, böylece insanlar arasında sınıf ayırımının oluşmasına sebep olan ve başkalarını küçük görenlerin başı sayılır. Haset, bu ve benzeri tüm kötülüklerin kaynağı konumundadır. İblisin yaptığı bu hareketi, taassup kavramı ile yorumlamamız mümkündür.

Taassup kelimesi kavram olarak bağnazlık, doğru veya yanlışlığa bakmaksızın bir fikrin savunmasını yapmak, kendi milletini, ırkını, mensup olduğu düşünce veya ekolü, başkalarından üstün görmek gibi anlamları ifade etmektedir.²⁷⁶ Zaten İblis, kendini beğenerek, üstünlük taslayarak ve başkalarını küçük görerek hareket ettiği için taassup duygularına kapılarak ırkçılık yapanların başı olarak değerlendirilebilir. Odaki haset, kıskançlık ve çekememezlik, dışarıya taassup olarak yansımıştır.

Kanaatimize göre bu örneğin Kur'ân'da verilmesinin en önemli sebebi, biri diğerini öldüren bu iki kardeşin, bir peygamberin çocukları olmalarıdır. Buna göre, bir peygamberin çocukları bile cinayet işleyebilir. Peygamber çocuğu olmak, bir peygamberin, herhangi bir âlimin veya büyük bir zatın sülalesinden gelmek, bir ayrıcalık değildir ve herhangi bir üstünlüğü ifade etmez.

Suç işleyen kişilerin bir peygamberin veya başka büyük bir zatın çocukları olmaları, onları suçlu ve günahkâr olmaktan kurtarmaz. Bir de hiç kimse, herhangi

²⁷⁵ Bakara 2/30-33.

²⁷⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I, 602.

bir babayı çocukları kötülük yaptı diye kötüleme ve onu suçlu gösterme hakkına sahip değildir. Bunun yanında, herhangi bir ebeveynin çocukları kötülüğe bulaşıp suç işlediği zaman, o ebeveynin aşırı derecede kendilerini üzmemeleri, isyana gitmemeleri, ölçülü hareket edip sabır ve metaneti elden bırakmamaları gerekir. Çünkü bu gibi olaylar, peygamberlerin bile başına gelmiştir. Bu kıssanın Kur'ân'da yer almasının bu ve benzeri sebep ve hikmetleri vardır.

Kıssa, muhatapların dikkatlerini kin ve haset gibi hasletler ile çok kere bu kötü hasletlerin sebebiyet verdiği haksız yere insan öldürme fiilinin Allah katında nefreti mucip bir fiil olduğu gerçeğine çekmektir. Nitekim, Kâbil'in Hâbil'i öldürmesinden söz eden kıssa sona erdikten hemen sonra şöyle denilmiştir: *Bundan dolayı İsrailoğullarına (Kitapta) şunu yazdık: Kim, bir insanı, bir insana karşılık veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmıştır. And olsun ki, onlara resullerimiz apaçık deliller (mucize ve ayetler) getirdiler. Ama onlardan birçoğu bundan sonra da (hala) yeryüzünde aşırı gitmektedir.*²⁷⁷

Esasen, kardeşlik ve akrabalıktan doğan sevgi ve merhamet duygularına baskın çıkan kıskançlık duygusunun yol açtığı kötülüğün tercihiyle ilgili olan bu kıssadan şöyle bir mana çıkarılabilir: İnsanoğlunun içgüdüleri ile akrabalıktan kaynaklanan yakınlık duygusu arasında bir çatışma potansiyeli her zaman için mevcuttur. Bunun içindir ki kişisel arzu, istek ve çıkarlar sebebiyle yakın akraba arasında üstünlük ve imtiyaz çekişmesi ortaya çıkabilmektedir. Bu tür bir çekişme kıskançlığa, kıskançlık da zulüm ve düşmanlığa yol açmaktadır. İşte bu kıssada, din duygusu ve bizzat dinin yol göstermesi sayesinde bâtıl yerine hakkın, kötülük yerine iyiliğin tercih edilmesiyle insan doğasının anılan türden kötülüklerden arınacağı sonucunu çıkarmaya yönelik bir örnek verilmiştir ki bu örnekte Kâbil kötülük duygusunun egemen olduğu insan tipini, Hâbil ise iyilik ve hayır işleme eğiliminin egemen olduğu insan tipini temsil etmektedir.²⁷⁸

²⁷⁷ Mâide, 5/38.

²⁷⁸ Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, VI, 281.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MAKÂSİD-I ŞERÎA

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Makâsıd-ı Şerîa Kavramı

Kur'ân'ı anlamak, Kur'ân'ın maksatlarını anlamakla gerçekleşir. Çünkü kişinin bir âyeti anlaması, Şârî'in ondan neyi kastettiğini idrak etmesiyle olur. Kur'ân'ı açıklamak, onun maksadını ortaya koymaktır. İctihat usûlleri ise insanı maksada götüren kılavuzlardır. Kur'ân'ı anlamak, aynı zamanda ne demek istediğini de anlamak demektir. Çünkü ne dediğini anlamak, ne demek istediğini kavramadıkça, eksik bir anlama olur. Her ne kadar bazı tefsirlerde âyetin ne dediği belirtildikten sonra, ne demek istediğine de kısaca yer verilmiş olsa da bu husus genellikle fazla irdelenmemiştir. Yani Kur'ân'ın maksatlarını belirleyebilmek için sadece satırları değil satır aralarını da okumak gerekmektedir.

Makâsıd terimini ele alırken, sınırlarını iyi belirlemek gerekmektedir. Bu yönüyle baktığımızda evrendeki her varlığın bir gayesi olmakta bu gayeliliğin merkezinde insan oturmaktadır. Kur'ân'ın insanlara yönelik bir gayesinin olmaması düşünülemez. Dolayısıyla Kur'ân'ın da genel gâyeleri vardır diyebiliriz.

Fıkıhta maksad denilince, hüküm koyucunun niyeti ve yöneldiği istikamet anlaşılır. İbn Aşûr, usûlcülerin makâsıdu'ş-şerîa deyimini; “Kanun koyucunun hükümleri vaz’ ederken, gözettiği ve hedeflediği, hikmet, hedef, gerekçe ve manalardır.” şeklinde tanımladıklarını belirtir.²⁷⁹ Şâtübî, dinin gönderiliş amacının insanların dünyevi ve uhrevi faydayı temin etmek olduğunu söylerken genel faydaları, maksadları kastetmiştir.²⁸⁰ Yani maksatlar; genel ve mutlak faydalardır diyebiliriz. Bir kimse: “Benim bu sözden, bu işten maksadım şudur.” deyince bundan, içinde sakladığı niyet anlaşılır.

Makâsıdla ilgili en kapsayıcı ifâde ise, İslâm'ın getirdiği hükümlerin gayeleri demekten ibaret olacaktır. Buna göre zarûrât-ı hamse olarak da ifade edilen; din, can, nesil, mal ve aklın muhafazası²⁸¹ formülasyonu bir yönüyle Şârî'in genel amacını teşkil ederken, bir yönüyle de insanların maslahatlarını gözetmektedir. Mesela malın muhafazası için hırsızın, neslin muhafazası için zina eden kimsenin cezalandırılması

²⁷⁹ İbn Aşûr, Muhammed et-Tâhir, *İslam Hukuk Felsefesi*, trc. Mehmet Erdoğan, Vecdi Akyüz, Rağbet Yay., İstanbul 2006, s.205.

²⁸⁰ Şâtübî, Ebû İshâk İbrahim b. Mûsa b. Muhammed el-Lahmî, *el-Muvâfakat fi Usûli-ş-Şerîa*, trc. Mehmet Erdoğan, İz yayıncılık, İstanbul 1990, II, 17-23.

²⁸¹ Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed, *el-Mustasfâ min ilmi'l-Usûl*, Beyrut 1994, I, 636.

vb. hükümler Şârî'in temel amaçlarına uygun olduğu gibi insanların yararlarına da uygundur.²⁸²

Makâsîd kavramını hukuk terimi olarak kullanılmaya; Cüveynî'yle başlanmıştır denilebilir. Cüveynî, maksud, maksîd, makasîd ve garaz kelimelerini “Şerî hükümlerin gayeleri” anlamında eserlerinde kullanmış ve hükümlerin gayeleri olması gerektiğini vurgulamış, bunu anlayamayanların basiretsiz olduğunu belirtmiştir.²⁸³

Gazalî de hocasının görüşlerini devam ettirmiştir. Daha sonra makâsîd konusunu geniş şekliyle ele alan Şatîbî, Muvâfakat'ında bu kitabı yazmasının ana amacının gaye meselesini işlemek olduğunu belirtmiştir. Beş ciltten oluşan kitabının ikinci cildini makâsîd konusuna ayırmıştır.²⁸⁴

Tahir bin Aşûr'da, Şatîbî'nin yolunu izleyerek *Makâsîdü's-Şerîati'l-İslamiyye* isimli eserinde, maksatları asıl ve fer'î olmak üzere iki kısma ayırmış ve sadece şerî hükümler için değil, Kur'ân'ın tamamının makâsîd bakış açısıyla incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁸⁵ Kur'ân'ın maksatların tespiti, hukûkî alanda oldukça kolaylık sağlamışsa, Kur'ân'ın genel maksatlarını anlayabilmek de Kur'ân'ı doğru anlayabilmek yolunda büyük kolaylık sağlayacaktır.

1.2. Zarûriyyat

Zarûriyyat, isminden de anlaşılacağı üzere gözetilmesi gereken, dinin gönderilişinin asıl amacı olan ilkelerdir. Bunlar ortadan kalktığında, aslında din ortadan kalkmış olur. Zarûri ilkelerin Mümtehine Suresi 60. ayette şöyle sıralandığını görüyoruz:

Ey Peygamber! Mü'min kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydu-
rup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlerini kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlanma dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.²⁸⁶

Görüldüğü üzere âyette, şirkten uzak durmak ve peygambere itaat edip biat

²⁸² Koca, Ferhat, “İllet”, *DİA*, XVII, 514.

²⁸³ Cüveynî, İmam Haremeyn Ebu'l-Meâlî Abdûlmelik, *el-Burhân fî-Usûli'l-Fıkh*, thk., Abdülazîm Mahmûd, Vefâ Mensûra, Mısır 1418, I, 730.

²⁸⁴ Şatîbî, *el-Muvâfakat*, I, 32-33.

²⁸⁵ Boynukalın, Ertuğrul, “Makâsîdü's-Şerîa”, *DİA*, XXVII, 423-426.

²⁸⁶ Mümtehine, 60/60.

etmekten bahsedilmiştir. Bununla dini koruma ilkesine vurgu yapılmıştır. Bu şekilde, dini koruma ilkesi tevhîd ve nübüvvet bağlamında ele alınmıştır. Âyetlerde hitap kadınlaradır; ancak Rasûlullah'ın erkeklerden de aynı şekilde biat almış olması dolayısıyla geneldir. İstenen şeylerden biri de; hırsızlık yapmamalarıdır ki o da malı koruma ilkesinin esasını teşkil eder, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek ve iftira uydurmamak da nesli koruma ve canı koruma ilkesi kapsamında değerlendirilmiştir.

Şimdi de bu külli kaideleri Kur'ân âyetleri ve konumuz olan Mâide sûresi âyetleri üzerinde inceleyelim.

2. Dinin Korunması

Din, insanların bu dünyaya neden geldikleri sorunsalının çözümünü içinde barındırması nedeniyle, insan hayatının olmazsa olmazı olan bir ilkedir. Bu bağlamda dine inanmak, önemli olduğu kadar bunu kendi seçimiyle ve zorlanmadan benimsemek de aynı oranda önemlidir. Kur'ân'da toplum içinde insanın dinini/inancını korumaya yönelik pek çok örneğe rastlayabiliriz.

Dini koruma kapsamına; tevhîd, Allah'ın sıfatları, nübüvvet, âhiret inancı, ibâdetle ve ahlakla ilgili tüm hükümler girmektedir.

Mâide sûresinde, hac²⁸⁷ ve diğer farz ibâdetler,²⁸⁸ “Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı seçtim.”²⁸⁹ Âyette tamamlanan nimet, beş külli hususla dinin, canın, aklın, neslin, malın korunmasıyla ilgilidir.

Dini koruma ilkesinin alanına giren Tevhîd'in, surede en açık şekilde vurgulandığı ayetler: “And olsun, Allah, Meryem oğlu Mesih'tir diyenler kesinlikle kâfir oldu. Oysa Mesih şöyle demişti: Ey İsrailoğulları! Yalnız, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin...”²⁹⁰

“And olsun, "Allah için üçüncüsüdür" diyenler kâfir oldu. Hâlbuki bir tek ilahtan başka hiçbir ilah yoktur...”²⁹¹

²⁸⁷ Mâide, 5/1-2; 94-95.

²⁸⁸ Mâide, 5/6. Bkz. Abdest ve teyemmüm âyeti.

²⁸⁹ Mâide, 5/3.

²⁹⁰ Mâide, 5/72, 17.

²⁹¹ Mâide, 5/73.

“ (Ey Muhammed!) De ki: Allah'ı bırakıp da, sizin için ne bir zarara ne de bir yarara gücü yeten şeylere mi tapıyorsunuz? Oysa Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. ”²⁹²

“Göklerin, yerin ve bunlardaki her şeyin hükümrânlığı yalnızca Allah'ındır. O her şeye hakkıyla gücü yetendir.”²⁹³

Görüldüğü üzere sûre; Allah'ın bir olduğu, her şeye gücü yettiği, hiç bir şeyin onun dengi olmadığı vurgulanmıştır.

Bir başka ayette; “...onlar, babalarımızı üzerinde bulduğumuz din bize yeter derler. Peki ya babaları bir şey bilmiyor ve doğru yolu bulamamış olsalar da mı?”²⁹⁴ buyrularak Allah'a şirk koşulan şey olarak babalar dini gösterilmiştir. Bunda hatalı olduklarını anlamaları için akli deliller getirilmiştir. Bu şekilde insanlar şirkten uzak tutulmaya çalışılmıştır.

Nübüvvet ve peygamberlere imanla ilgili ayetlerde dinin korunması kapsamındadır. Sûrede Hz. Mûsa ve İsrailoğulları ile ilgili kıssa,²⁹⁵ İsrailoğullarına gönderilmiş nebîlerden²⁹⁶ ve Meryemoğlu İsa kıssasından²⁹⁷ bahsedilmektedir. “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir.”²⁹⁸ buyrularak da nübüvvet misyonuna değinilmektedir.

Dini koruma ilkesinin, âhirete imanla da doğrudan ilgisi vardır. Zaten imanın önemli aşamalarından biri de; âhîret hayatının varlığına ve öldükten sonra dirilmeye inanmaktır. Âhîrete inandığını söyleyenlerin iyilik yaparlarsa cenneti hak edecekleri vurgulanmıştır. “Şüphesiz inananlar (müslümanlar) ile Yahudiler, Sabîiler ve Hristiyanlardan Allah'a ve âhîret gününe inanan ve salih ameller işleyenler için hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır.”²⁹⁹

²⁹² Mâide, 5/76.

²⁹³ Mâide, 5/120, 17, 40.

²⁹⁴ Mâide, 5/104

²⁹⁵ Mâide, 5/17 - 26

²⁹⁶ Mâide, 5/44, 46, 70.

²⁹⁷ Mâide, 5/110 - 119.

²⁹⁸ Mâide, 5/67, 99.

²⁹⁹ Mâide, 5/69.

Yine başka bir âyette kâfirlerin âhiretteki kötü durumlarından kurtulmak için dünyalık her şeyi vermeye hazır oldukları şöyle ifade edilir. “*Şüphesiz yeryüzünde olanların hepsi ve yanında bir o kadarı daha kendilerinin (kâfirlerin) olsa da onu kıyamet günününün azabından kurtulmak için fidye verecek olsalar onlardan yine kabul edilmez. Onlara elem dolu bir azap vardır.*”³⁰⁰

Cennet ve cehennemle ilgili âyetler de âhret’e iman kapsamında incelenebilir. “*Allah onlara, devamlı kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetleri mükafat olarak verdi. İşte bu, iyilik yapanların mükafatıdır. İnkâr edenlere ve ayetlerimizi yalanlayanlara gelince işte onlar cehennemliklerdir.*”³⁰¹ Hesap günü sorguya çekiliş,³⁰² vb. ile ilgili âyetler aynı konu içerisinde incelenebilir.

Kötülüklerden uzaklaştıran ve Allah’a yaklaştıran ibadetler de dini koruma kapsamı içerisinde. Örneğin Hac’la ilgili: “*Ey iman edenler! Allah’ın (koyduğu din) nişanelerine, haram aya, hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve de Rab’lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Ka’be’ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın...*”³⁰³ Yine doksan beşinci ayette hac cezâlarından³⁰⁴ söz edilmektedir.

Abdest ve teyemmümden bahsedilen âyette; “*...Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat o sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.*”³⁰⁵ Asıl hedefin Allah’ın kullarını arındırmak olduğu vurgulanmaktadır. Oruç,³⁰⁶ zekat, namaz³⁰⁷ ve diğer farz ibâdetler de dini koruma ilkesinin sınırları içerisinde incelenmelidir.

3. Canın Korunması

İnsanın canının korunması, tüm insanlık tarafından kabul görmüş genel geçer bir ilkedir. İnsanın yaşama hakkı elinden alınırsa diğer hakların hiçbir önemi kalmaz. Canı korumak demek, bireyin ve toplumun canlarının korunması demektir.

Mâide sûresi Hâbil - Kâbil kıssasının anlatıldığı pasajda Allah, Hz. Âdem’in

³⁰⁰ Mâide, 5/36.

³⁰¹ Mâide, 5/85-86.

³⁰² Mâide, 5/109-110.

³⁰³ Mâide, 5/1-2.

³⁰⁴ Mâide, 5/95.

³⁰⁵ Mâide, 5/6.

³⁰⁶ Mâide, 5/95.

³⁰⁷ Mâide, 5/6, 55.

oğullarından kurban sunmaları istemiş; ancak sunulan kurbanlardan yalnız biri kabul olmuştur. Kurbanı kabul edilmeyen bunun sorumlusu olarak kardeşini görür ve onu öldürmeye karar verir. Ancak kardeşi “sen beni öldürmeye çalışsan da ben seni öldürmek için elimi kaldırmayacağım,”³⁰⁸ diyerek öldürme suçunun günahını üstlenmez. Sonunda kardeşini öldürür ve kaybedenlerden olur.

Kıssanın, Medine Yahudilerinin Hz. Peygamber veya bazı sahabeleri öldürme gayreti içerisindeyken indiği rivayet edilir.³⁰⁹ Âyetin sonundaki “İşte bu yüzdendir ki İsrailoğulları'na şöyle yazdık”³¹⁰ ifadesi bu rivayeti doğrulamaktadır. Yine aynı âyetlere bakarak canı koruma ilkesinin evrensel bir ilke olduğu sadece İslâmiyet için değil bütün ilahi dinlerde haram olduğu ortaya çıkmaktadır. Öldürme, insanın temel haklarından yaşama hakkına saldırıdır. Dolayısıyla sadece vicdani ve uhrevi cezalarıyla yetinilmeyerek kısas cezası uygulanmıştır. Ayrıca öldürmek yerine kurtarmayı tercih edenlerin bütün insanlığı kurtarmış sevabı kazanacağı söylenerek bu ilkenin önemi gözler önüne serilmiştir.

Diğer bir deyişle ayetteki; “Bundan dolayıdır ki İsrailoğullarına hükmettik ki” ibaresi bu kıssada zikrettiğimiz haksız yere adam öldürme gibi çeşitli zararlara yol açan şeyler sebebi ile kâtile kısas uygulanması hükmünü verdik manasındadır. Şüphe yok ki maksat, kasten adam öldürmenin cezasını iyice anlatmaktır.³¹¹

مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي
الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ
رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ

Bundan dolayı İsrailoğullarına (Kitapta) şunu yazdık: "Kim, bir insanı, bir insana karşılık veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmıştır. Andolsun ki, onlara resûllerimiz apaçık deliller (mucize ve ayetler) getirdiler. Ama onlardan birçoğu bundan sonra da (hâlâ) yeryüzünde aşırı gitmektedir."³¹²

³⁰⁸ Mâide, 5/28.

³⁰⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VI, 212.

³¹⁰ Mâide, 5/32.

³¹¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VI, 212.

³¹² Mâide, 5/32.

أَوْ فَسَادٍ³¹³ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ Ebû Câfer, hemzeye kesre ile مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ okumuştur.³¹⁴ kelimesini el-Hasan أَوْ فَسَادًا şeklinde okumuştur.³¹⁴

مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ Bu cürümden, günahattan sonra³¹⁵ Neden, Hâbil ve Kâbil kıssasında anlatılanlardan dolayı İsrailoğullarına kısas farz oldu? Vaktiyle Kâbil'in Hâbil'i o şekilde öldürmüş olması, İsrailoğullarına bu hükümlerin vâcip olması için ne münasebette sebep ve illet olabiliyor? Bunun illeti işlenen cinayet suçudur. Bu olayın İsrailoğullarından çok önce yaşanmış olması bunun gerekçe olarak getirilmesine engel değildir.³¹⁶

Bunu İsrailoğullarına tahsis etmenin sebebi nedir? Sorusuna ise, kendilerinden önce öldürmenin haram kılındığı bir takım ümmetler geçmiş olmakla birlikte özel olarak İsrailoğullarının anılmasının sebebi insanların öldürülmesi dolayısıyla azap tehdidinin yazılı olarak üzerlerine indiği ilk ümmetin kendileri oluşudur. Bundan önce bu tehdit, mutlak olarak söz şeklinde varid olmuştu. İsrailoğullarına bu emir, tuğyanları ve kan dökmeleri sebebiyle yazılı emir verilmek suretiyle iş daha bir ağırlaştırılmış oldu.³¹⁷

İnsan öldürmek, gerçekte büyük bir zulüm, hüsrân ve nedametın sonuçlarından başka bir şey olmayan büyük bir cinayettir. İnsan olanların bundan son derece sakınmaları gerekir. Hatta iki Âdem oğlunun biri, iyi bir kardeşine bu zulmü pek hazin bir şekilde yapmış ve felaketi dillere destan olmuştur. Bu önce bir menfaat kastinden değil, sırf bir zarar verme arzusundan, bir çekememe ve nefsanıyetten doğmuş, hem de ihtirasın coşmasına uygun bir hal içinde değil, Allah'a sunulan bir ibadetin, bir kurban takdim etmenin kabul edilip edilmemesinden ve Allah'ın iradesine razı olmamaktan doğan bir hasetlik, bir haset ki, buna karşı en yüksek bir takva hissi ile öne sürülen hayır dileme, barışseverlik ve insanlığın her türlü temiz hislerini gıcıklamaya yeterli olacak olan en ahlâki, en akla uygun nasihatler ve manevi çekindirmeler asla faydalı olmuyor. Tersine bütün bunları cinayetin teşvik edici sebepleri yerine koyuyor. Kendine karşı elini kaldırmayan, kaldırmak istemeyen ve iyi bir kardeş olmaktan başka bir arzu beslemeyen o güzel kardeşine,

³¹³ Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 467; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VI, 211.

³¹⁴ Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 468.

³¹⁵ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, II, 124.

³¹⁶ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 145.

³¹⁷ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 145.

seni öldürmek ne kolay, ne tatlı şeymiş diyerek saldırıp kıydırıyor. Sonra da zararlara, nedametlere düşürüyor ve öyle bir felaket haline getiriyor ki ilk önce o yüksek kardeşinin sarıh ve açık öğütlerini ve irşatlarını dinlemeyen o kafa, Allah'ın emri ile en sonunda pislikler arkasında dolaşan bir karganın hareketlerinden eyvahlar çekerek uyanma dersi almaya ve ona gıptalar ederek nedametler çekmeye mecbur oluyor. İşte beşeriyette adam öldürme cinayetinin vaki olan bir iş olmasından dolayı, buna karşı dayanmak ve genel şekilde meşru bir hak olduğu gibi özellikle bu olay veya bu kıssada cinayete sevk eden ve yapılmasını kolaylaştıran ruh hali, bu cümleden olarak haset, nefsanîyet ve fiili karşı koyma olmadığı zaman cinayete teşvik etme hasleti İsrail oğullarında çok açık ve kıssanın manası bunların hallerine tamamen uygun olduğundan dolayı, bunlar hakkında daha çok şiddetli hükümler indirilmiş; hem kısas, hem de yeryüzünde bir fesat suçuna karşı idam cezası farz kılınmış, ferdin hayat hakkı, umumun hayat hakkına eşit ve ferdi kurtarma, umumu kurtarma manasında olduğu anlatılmıştır. Kasten ve haksız yere adam öldürmenin cezası da iyice anlatılmıştır.³¹⁸

Haksız yere insanları öldürmek büyük bir zulümdür. Kur'ân'da haksız yere cana kıymak haram kılınmıştır.³¹⁹

Yine onlar ki, Allah ile beraber (tuttukları) başka bir tanrıya yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan, günahının cezasını bulur. Kıyamet günü azabı kat kat artırılır ve onda (azapta) alçaltılmış olarak devamlı kalır. Ancak tevbe ve iman edip iyi davranışta bulunanlar başkadır; Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.³²⁰

Âyeti, şirk, adam öldürme ve zinayı haram kılmakta; fakat tevbe kapısının açık olduğunu bildirmektedir. “*Kim bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lanetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.*”³²¹ Âyetine göre ise kasten birini öldüren kişinin uhrevi cezası, ebedi cehennemdir. Âyetlerde de görüldüğü gibi kasıtlı olarak ve haksız yere bir mü'mini öldürmek, en büyük günahlardan biridir.

Tevrat'ta İsrailoğullarına da kısasın farz kılındığı buyrulmaktadır.

Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir. Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına

³¹⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 1658; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VI, 211-212.

³¹⁹ En'âm, 6/151; İsrâ, 17/33; Furkân, 25/68.

³²⁰ Furkân, 25/68-70.

³²¹ Nisâ, 4/93.

sayarsa o, kendisi için keffaret olur. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler zalimlerin ta kendileridir.³²²

Öldürme yasağı, bütün insanları kapsar zira her can kutsaldır. Hastalıklara karşı tedbir almak, ihmalden kaçınmak da bu yasağı uygulamaya yöneliktir. Kasıtsız öldürmede dahi diyet konularak, insanların bu konudaki hassasiyetleri artırılmaya çalışılmıştır. “*Bir müminin bir mümini öldürmesi olacak şey değildir. Ancak yanlışlıkla olması başka. Kim bir mümini yanlışlıkla öldürürse, bir mümin köleyi azad etmesi ve bağışlamadıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir.*”³²³

Kendi canına kıymanın yasak, dünyevi ve uhrevi karşılığı gerektirir oluşu da yine canı korumak için konulmuş bir hükümdür. “*Kendinizi helak etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.*”³²⁴ Âyeti kendi kendine zarar vermenin dahi, mümkün olmadığını; zira bu canın bir emanet olduğunu göstermektedir. Hatta adam öldürme, kişi hakkı kapsamında değerlendirilmiş ve katili ancak ölenin yakın akrabalarının bağışlayabileceği belirtilmiştir.³²⁵

Canın korunması, tek tek ya da toplum olarak hayatın teleften korunmasıdır. Tahir b. Aşûr, canın korunmasına ilişkin olarak Râzî, Gazalî gibi bazı âlimlerde gördüğümüz canın kısasla korunmasına karşı çıkar ve canın korunmasından maksadın onun teleften korunması olduğunu belirtir. Çünkü kısas kaybedilenin kısmen giderilmesidir. Hâlbuki canın korunmasının en etkili yolu onun bulaşıcı hastalıklara karşı korunmasında olduğu gibi onun teleften korunmasıdır.³²⁶

“*Haklı sebepler olmadıkça, Allah'ın muhterem kıldığı cana kıymayın. Bir kimse zulmedilerek öldürülürse, onun velisine yetki verdik. Ancak bu veli de kısasta ileri gitmesin.*”³²⁷ Buyrulurak kısas hakkı, birinci derece akrabalara verilmiş, böylece kan davası gibi haksız yere adam öldürmelere sebep olacak durumların önüne geçilmiştir.

Geçim sıkıntısı veya başka sıkıntılar nedeniyle, çocukların ve hatta ceninin öldürülmesinin yasaklanması da bu ilkeyle doğrudan ilişkilidir. “*Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız.*”³²⁸ Başka âyette;

³²² Mâide, 5/45.

³²³ Nisâ, 4/92.

³²⁴ Nisâ, 4/29.

³²⁵ Tâhir b. Aşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi*, s.140-141.

³²⁶ Tâhir b. Aşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi* s. 141.

³²⁷ İsrâ, 17/33.

³²⁸ En'âm, 6/151.

Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur.”³²⁹ Âyetlerinde görüldüğü üzere, her ne sebeple olursa olsun doğmuş ya da henüz doğmamış çocukların öldürülmesi, kesin olarak yasaklanmış; böylece kendini savunma imkanı bulunmayan varlıkların da korunması sağlanmıştır.

Hz. Osman (r.a) döneminde çıkan fitne sırasında Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a) demiştir ki:

Ben şahadet ederim ki Rasûlullah şöyle buyurdular. Öyle bir fitne ortaya çıkacak ki, o gün oturan, ayakta durandan daha hayırlıdır. Yürüyende koşandan daha hayırlıdır. İster misin o gelip de benim evime girip öldürmek üzere bana elini uzatsın? dedim. O da şu cevabı verdi: Adem'in oğlu gibi ol!³³⁰

Sonra Rasûlullah bu âyeti okumuştur.

Tahir b. Aşûr'a göre İslâm hukukunun delilleri tek tek incelendiğinde bütün bu delillerinin külliyyatı ve tek tek incelenen cüziyyatından hukukun genel gayesinin ümmetin düzenini korumak ve ümmetin yararını kendisini meydana getiren insan türünün yararıyla devam ettirmek olduğu ortaya çıkar; onun salahı aklının, amelinin ve önünde bulunan yaşadığı âlemdeki varlıkların salahını içerir. Bütün bu açık ve külli deliller, İslâm hukukunun gayesinin fesadın kaldırılması ve ıslah olduğunu gösterir; bu da insanların yaptıklarında gerçekleşir. Bunlar ve benzeri delillerin genelinden kesin olarak anlıyoruz ki, hukuk, yararların sağlanması ve zararların kaldırılmasını kesin olarak istemektedir. Bunu hukukta küllî bir kaide olarak kabul ediyoruz.³³¹

İslâm ceza hukuku alanındaki hükümler insanların gidişatını ıslah amacı gütmektedir. Bu çerçevede İslâm hukukunun hadleri, kisası ve cinayet erşlerini düzenlemesinde gözetmiş olduğu üç gaye vardır: Suçlunun uslandırılması, mağdurun razı edilmesi, suç işlemeye niyetli olanların caydırılması.³³²

3.1. Kisasen Öldürmenin Meşru Sebepleri

أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ

Kim, bir insanı, bir insana karşılık veya yeryüzünde bir bozgunculuk

³²⁹ İsra, 17/31.

³³⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 185; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 87.

³³¹ Tâhir b. Aşûr, *Makâsîd*, s. 119-124.

³³² Tâhir b. Aşûr, *Makâsîd*, s. 297-301.

çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse,

Öldürmek bazı sebeplerden dolayı helal olur. Bu sebeplerden biri kısastır. Bu ayette de maksat kısası gerektiren öldürmedir. Kısas, bir kişiyi öldürenin ona mukabil uygun bir ceza olarak öldürülmesidir. Diğer geçerli olan öldürmeler ise Müslümanlara karşı savaştan kâfirler, dinden irtidat edenler, eşkıyalık yaparak yol kesenler. Zaten bir sonraki ayette de Allah Teâlâ, eşkıyalıkla ilgili geçerli olan öldürme sebebini vermektedir.³³³

3.2. Bir İnsanı Öldüren Bütün İnsanlığı Öldürmüş Gibidir

فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا

Sanki bütün insanları öldürmüş gibidir.

Herhangi bir teşbih benzetme, müşebbehe benzeyen ile müşebbehün bih kendine benzetilenin her yönde ve bütün hükümlerde eşit olmalarını gerektirmez. Her iki benzetmelerden maksat, adam öldürmenin zararını, kişiye hayat vermenin de genel bir fayda olduğunu açık bir şekilde anlatmaktır.³³⁴ Kasti olarak mümin bir kimseyi öldüren kimseye Allah cehennemi ceza olarak belirlemiş, ona gazap etmiş, ona lanet etmiş ve ona çok büyük bir azap hazırlamıştır. Şayet bütün insanları öldürmüş olsaydı, böyle bir azaptan daha fazla ona azap edilmeyecekti. Kim de öldürmeyip bundan uzak durursa, onun sebebiyle de insanlar hayatta kalmış olurlar.³³⁵

Her kim birisini öldürecek olursa ona, adeta bütün insanları öldürmesi halinde gereken ceza gibi kısas cezası gerekir. Her kim de bir canı diriltirse, yani kendisi lehine başkasını öldürme hükmü sabit olduğu halde o kimseyi affederse demektir.

Buna bir örnek verilecek olursa: İki kişi meyvelerinden hiçbir şeyin tadına bakmamak üzere iki ağaç hakkında yemin edecek olsalar, onlardan birisi kendi yemin ettiği ağacın meyvesinden bir miktar yese, diğeri de ağacının meyvesinin tamamını yiyecek olsa, her ikisi de eşit olarak yeminlerini bozmuş olurlar.³³⁶ Aynı bu misal de olduğu gibi, yani bir insanı öldüren tüm insanları öldürmüş gibi olur.

³³³ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VI, 207.

³³⁴ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, II, 125.

³³⁵ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 145.

³³⁶ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 147.

Bir insanı öldüren sanki bütün insanlığı öldürmüş gibidir ile alakalı Râzî, bütün insanlar bir kimsenin kendilerini toptan öldürmeye niyetli olduğunu bilseler, o kimseyi maksadına ulaşamayacak şekilde engellerlerdi. O yüzden insanlar bir katilin bir insanı dahi öldüreceğini bilseler bunu engellemelidirler.³³⁷

Yüce Allah gerek İslâm'da gerekse İslâm'dan önceki ilahi dinlerde insan hayatının kutsal olduğunu bildirmiş, bu sebeple bir canı korumayı bütün insanlığı korumak kadar üstün bir fazîlet saymış, bir cana kıymayı da bütün insanları öldürmek kadar büyük bir cinayet olarak değerlendirmiştir. Çünkü bir insan, türünü temsil eder ve insanlar birine eşittir.³³⁸

Bir insanın haksız yere öldürülmesi toplumda öldürme olaylarının yayılmasına, insanların birbirine düşmesine ve toplum düzeninin bozulmasına yol açar. Hukukî bir gerekçe bulunmaksızın bir başkasının canına kıyan kimse; yalnızca o kişiye haksızlık etmiş olmaz, aynı zamanda insan hayatının kutsallığına inanmadığını ve başkalarına karşı hiçbir merhamet duygusu taşımadığını da göstermiş olur. Oysa insan hayatının korunabilmesi için insanların birbirlerine saygı göstermeleri, hayatın kutsal olduğuna inanıp korunmasına yardımcı olmaları ve katilleri korumamaları gerekir. Bütün dinler ve hukuk sistemleri haksız yere adam öldürmenin, cana kıymanın büyük bir suç olduğunda birleşmişlerdir. Ancak bu suçu önlemek için alınan caydırıcı tedbirler farklıdır. İslam; haksız yere adam öldürmeyi önlemek, toplumun can güvenliğini sağlamak, onları mutlu ve huzurlu yaşatmak için bu suçu işleyenlere dünyada kısas cezasını öngörmüş, ahirette ise katilin Allah'ın gazabı, laneti ve cehennem azabı ile cezalandırılacağını bildirmiştir.

وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا

Kimde onu diriltirse, bütün insanları diriltmiş gibi olur.

Yüce Allah'ın: Kimde onu diriltirse... buyruğunda mecazî bir ifade vardır. Çünkü bu, ölümden, yangından, boğulmaktan, açlıktan vb. öldürücü şeylerden kurtarmak anlamındadır veya öldürmeyi terk etmek anlamındadır.³³⁹ Bir canı kurtarmak bir insanın yaşamasına katkıda bulunmak, bu amaca yönelik bütün

³³⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VI, 213.

³³⁸ Reşîr Rızâ, *Teşîru'l-Menâr*, VI, 287.

³³⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VI, 213.

eylemler yanında, çağımızda, kan, ciğer, böbrek, kalp gibi, organ nakli yapmayı ve organ bağışında bulunmayı da kapsar.

Aksi takdirde yaratmanın kendisi olan gerçek anlamda diriltmek yalnızca Allah'a aittir. Böyle bir diriltmek de, lanetli Nemrut'un söylediği: Ben de diriltir ve öldürürüm³⁴⁰ sözleri türündendir. O, öldürmeyi terk etmeye diriltmek adını vermiştir.³⁴¹

Medine Yahudiler'i, Rasûlullah'ı öldürmek için tuzak peşinde idiler. Yahudiler, peygamberin Araplar arasından çıkmasına çok hasetleniyorlardı. Bu sebeple Allah Teâla onlara adam öldürmenin ne kadar büyük bir cinayet olduğunu göstermek için Hz. Âdem'in iki oğlunun kıssasını anlattıktan sonra onların kutsal kitaplarında da haksız yere bir insanı öldürmenin bütün insanlığı öldürmek, bir canı kurtarmanın da bütün insanlığı kurtarmak gibi olduğunun yazılı bulunduğunu haber vermiştir.³⁴²

Bu talimat elimizdeki Kitab-ı Mukaddes'te bulunmamakta fakat Mişna'da, İsrail'den tek bir kişiyi öldürenin bütün ırkı öldürmüş gibi cezalandırılacağı ve İsrail'den tek bir kişiyi koruyanın Allah'ın kitabına göre bütün dünyayı korumuş sayılacağı şeklinde bir ibare bulunmaktadır.³⁴³

Abdullah İbn Mubarek, Süleyman b. Ali er-Rebii'den demiştir ki: Ben Hasan Basriye; Ey Ebû Saîd, bu âyet İsrailoğulları için geçerli olduğu gibi, bizim için de geçerlidir değil mi? dedim. O evet, kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki; o, İsrailoğulları için geçerli olduğu gibi bizim içinde geçerlidir. İsrailoğullarının kanı Allah katında bizim kanımızdan daha değerli değildir. dedi.³⁴⁴

Kim bir peygamberi veya adalet sahibi bir imamı öldürürse; bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de bir peygamberi destekler veya adaletli bir imama yardımcı olursa; bütün insanlığı diriltmiş gibidir.³⁴⁵ Hz. Osman şehit edildikten sonra ümmette iç karışıklıklar başlamış ve pek çok kan akmıştır.

وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعَدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ

³⁴⁰ Bakara, 2/258.

³⁴¹ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 147; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VI, 213.

³⁴² Reşîr Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, VI, 280.

³⁴³ Talmut, Mişna, 4/5.

³⁴⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 130.

³⁴⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 131.

And olsun ki, onlara resullerimiz apaçık deliller (mucize ve ayetler) getirdiler. Ama onlardan birçoğu bundan sonra da (hâlâ) yeryüzünde aşırı gitmektedir.

İbarede kast edilenler öncelikle Yahudilerdir. Nitekim Beni Kureyza, Beni Nadir ve Beni Kaynuka gibi Medine de bulunan Yahudiler, cahiliye döneminde Evs ve Hazreç'te olmak üzere birbirleriyle savaşırlardı. Yahudiler için yasak olan pek çok şeyi de yaparlardı. Bunun için Allah'u Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

Bir de kanınızı dökmeyin, birbirinizi yurdunuzdan sürmeyin diye sizden söz almıştık. Sonra bunu ikrar ettiniz ve ikrarınıza da şahit oldunuz. Sonra sizler birbirinizi öldüren, aranızda bir kısmınızı yurtlarından süren, onlara karşı günah ve düşmanlıkta birleşen, onları yurtlarından çıkarmak haram kılınmışken, esir olarak geldiklerinde fidyeleşmeye kalkan kimselersiniz. Yoksa kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Sizden böyle yapanların cezası dünya hayatında rüsvalıktır. Kıyamet gününde ise onlar cezanın en ağırına çarptırılırlar. Allah yaptıklarınızdan gafil değildir.³⁴⁶

Allah Teâlâ insan hayatının önemi ve bu hayata kıyanlara verilecek cezalar hakkındaki ayetlerini peygamberleri vasıtasıyla göndermiş ve insanlara tebliğ etmiş olmasına rağmen birçok insan yine de yeryüzünde kan dökmeye devam etmektedir. Dinin şiddetli hükümler getirmesi, peygamberlerinde bunları tebliğ etmesinden sonra artık bu işlerin olmamasını gerektiriyordu. Fakat bu apaçık deliller Tevrat'ta İsrailoğulları'na emredilmişti. İsrailoğulları, Tevrat kaybolduktan sonra oradaki hükümlerden akıllarında kalanları yazdıkları sırada unuttukları dini hükümler arasında bunlarda vardı. Yahudiler, peygamberlerin gelişinden sonrada öldürmeyi sürdürmüşlerdir. Eğer bir Yahudi öldürülürse kısas uygulanır, fakat Yahudi olmayan biri öldürülürse kısas uygulanmaz. Bir Yahudi diğer bir Yahudi'ye faiz veremez, fakat Yahudi olmayana verebilir. Bu da İsrailoğullarının nasıl haddi aşır, bozulduklarını göstermektedir.³⁴⁷

4. Neslin Korunması

Neslin korunması ile kastedilen, insanlığın yanlış yola girmesini engellemek ve bu yanlışlığa sapmış olanları kurtarmaktır. Temiz bir neslin oluşması için ebeveynlik görevlerinin yerine getirilmesi, geçimlerinin sağlanması, iyi bir eğitim verilmesi, ebeveyn ve evlatlar için duada bulunulması, temiz neslin devamı için zinanın ve ona götüren unsurların yasaklanması ve evliliğin tavsiye edilmesi neslin

³⁴⁶ Bakara, 2/84-85.

³⁴⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VI, 213; Reşîr Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, VI, 288.

korunması adına yapılmıştır. “Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur.”³⁴⁸

Boşanan veya eşleri ölen kadınların iddet beklemeleleri, ³⁴⁹ boşanma tamamlanmadan kadının evinden çıkarılmaması ve nafakasının sağlanması, ³⁵⁰ “mihr”³⁵¹ takdir edilip ödenmesi de nesli koruma kapsamında incelenebilir.

Neslin sıratı müstakim üzere olması için iyiliği tavsiye etmenin önemi tartışılmaz. “İşledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Yapmakta oldukları ne kötüydü!”³⁵² Bunları, din adamları ve bilginler günah söz söylemekten ve haram yemekten sakındırsalardı ya! Yapmakta oldukları şey ne kötüdür!”³⁵³ Emri bi-l maruftan bahseden ayetleri de bu kapsama alabiliriz.

Bu gün size temiz ve hoş şeyler helâl kıldı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir.³⁵⁴

Ehl-i kitâbın kadınlarıyla evlenebilmek de neslin korunması kapsamında alınabilir.

5. Malın Korunması

Kur’ân âyetlerinde bireylerin ve toplumların malını koruma amacına yönelik ayetler zikredilmiş, bu ilkeleri çiğneyenler için ceza takdir edilmiştir. Çünkü İslâm’da mülkiyet vardır ve onu korumak gerekir. Bu nedenle kendisine ait olmayan belirlenen sınırın üzerindeki mala el uzatan kadın veya erkek cezalandırılır.

Elbette ki cezaların amacının toplumu doğru yola sevk etmek, suçun karşılığını vermek ve yanlıştan uzaklaştırmak olduğu bilinmelidir. “Erkek hırsız ve kadın hırsızın yaptıklarına karşılık ve Allah’tan ibret verici (bir ceza) olmak üzere ellerini kesin. Allah izzet ve hikmet sahibidir.”³⁵⁵

³⁴⁸ İsra, 17/32.

³⁴⁹ Talak, 65/2.

³⁵⁰ Talak, 65/6.

³⁵¹ Nisâ, 4/20.

³⁵² Mâide, 5/79.

³⁵³ Mâide, 5/63.

³⁵⁴ Mâide, 5/5.

³⁵⁵ Mâide, 5/38.

Başkasına ait olan mal, haram kapsamındadır. Sahibinin izni olmaksızın alınamaz. O mala haksız yere sahip olabilmek için yapılan tüm gayri meşru işler de yasaklanmıştır. “*Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını haram yollardan yemeniz için... Hâkimlere vermeyin.*”³⁵⁶ Özellikle yetim malı yemenin haramlığı birçok ayette vurgulanmış, buna dikkat etmeyenler tehdit edilerek, sahipsiz kişilerin hakkının zayi olup gitmesi, bu yolla önlenmeye çalışılmıştır. *Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş tıkmış olurlar.*³⁵⁷ Yine mirasın adil paylaşılması³⁵⁸ da malın korunması kapsamındadır.

Vasiyyet mübah şeyler, iyilik ibâdet ve hayırlarla ilgili olabileceği gibi bir gün hayattan ayrılması mukadder olan kişinin üzerindeki borçlarla ilgili olabilir. Borçlarla ilgili vasiyyet farzdır. Vasiyyet insan hayatında önemlidir ve malın korunmasına ilişkin bir buyruktur.³⁵⁹

Ey iman edenler! Birinizin ölümü yaklaştığı zaman vasiyet sırasında aranızda şahitlik (edecek olanlar) sizden adaletli iki kişidir. Yahut seferde olup da başınıza ölüm musibeti gelirse, sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder. Eğer şüphe ederseniz, onları namazdan sonra alıyorsunuz da Allah adına, Akrafa da olsa, şahitliğimizi hiçbir karşılığa değişmeyiz. Allah için yaptığımız şahitliği gizlemeyiz. Gizlediğimiz takdirde şüphesiz günahkârlardan oluruz diye yemin ederler.³⁶⁰

Bu ve daha ilave edilebilecek benzeri ayetler, malı koruma ilkesine dayalı olarak yapılması ve yapılmaması tavsiye edilen hususlardır.

6. Aklın Korunması

Toplumun ve bireyin akıl sağlığını muhafaza etmek dinin en önemli gayeleri arasında yer alır. Zira akılı sağlıklı olmayan bireyler fitrata uygun hareket edemeyeceği gibi emir ve yasaklara uyma ve uygulama konusunda da acziyet gösterir. Dini anlamak için arı duru akla ihtiyaç vardır ve bu açıdan insanların aklını izale edecek her türlü engel yasaklanmıştır.

Kur’ân’da, aklı koruma ilkesi, apaçık görülmektedir. Bu âyetlerden bazılarını inceleyecek olursak;

³⁵⁶ Bakara, 2/188.

³⁵⁷ Nisa, 4/10-11.

³⁵⁸ Nisa, 4/11.

³⁵⁹ Râzî, *Mefâtihu'l Gayb*, VI, 450.

³⁶⁰ Mâide, 5/106.

Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz.” Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?³⁶¹

Âyette akla zarar veren şeyler arka arkaya sıralanmıştır. Şarap insanı sarhoş ederek doğru düşünmesini engeller. Kumar bağımlılık yaratır ve bu şekilde insanın hem aklını tahakküm altına alır hem de malını yok eder.

Falcılık da aslında dine zarar veriyor görünse de bağımlılık yaparak insanın iradesini devre dışı bırakarak aklını kullanamaz hale getirir. Bu nedenle, akli koruma ilkesinin de sınırlarına girmektedir.

7. İlave Edilebilecek Zarûratlar

Yukarıda belirtilen hususlara günümüz şartları da göz önünde bulundurularak bazı ilaveler yapılabilir. Özellikle 18 ve 19.yy.dan sonra sanayinin gelişmesi, demokrasinin yayılması, şehirleşme ve insan hak ve özgürlüklerinin yaygınlaşması göz önüne alındığında bu ilaveleri yapmak makul ve mantıklı olur. Söz ettiğimiz ilaveler özellikle Cabirî tarafından dile getirilmiştir.

Cabirî'ye göre önceki fakihlerin zarûriyatı, din, can, akıl, nesil ve malın korunmasıyla sınırlandırdıklarını, bugün bunların zarûriyat olarak kalmaya devam edeceğini ancak Cabirî; bugün insanların maslahatlarının bunlarla sınırlı tutulamayacağını belirtmiştir. Cabirî, zarûriyata günümüz koşullarında ifade özgürlüğü, çalışma, iş, giyinme ve barınma özgürlüğü, eğitim ve sağlık özgürlüğü ve çağdaş toplumlardaki vatandaşların temel haklarından olan diğer özgürlükler gibi hususların da ilave edilmesi gerektiğini belirtir. Kısaca Cabirî, her çağın kendine ait zarûriyatı olduğunu çağımızın zarûriyatını şeriatın maksadının bir parçası saydığımızda sadece yeni olaylar karşısında içtihat kapısını açmakla kalmayıp şeriatın ilkelerini, ortaya çıkaracak her türlü yeni olaya cevap verebilecek bir biçimde temellendirmiş oluruz, der.³⁶²

Böylelikle İslâmın çağlara hitap edebilecek, güncel yorumu yapılmış olur; bu durum, İslam'ın her daim genç ve dinamik kalmasını, toplumsal ihtiyaçları giderici nitelikte olduğunu gösterecektir. Cabirî'nin görüşleri ışığında şunlar da söylenebilir: Seyahat özgürlüğü, yaşama hakkı özgürlüğü, örgütlenme ve çalışma hakkı ve

³⁶¹ Mâide, 5/90-91.

³⁶² Recep Demir, *Kur'ân Tefsîrinde Tarihselci Yöntem*, Hikmetevi Yay., İstanbul 2013, s.196.

özgürlükleri de bu kapsamda eklenebilecek hususlardır. Bunlar günümüz temel insan haklarıyla da bağlantılıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HİRÂBE

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Hirâbe

Hirâbe kelimesinin kökü h-r-b (ح - ر - ب)'dir. Mastarı olan “harb” sözcüğü savaş, öldürme, isyan etme anlamına gelmektedir. Hirâbe, Arapça bir kelime olup (حارب) fiil kökünden türemiş bir mastardır.³⁶³

Birisi birinin malını alınca - حَرَبَهُ يَحْرُبُهُ harabehu, yahrubuhu der.³⁶⁴ Malı alan içinde mahrub ve harib denir. حارب kelimesi, insanların elbiselerine kadar soyan gaspçı anlamına gelmektedir.³⁶⁵

Hirâbe, şehir dışında silahlı soygun, yağma ve yol kesme anlamında kullanılmıştır.³⁶⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de bu kelime, bu ayette ve bir de münafıkların Dırâr Mescidi'ni inşa etmelerinin belirtildiği âyette; " وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا "

و تَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ

(Münafıklar arasında) bir de (Mü'minlere) zarar vermek, hakkı inkâr etmek, Mü'minlerin arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve Resulüne karşı muharebe eden kimseyi beklemek için bir mescid kuranlar...³⁶⁷ şeklinde geçmektedir.

إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا

Âyetindeki yuhâribûn fiili Allah'a ve Resûlüne isyan etmek anlamındadır.³⁶⁹

Hirâbe'nin terim anlamı ise birden fazla kişinin cebir ve şiddet kullanıp yol keserek İslâm ülkesinde yaşayan Müslümanların veya bu ülkenin gayr-ı müslim vatandaşlarının can, mal ve seyahat hürriyetlerini ihlal etmeleridir.³⁷⁰

Âlimler hirâbe suçunu es-Sirkatü'l-Kübra (büyük hırsızlık) olarak nitelendirmişlerdir. Âlimlere göre hirâbe mutlak anlamda bir hırsızlık değildir.

³⁶³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I, 302.

³⁶⁴ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, II, 48.

³⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I, 304.

³⁶⁶ Komisyon, *Türk Hukuk Lugatı*, Maârif Matbaası, Ankara 1944, s.125.

³⁶⁷ Tevbe, 9/107.

³⁶⁸ Mâide, 5/33.

³⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I, 303.

³⁷⁰ es-Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebsût*, Dâru'l-mârif, IX, 195.

“Büyük hırsızlık” denilmesinin sebebi ise yol kesmede mal sahiplerine ve genel olarak insanlara zarar verilmesidir. Hirâbe suçunu işleyen kimseye muharib denir.³⁷¹

Fıkıh kitaplarında hirabe suçunu ifade etmek üzere; "Katu't-Tarik, yol kesme (eşkıyalık)" veya "es-sirkatu'l-kübra, büyük hırsızlık" ifadelerinin kullanıldığı da görülmektedir.³⁷²

İslâm hukukçuları kimlere muharib denileceği konusunda farklı görüşlere sahiptirler.

Hanefî hukukçular hirâbe suçunu, yoldan gelip geçen insanların yollarına çıkıp soygun yapmak amacıyla yolu kesmek, geçişi engellemek şeklinde tanımlamaktadırlar. Hanefi hukukçularınca yolun bir kişi veya bir grup tarafından kesilmesi arasında fark olmayıp önemli olan muharibin buna güç yetirecek bir imkânının olması ve zor kullanabilmesi şarttır. Ayrıca muharibin silah kullanmasıyla sopa, taş, odun vb. aletleri kullanması arasında bir fark yoktur. Muharibin zor kullanma gücü varsa alete bakılmayıp suç hirabe olarak nitelendirilmektedir.³⁷³

Hanefiler bir kimsenin muharip sayılması için failin kastının soygun olması gerektiğini vurgulamışlar ve failin kendisinde, başkalarını etkisiz hale getirebilecek gücün bulunup bulunmadığına bakmışlardır.

Şâfi hukukçular ise hirâbe suçunu; soygun yapmak, adam öldürmek ya da korku salmak için, gerekli zor kullanmayı sağlayacak güce sahip bir şekilde yardımın uzak olduğu bir yerde insanların geçtikleri yolu kesmek olarak tanımlamışlardır.³⁷⁴

Şâfilerin hirâbe tanımlarında bu suçu sadece soygunla sınırlı tutmadıklarını, adam öldürme ve korkutma amaçlı filleri de hirâbe suçunun kapsamına dâhil ettiklerini görmekteyiz.

Mâlikîlere göre muharip, ister şehirde olsun, ister meskûn olmayan mahalde olsun, insanlara karşı silah taşıyan ve ortada bir karışıklık, bir intikam ve bir düşmanlık söz konusu olmaksızın insanların mal ve canlarına karşı taarruzda bulunan kimsedir. Geceleyin bir eve girip zorla mal alan ve yardım istenmesine mani olan da,

³⁷¹ Bilmen, Ömer Nasûhi, *Hukuki İslâmiyye ve Istılahâtı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul, thz., III, 288.

³⁷² Bilmen, Ömer Nasûhi, *Hukuki İslâmiyye*, III, 288.

³⁷³ Serahsi, *Mebûsût*, IX, 195.

³⁷⁴ el-Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd b. Muhammed el-Ferrâ, *et-Tehzîb fi Fıkhi'l-İmâmî's-Şâfi*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1997, VII, 400.

baskın yaparak adam öldüren de muharip sayılır. Pusu kurmak, kılavuzluk yapmak gibi işlerle muhariplere yardımcı olanlar da Malikilere göre aynı hükümdedir.³⁷⁵

Mâlikîlere göre şiddet göstererek mal almanın hırabenin en temel unsuru olduğunu, ancak şiddet gösterilmeden, hile ve desiseyle de hırabe suçunun gerçekleşebileceği fikrinin hâkim olduğunu görmekteyiz. Malikîler hirâbenin soygun yapmak amacıyla yol kesmek olduğunu belirtirken ırza tecavüzün de hirâbe kapsamı içerisinde değerlendirilecek bir suç olduğunu vurgulamışlardır.

Zâhirîlere göre, bir kimse hırsızlık, zina veya adam öldürmek gibi suçları gizlice işlerse o zaman o kişi hırsız, zinakâr veya kâtildir. Hakkında bu suçlara ait hükümler ve cezalar uygulanır. Şayet suçu işlemeyi açığa vurursa o kişi muharip değil, kötü biridir. Hakkında yalnız ta'zir cezası uygulanır. Fakat suç işlemek kastıyla savunmada bulunur, üstünlük teminine çalışırsa o zaman hiç şüphesiz muhariptir. Zira eşkıyalığa başlamış, yolcuları korkutmuş ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmıştır.³⁷⁶

Çağdaş İslâm hukukçularından Seyyid Sâbık ise, hirâbe suçu içerisinde değerlendirilmesi gerekenleri şöyle açıklamışlardır:

“İntihar komandoları, çocuk kaçırma örgütleri, ev ve banka soymak için kurulan hırsızlık şebekeleri, çocuk ve yetişkin kızları kaçırmak onlara tecavüz eden örgütler, yeryüzünde fitneyi yaymak ve can güvenliğini sekteye uğratmak için adam öldüren örgütler, mallara zarar veren şebekelerdir.”³⁷⁷

Hirâbe suçunun, İslâm hukukçularının çoğunluğu tarafından benimsenen tanımı şöyle yapılabilir: Elindeki güce dayanarak, muhatapların dışarıdan yardım alamayacağı bir yerde, açıktan ve güç gösterisi şeklinde mal almak, öldürmek veya korku salmak amacıyla ortaya çıkmaktır.³⁷⁸

Fıkhî mezheplerin çoğu suçun oluşması için şiddet unsurunun bulunmasını ve fiilin açıktan işlenilmesini şart koşarken, Mâlikîler hile ve desiseyle alınan malın da hirâbe kapsamında değerlendirileceğini söyleyerek diğer mezheplerden

³⁷⁵ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 139.

³⁷⁶ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Muhallâ*, İdâretü't-Tıbbâti'l-Müniriyye, Mısır 1952, XI, 308.

³⁷⁷ Seyyid Sâbık, *Fıkhü's-Sünne*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut 1977, II, 464.

³⁷⁸ İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu'l Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut thz., II, 94; İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn, *el-Muğni*, Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, IX, 124.

ayrılmaktadırlar. Yine Zâhirîler ve Mâlikîler ırza tecavüzün hıabe kapsamında değerlendirileceğini söyleyerek, soygun gayesi olmadan hıabe suçunun gerçekleşmeyeceğini söyleyen diğer mezheplerden bu yönüyle ayrılmaktadırlar. Mâlikîler ve Zâhirîlerin görüşleri göz önünde bulundurulursa yeryüzünde fesat çıkarma olarak değerlendirilen hıabe suçunun sadece yol kesme fiilinden ibaret olmadığını söyleyebiliriz.

Bağy suçu ile hıabe suçunun aynı olmadığını da bilinmelidir. Bu iki suçun çoğu zaman karıştırıldığı da vakidir. Bağy, nitelik itibariyle bir siyasi suç olduğu için hıabe suçundan farklıdır.

1.2. Devlete İsyân Suçu (Bağy)

Bağy: Siyasal bir terîm olarak, meşru devlet başkanına karşı haksız bir şekilde başkaldırmak şeklinde tanımlanmıştır. Güç ve kudret sahibi olan Müslüman bir topluluğun bazı hükümleri kendilerince haklı sebeplere dayanmak suretiyle değişik biçimde yorumlayarak (te'vîl), âdil bir devlet başkanına karşı kuvvet kullanarak başkaldırmaları şeklinde tarif edildiği de görülmektedir.³⁷⁹

İsyân suçunu bir had suçu olarak kabul edenler Kur'ân-ı Kerîmdeki şu âyetleri delil olarak göstermektedirler.

Eğer müminlerden iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri diğerine saldırırsa, Allah'ın emrine dönüncüye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse artık aralarını adaletle düzeltin ve adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah, adil davrananları sever. Müminler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki esirgenesiniz.³⁸⁰

Bir zulüm ve saldırıya uğradıkları zaman birbirlerine yardım ederler, Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa böyle hareket edenlerin aleyhine bir yol (mesuliyet) yoktur. Sorumluluk ancak insanlara zulmedenlere ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenlere yönelir. İşte böy-
lelerine acı bir azap vardır.³⁸¹

Bağy suçu niteliği itibariyle irtidat ve hirâbe suçlarından ayrılır. Öte yandan isyancıların öldürülmesi savaş esnasında mümkündür, bu onlardan korunabilmek için gerekli olan bir kabuldür. Fakat bu hükümden, isyancılar için, şâri tarafından tek bir cezanın yani ölüm cezasının belirlenmiş olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Savaş sahası dışında isyancıların cezası tazirle düzenlenir, hiç şüphesiz bu tazir cezası eğer şartları oluşmuşsa ölüm cezasını da içerebilir. Bağy suçu siyasi bir suçtur, bu itibarla

³⁷⁹ Şafak, Ali, "Bağy " *DİA*, İstanbul 1996, VI, 452.

³⁸⁰ Hucûrat, 9-10.

³⁸¹ Şûra, 39-41-42.

bu suça ilişkin kabul edilen cezadan başlıca amacın isyancıların tekrar itaat dairesine girmeleri olmalıdır.

Hirâbe suçunda olduğu gibi isyancıların amacı, yağmalayacakları mal değildir, zalimce öldürecekleri insanlar da değildir. İslam hukukunda isyan suçunun düzenlenmesini hemen hemen, Hz. Ali'nin Hâricilere karşı olan uygulamalarına dayanmaktadır.³⁸²

2. HİRÂBE SUÇUNUN CEZASI VE HUKUKİ DAYANAĞI

2.1. Kitap

Mâide Sûresin'de hirâbe suçunu işleyenlere uygulanacak ceza açıkça şu şekilde belirtilmiştir:

إِنَّمَا جَزَاؤُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ 33

Allah'a ve Resûlüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır.³⁸³

Bu âyetin nüzûl sebeplerine dair zikredilen hususlar arasında şunları görmekteyiz:

1. Ukl'den veya Ureynelilerden bir topluluk, Rasûlullah'ın huzuruna geldiler ve Müslüman olduklarını söylediler. Medine'nin havası kendilerini rahatsız etti ve hastalandılar. Durumu Rasûlallah'a şikâyet ettiler. Bunun üzerine Rasûlullah onları zekât develerinin bulunduğu vadiye gönderdi. O develerin sidiklerinden ve sütlerinden içmelerini emretti. Bunun üzerine onlar da kalkıp gittiler. Sağlıklarına kavuştukları vakit, Rasûlullah'ın çobanını öldürdüler. Davarları önlerine katıp götürdüler. Sabah erken vakitte onların bu yaptıkları Peygamber (sav)'e ulaşınca, o da arkalarına takipçi gönderdi. Gün yükseldiği sırada yakalanıp getirildiler. Hz. Peygamberin verdiği emir üzerine el ve ayakları kesildi, gözleri çıkarıldı. Medine'nin

³⁸² Okka, Sevinç, *İslâm Hukuku ve Osmanlı Uygulamasında Devlete İsyân (Bağy) Suçu*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1997, s.14-15.

³⁸³ Mâide, 5/33.

kara taşığına bırakıldılar. Su istiyorlar, onlara su verilmiyordu. İşte bunun üzerine yüce Allah da: “Allah'a ve Rasûlüne karşı savaşanların ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası, ancak...” âyeti nâzîl oldu.³⁸⁴

2. Ehl-i Kitab'tan olan bir topluluk hakkında nâzîl olduğı da rivayet edilmiştir. Yahudilerle Rasûlullah (sav) arasında bir antlaşma vardı. Kitap Ehli'nden olanlar bu antlaşmayı bozdular, yol kestiler ve yeryüzünde fesat çıkardılar. Allah Teâlâ bu ayeti Rasulü'ne indirdi.³⁸⁵

Süleyman Ateş, tefsirinde bu nüzûl rivayetinin daha doğru olduğunu savunmaktadır. Ona göre;

Âyetlerin siyak ve sibakından anlaşıldığına göre bu âyetler, henüz Yahudilerin Medine'de toplu buldukları sırada inmiştir. Çünkü onların istikballerine, işaret etmektedir. Âyette muzari (geniş zaman) kipi kullanılmıştır. Bu ifade sözü edilen kişilerin eylemlerinin olup bittiğini değil, sürdüğünü gösterir. Yani bu kişiler çobanı öldürüp develeri götürmekle iş bitmiş, geride kalmış değildir. Allah ve elçisiyle savaşlarını; yeryüzünde bozgunculuklarını devam ettirmektedirler. Demek ki ayetin kastı, develeri götürmüş olan yoksul Urey-neliler ya da Uk'luler ya da Fezâreliler değildir. Çünkü onların eylemi bir defa olup bitmiş, artık geride kalmıştır. Zaten öyle cılız ve yoksul birkaç kişinin, sarsılmaz orduya sahip güçlü bir devlete karşı savaşa girmesi ve bunu da sürdürmesi söz konusu olamaz. Eğer ayet, o yoksul kişileri kastetmiş olsaydı, yüklemelerin mazi (geçmiş zaman) kipinde olması gerekirdi. Nitekim İbn Abbas, bu ayetin, Peygamber'le yapmış oldukları anlaşmalarını bozan Kitap Ehli hakkında yahut Müslümanlara saldıran müşrikler hakkında indiğini söylemiştir.³⁸⁶

Süleyman Ateş ayrıca Ukl, Ureyne, Becile gibi kabilelerden bir grubun kayıp kişilere karşı Rasûlullah'ın bu cezaları vermeyeceğini söyler. Bu rivayetlerin şiddet yanlısı, işkence ile insanları sindirmeye çalışan zalim yöneticiler tarafından uydurulduğunu belirterek şöyle devam eder:

Rivayetin kendisine nispet edildiğı Enes'in, bunu Emevi hükümdarı Abdül-Melik'e anlattığı ve sonra da bunu anlattığına son derece pişman olduğı ifade edilir. Yine tarihte benzeri az görülen zalimlerden, Emevi valisi Haccac, minbere çıkıp halka bu olayı anlatarak gözdağı verir ve Rasûlullah da bunları yapmıştır diyerek kendi işkencelerine bu rivayetleri delil gösterdi.³⁸⁷

Bu rivayet var ki Hz. Enes, ne sebeple olursa olsun Emevi hükümdarına anlatmıştır. Burada Hz. Enes anlattığına pişman olmuş da olabilir.

3. Hilal bin Uveymir'in kavmi hakkında nazil olduğı da rivayet edilmiştir. Rasûlullah (sav)'ın, Uveymir'in kavmi ile anlaşması vardı. Ben-i Kinâne'den bir topluluk Müslüman olmak üzere Medineye gelirken, Uveymir'in kavmine uğradılar.

³⁸⁴ Kurtubî, *Ahkâmü'l Kur'ân*, VI, 139; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VI, 213.

³⁸⁵ Emiroğlu, Hasan Tahsin, *Esbâb-ı Nüzûl*, Konya 1980, IV, 47.

³⁸⁶ Ateş, Süleyman, *Çağdaş Tefsîr*, II, 774.

³⁸⁷ Ateş, Süleyman, *Çağdaş Tefsîr*, II, 776.

Ben-i Uveyrîmir'liler, Kinâneliler üzerine saldırıp mallarını gasp ettiler ve onları öldürdüler.³⁸⁸

4. İlk nesilden İkrime ve Hasan Basri'ye göre bu ayet Müşrikler hakkında nâzîl olmuştur.³⁸⁹

Âyetteki *إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ* kısmının tefsiriyle ilgili yorumlar şu şekildedir: “Allah’a ve Resulüne karşı savaşanlar” ifadesi mecaz anlamda kullanılmaktadır. Çünkü Allah’ın kemal sıfatların sahibi olması ve Allah’ın kendine denk ve ortaklardan münezze olmasına nedeniyle Allah ile harp edilemez.³⁹⁰ Âyette Allah’a ve Resûlüne karşı savaşanlar, Allah’ın emrine muhalefet, Allah’ın hükümlerine ve Rasûlünün ahkâmına muhalefet edenlerdir. Bunlar da silah taşıyarak, yol keserek, can ve mal güvenliğini tehdit etmek için yola çıkanlardır. Nitekim bu kişiler insanlara karşı savaş açan durumdadırlar.³⁹¹

Âyette *وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا* “yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanlar” ifadesiyle ilgili öldürme, yaralama, mal alma ve yollarda korku salma olarak açıklanmıştır.³⁹² Günümüzde sırf adam öldürmek, soygunlar yapmak, güvenliği tehdit etmek, toplumun huzurunu bozmak için her türlü suçu işlemeyenler bu kapsamda değerlendirilebilir.³⁹³

أَنْ يُقْتَلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ

Âyetteki “...yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir.” İfadesinde müfessirler ihtilaf etmişlerdir.

Âyette geçen (أَوْ) yani “veya” edatı Ali b. Ebî Talha’nın rivayetine göre İbn Abbâs’ın Hasan el-Basri’nin, Said b. el-Müseyyib’in ve Mücâhid’in görüşüne göre muhayyerlik ifade eder. Âyetteki edatın muhayyerliği ifade ettiğini düşünen âlimlere

³⁸⁸ Emiroğlu, Hasan Tahsin, *Esbâb-ı Nüzûl*, IV, 47.

³⁸⁹ İbn-i Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II,50; Emiroğlu, Hasan Tahsin, *Esbâb-ı Nüzûl*, IV, 48.

³⁹⁰ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 410; Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 147.

³⁹¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VI, 213; Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 406; Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 148.

³⁹² İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *Zâdü'l-Mesîr fî-İlmi't-Tefsîr*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Dimeşk 1965, II, 345.

³⁹³ Sâbûnî, Muhammed Ali, *Ravâiu'l-Beyân fî Tefsîri Âyâti'l-Ahkâm*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 2004, I, 431.

göre müminlerin emiri; muharibi ister öldürür, ister asar, ister ellerini ve ayaklarını keser ve isterse sürer.³⁹⁴

Atâ'nın rivayetine göre ise İbn Abbâs: “Buradaki (أُ) edatı muhayyerlik için olmayıp aksine hükümlerin suçların değişmesiyle değişeceğini beyan etmek için gelmiştir.”³⁹⁵ demiştir.

Eğer bir kimse adam öldürmez ve mal da almaz ise bir günaha yeltenmiş ama onu yapmamış olur. Bu ise, diğer günahlara niyetlenip yapmamada da olduğu gibi, öldürülerek cezalandırılmayı gerektirmez. Bu nedenle ayeti muhayyerlik manasına hamletmenin caiz olmadığı açıktır. Bundan dolayı ayette geçen her bir fiilin tek başına bir fiile karşılık olması gerekir ve ayetin takdiri şöyle olur:

Onların cezaları, eğer öldürmüşler ise öldürülmek; eğer hem öldürmüş, hem de mal almış iseler asılmak; eğer sadece mal almış iseler, çapraz olarak (sağ) elleri ile (sol) ayaklarının kesilmesi; eğer yolcuları sadece korkutmuşlar ise, sürgüne gönderilmek.³⁹⁶

Kasten haksız yere adam öldürmek, öldürme cezasını gerektirir. Bu nedenle bu ceza, yol kesenler hakkında biraz daha ağırlaştırılmıştır. Böylece öldürme cezası, vazgeçilmesi caiz olmayan bir farz olmuştur. Haksız yere başkalarının malını almak, yol kesici olmayanlarca yapıldığında da, el kesme ile cezalandırılır. Buna göre, el kesme cezası da, yol kesiciler hakkında, çaprazlama eliyle birlikte bir ayağının kesilmesi şeklinde ağırlaştırılmıştır. Eğer yol kesenler, hem öldürür, hem de mallara el koyarlarsa bunlar için hem öldürme hem de asılma cezası uygulanır. Çünkü bunların, yolun geçtiği yerde bir müddet çarmıha gerili vaziyette kalmaları, bu cezanın verildiğinin herkes tarafından görülüp bilinmesine sebep olur. Böylece bu durum, başkalarının böyle bir günahı işlemeye yeltenmelerine mani olur. Fakat yol kesici sadece yolcuları korkutmuş ise, şerfat onun için de, sürgün edilme gibi hafif bir ceza ile yetinmiştir.³⁹⁷

2.2. Sünnet

Hirâbe suçu ile ilgili vârid olan rivayetler şu şekildedir: Buhâri ve Müslim Ebû Kıbâle'den nakleder ki, Enes b. Malik şöyle der: “Ukul kabilesinden sekiz kişi

³⁹⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VI, 214; Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 406; Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 148.

³⁹⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VI, 214.

³⁹⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VI, 214.

³⁹⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VI, 215.

Hız. Peygamber (s.a.s)'a geldiler, biat ettiler ve Müslüman oldular. Ancak Medine'nin havası onlara yaramadığı için hastalandılar ve bu durumu Hz. Peygamber'e şikâyet ettiler. Hz. Peygamber onlara: "Siz, bizim çobanlarımızla birlikte çıksanız da onların develerinin idrar ve sütlerinden içseniz." dedi. Onlar; peki, dediler ve çıkıp gittiler. Deve idrarından ve sütünden içtiler. Gece olunca çobanı öldürdüler, develeri kaçırdılar. Bu durum Hz. Peygamber'e bildirilince, Hz. Peygamber onların izini takip etmek için bir grup gönderdi. Yakalanıp Hz. Peygamber'e getirildiler. Hz. Peygamber'in emri üzere onların elleri ve kolları kesildi. Gözleri çıkarıldı. Sonra ölünceye kadar güneşe terk edildiler."³⁹⁸

Gözlerinin çıkarılması ile ilgili Müslim Sahihinde şu ifadelere yer vermektedir: "Onlar çobanın gözlerini çıkardığı için Hz. Peygamber bu fillerinin karşılığı olarak onların gözünü çıkartmıştır."³⁹⁹

Yine Müslim, Muaviye kanalıyla Enes'ten rivayet eder ve der ki: "Hz. Peygamber'e Ureyne kabilesinden bir topluluk gelip Müslüman oldular ve ona biat ettiler. O sırada Medine'de birsam (akciğer zarı iltihabı) hastalığı yaygındı. Sonra aynı hadisi tekrarlar ve ilave olarak, Peygamberin yanında ensarın gençlerinden yirmiye yakın kişi vardı. Onları gönderdi ve birlikte bir izciyi de yollayarak izlerini sürdürdü."⁴⁰⁰

3. HİRÂBE SUÇUNUN GERÇEKLEŞMESİ İÇİN GEREKEN ŞARTLAR

Harbi (müslümanlarla savaş halinde olan), muahid (müslümanlarla anlaşma yapmış olan) ve müste'men (geçici bir süre izinle İslâm ülkesinde bulunan turist vb.) olanlar, İslâm hukuku kurallarına uymakla yükümlü sayılmamıştır. Ancak suç (eşkıyalık) İslâm ülkesinde işlendiği ve masum kişilere yönelik bir düşmanlık olduğu takdirde, artık fâilin müslüman, zimmî, muahid veya harbi olması fark etmez.⁴⁰¹

Hirâbe suçunu işleyen fâilin Müslüman olması, suçun hirâbe olarak nitelenmesi için şart değildir. Mâide Sûresinin 33. âyetinin manası umûmi olup, suçun gerçekleşmesi için Müslüman olma şartı yoktur. Bu nedenle hirâbe suçunu

³⁹⁸ Buhârî, *Câmiu's-Sahîh*, VIII, 18-19.

³⁹⁹ Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, V, 103.

⁴⁰⁰ Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, V, 103.

⁴⁰¹ İbnu'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 92-94.

Müslüman gibi gayr-ı müslim de işleyebilir. Zimmîlerin yaptıkları zimmet akdi İslâm hukuku hükümlerinin kendilerine uygulanmasını kabul ettiklerini göstermektedir.⁴⁰²

Hirâbe suçu bakımından taş ve sopa da silah olarak kabul edilmiştir. Tekme, tokat vb. ile de olsa zor kullanma, üstünlük sağlama ve mal almayı, suçun oluşumu için yeterli görülmüştür.⁴⁰³

Öyle ki İmam Mâlik'e göre malını almak için bir kişiyi elleriyle boğan kişi de hirâbe suçu işlemiştir.⁴⁰⁴

Buna bağlı olarak toplumun önemli şahsiyetlerine karşı girişilen suikast ve saldırılar, gerek kamu düzenini ihlal etmesi gerekse gizli ve önlenemez bir nitelik taşıması sebebiyle bir nevi baskı ve zorbalık unsuru içerdiği için eşkıyalık kapsamı içinde düşünülebilir.⁴⁰⁵

Sadece kırsal da değil, şehirde silahlı ev baskını yaparak, ev halkını etkisiz hale getirip yardım isteme imkânlarını da yok eden kişiler, hirâbe suçundan yargılanırlar.⁴⁰⁶

Kişinin hirâbe suçu işlemiş sayılması için, fiili doğrudan doğruya işleyen ile dolaylı şekilde işleyen herkes muhâriptir. Bir kimse bizzat fiili işlemese de fiil doğrudan işlenirken hazır bulunan, suç işleyeni koruma ve gözetlemekle görevlendirilen kişiler, muhâriplere yardım ulaştıran kişiler de muhârip hükmündedir.⁴⁰⁷

Hirâbe suçunda alınan malın koruma altında olma şartı yoktur. Onlara göre âyetin umûmi anlamının kapsamı içine giren “*Allah ve Resûlüne savaş açma*” fiilinin gerçekleşmesi ile hirâbe suçu işlenmiş olup, malın koruma altında olup olmadığına bakılmaz.⁴⁰⁸ Ayrıca küçük çocuğu zor kullanarak kaçırmakla hirâbe suçu işlenmiş olur.⁴⁰⁹

⁴⁰² Kâsânî, Alâuddin Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertîbi's-Şerâi*, Matbaatu'l-Cemâliyye, Mısır 1910, VII, 90.

⁴⁰³ İbnu'l Arabî, *Ahkâmu'l Kur'an*, II, 94.

⁴⁰⁴ Sehnûn, İbnu Said et-Tennûhî, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut thz., XVI, 103- 104.

⁴⁰⁵ Bardakoğlu, Ali, “Eşkîya”, *DİA*, İstanbul 1995, XI, 464.

⁴⁰⁶ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, II, 580-581.

⁴⁰⁷ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, XI, 308; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, VII, 91.

⁴⁰⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, XI, 332.

⁴⁰⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, XI, 337.

Mâlikî ve Zâhirî mezhebi ise hirâbe suçunun teşekkül edebilmesi için belirli bir nisabı şart koşmaz. Onlara göre hırabe fiili işlendiğinde ele geçirilen malın hırsızlık suçunda hadd cezası için belirlenen nisaba ulaşması şartı yoktur.⁴¹⁰

Hanefî âlim Hasan b. Ziyad'a göre ise hirâbe suçunun teşekkül edebilmesi için nisap yirmi dirhemdir. Hasan b. Ziyad bu noktada hırsızlık ile hırabe suçunu birbirinden ayırmaktadır. Ona göre hırsızlık suçunda malın değeri on dirhem değerine ulaştığında failin belirli uzvu kesilirken hırabe suçunun cezasında iki uzvu kesilmektedir. Bundan dolayı hirâbe suçu ağırlaştığı için nisabın da artırılması gerektiği kanaatindedir.⁴¹¹

Hanefiler bu görüşlerini temellendirdikleri İbn Abbâs'ın rivayet ettiği hadisi esas almışlardır:

*“Hz. Peygamber hırsızın elini, değeri bir dinar veya on dirhem değerindeki bir kalkanı çaldığı için kesmiştir.”*⁴¹²

Çalınan mal nisaptan az olduğu takdirde hırsızlık ve hırabe suçları oluşmadığından hadd cezası da uygulanmaz.⁴¹³

Şafî ve Hanbelî mezhepleri nisabı çeyrek dinar olarak belirlerler. İmam Şafî ve Ahmed b. Hanbel bu görüşlerine esas olarak Hz. Peygamber'den rivayet edilen şu hadisi delil göstermişlerdir:

*“Dinarın dörtte biri ve daha fazla değerdeki bir malı çalması halinde hırsızın eli kesilir.”*⁴¹⁴

Hirâbe suçunun teşekkülü için bu suçun İslam ülkesinde işlenmiş olması şart koşulmaktadır. Hadd cezalarını uygulamak devlet başkanının görevidir. Daru'l-harb'de işlenen hırabe suçuna İslâm ülkesinin kanunları uygulanmadığı için bu yerlerde devlet başkanının hâkimiyeti söz konusu değildir.⁴¹⁵

⁴¹⁰ Ebû Zehra, Muhammed, *el-Cerîme ve'l-Ûkûbe fi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire t.y. s.118; Bilmen, Ömer Nasûhi, *Hukuku İslâmiyye*, III, 298.

⁴¹¹ Bilmen, Ömer Nasûhi, *Hukuku İslâmiyye*, III, 297.

⁴¹² en-Neşâî, Ebû Abdurrahman b. Şuayb, *es-Sünen*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1964, Sirkat 10, VIII, 75-76.

⁴¹³ Ebû Zehra, *el-Ûkûbe*, s.118; Bilmen, Ömer Nasûhi, *Hukuku İslâmiyye*, III, 298.

⁴¹⁴ Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ*, Dâru'l-İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır 1951, II, 832.

⁴¹⁵ Bilmen, Ömer Nasûhi, *Hukuku İslâmiyye*, III, 298.

Hirâbe suçunun şehrin içinde veya dışında işlenmesi arasında fark yoktur. Bu hususta İbnü'l-Arabî şöyle demektedir: “Bizim tercih ettiğimiz görüşe göre hirâbe suçu şehirde de işlenebilir çölde de, her ne kadar bunların bazıları diğerlerinden daha çirkin olsa da hirâbe ismi kapsamına girerler. Bir kimse elinde sopası ile şehirde ortaya çıkarsa, bu konuda cezaların en hafifi ile değil en ağırını ile cezalandırılır.”⁴¹⁶

Hirâbe suçlusunu insanların mallarını ellerinden zorla alan, yoldan geçenleri korkutan, yeryüzünde yollarda bozgunculuk çıkaran kimselerdir. Bunlar ister silah kullanmış olsunlar, ister hiç silahlı olsunlar; gerek şehirde, gerek sahrada; gerek halifenin köşkünde, gerek mescitte; ister gece bu suçu işlemiş olsunlar ister gündüz; ister asker kullanmış olsunlar ister başka araç kullanmış olsunlar fark etmez. Sonra bu işi yapmaya kalkışan ister bir kişi ister daha çok kişi olsun yine de bu kavrama dâhildir. Yoldan gelip geçenlere savaş açan, yoldan geçenleri adam öldürmek ya da mal almak ya da yaralamak, ya da insanların ırz ve namuslarını zedelemek suretiyle korkutan herkes muhariptir. İster bir kişiye yönelik olsun bu suçu işlesin, ister bir topluluğa karşı işlensin; işleyenler ister çok ister az olsun fark etmez.⁴¹⁷

İbn Hazm'ın görüşleri, günümüz şartları düşünüldüğünde muharibin, modern silahları kullanmasıyla şehir içinde de şehir dışında da bu suçu gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla suçun oluşması için şehrin dışında işleme şartının bu gün hirabe suçunun oluşması için bir şart olmaktan çıktığını söyleyebiliriz.

4. HİRÂBE CEZASININ İNFÂZI

İslâm Hukukçuları, hirâbe suçunun cezasının had cezalarından biri olduğu ve dolayısıyla, yakalanmadan önce tövbe etmedikleri takdirde, bu cezanın düşürülmesi veya affının söz konusu olamayacağını ittifakla belirtmişlerdir. Bu görüşlerini, yukarıda zikrettiğimiz ayete dayandırmaktadırlar. Fıkıh âlimleri, hirâbe suçunun cezasının âyette belirtildiği üzere öldürülme, asma, el ve ayağın çapraz kesimi veya sürgün olduğu konusunda da ittifak halindedirler.⁴¹⁸ Ancak bu cezaların nasıl uygulanacağı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür;

Şafîiler, Hanbelîler ve Hanefîlerden Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed'e göre, âyetteki “ev” veya bağlacı tertip ve türü ifade eder. Yani suçun türüne göre verilecek

⁴¹⁶ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 595.

⁴¹⁷ İbn Hazm, *El-Muhallâ*, XI, 308.

⁴¹⁸ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 410.

ceza da değişir. Buna göre, adam öldüren ve mal alan suçlu, öldürülür ve asılır. Sadece mal alanın sağ eli ile sol ayağı kesilir. Yol kesip korku saldığı halde adam öldürmeyen ve mal da almayan, sürgün edilir. şafilere göre bu sürgün, had değil bir ta'zir türüdür. Dolayısıyla uygulanıp uygulanmaması veya başka bir cezaya dönülmesi devlet başkanının (İmam) takdirindedir.⁴¹⁹

Ebû Hanife'ye göre hem adam öldürmüş hem de mal almış muharip konusunda devlet başkanı (İmam) ç şıktan birini seçebilir: İsterse el ve ayaklarını çapraz keser ve sonra öldürür, isterse sadece öldürmeye karar verir, isterse asar. Ebû Hanife'ye göre asmadan maksat, suçluyu teşhir edip lme terk etmektir. Ancak üç günden fazla tutulmamalıdır. Ona göre, bu durumda el ve ayak kesme cezası tek başına verilemez, bunu mutlaka öldürme veya asma cezası takip etmelidir. Çünkü işlenen suç, hem adam öldürme hem de mal almayı kapsamakta olduğundan, sadece el ve ayak kesmeyle yetinmek doğru olmaz. Ebû Hanife'ye göre, adam öldürmeden ve mal almadan önce yakalanan muharip önce ta'zir edilir sonra tövbe edinceye kadar hapsedilir. Âyetteki (nefy) kelimesinin anlamı budur. Sadece mal alanın nisap miktarında olmak şartıyla el ve ayağı çapraz kesilir. Sadece adam öldürmüş olan da öldürülür.

Diğer âlimlere göre ise ayette “ev” veya bağlacı muhayyerliği ifade eder. Buna göre devlet başkanı hirâbe suçu failine, öldürme ve mal alma durumu olmasa bile, ayette belirtilen dört cezadan istediğini uygulayabilir. Yine bu görüşü kabul edenlere göre, adam öldüren muharip öldürülür. Böylesi için el ve ayak kesme veya sürgün cezasından bahsedilmez. Devlet başkanı onu doğrudan öldürme veya asarak öldürme konusunda muhayyerdır. Ancak maslahat (yarar) görürse öldürme cezasını iptal edebilir. Sadece mal almış, adam öldürmemiş muharip için öldürme, asma veya çapraz kesme cezalarından biri uygulanır. Ne mal almış ne de adam öldürmüş sadece korku salmış muharip için öldürme, asma, çapraz kesme veya sürgün cezalarından biri tercih edilir.⁴²⁰

İslâm âlimleri, ayette belirtilen öldürme, asma, çapraz kesme ve nefy (sürgün) cezaları konusunda ittifak etmekle birlikte, bu cezaların infaz şekli hususunda farklı

⁴¹⁹ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 187-189.

⁴²⁰ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 574-576; İbnu'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 97-99; Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 187-189.

görüşler belirtmişlerdir. Şimdi bu cezaların infaz şekli konusundaki eğilimler ve bunların doğurduğu neticeler üzerinde duralım.

a- Öldürme

Öldürme cezası, kılıçla suçlunun boynunu vurmaktır. Hirâbe suçunda had özelliği galiptir. Buna göre hirâbe suçlusunun öldürmeyi kesici vb. bir aletle yapmış olması şart değildir, katil ile maktul arasında uygunluk şartı (hür-köle, Müslüman-zimmi vb.) aranmaz, kısas hakkına sahip olanların affından da bahsedilmez.⁴²¹

b- Asma

Asma cezası, suçluyu ağaca bağlayarak ellerinden asmaktır. Âlimlerin asma işleminin zamanı ve süresi konusundaki görüşleri şöyledir:

1-Hanefîler ve Mâlikîlere göre suçlu canlı olarak asılır, teşhir edilir ve asılı durumdayken öldürülür. Hanefîlere göre ölümünden sonra üç gün daha asılı olarak bekletilir. Mâlikîler ise bekletme süresini yetkililerin takdirine bırakmıştır.

2-Şafilere bir görüşüne göre önce teşhir için canlı olarak asılır sonra indirilir ve öldürülür.

3-Hanbelîlere ve Şafilere tercih edilen görüşüne göre, önce öldürülür sonra cesedi asılır. Bu görüş ayetteki sıralamaya (öldürme-asma) dayanmakta ve canlı olarak asılmayı bir tür işkence olarak değerlendirmektedir. Buna göre öldürülen suçlu, yıkanıp kefenlendikten ve namazı kılındıktan sonra asılarak üç gün bekletilir.⁴²²

c- Ellerin ve Ayakların Çaprazlama Kesilmesi

Çapraz kesmekten maksat, sağ el ile sol ayağın kesilmesidir.⁴²³

Hırsız, silahlı olarak mal almak kastıyla bir yere girecek olsa, almak istediği mal engellense yahut bağlanıp imdat istense, kendisi de bunun için kavgaya tutuşacak olursa, böyle bir kimse artık muharip olur ve onun hakkında muharip hükmü verilir.

⁴²¹ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 577; İbnu'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 101.

⁴²² Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 578; İbnu'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 100.

⁴²³ İbnu'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 100.

Kadı İbnü'l-Arabî der ki: “İnsanlar arasında hâkim olarak hüküm verdiğim günlerde, bir kişi bana bir hırsız getirdi. Bu hırsız bir bıçak ile eve girmiş, bıçağı uyumakta olan ev sahibinin kalbine dayamış. Arkadaşları ise o adamın malını almışlardı. Ben de onlar hakkında muharipler hükmü ile hüküm verdim. Şunu kavrayın ki bu, dinin aslındandır. Ve böylelikle sizler de cahillerin bulunduğu aşağılık mertebelerden ilmin zirvelerine yükseliniz.”

Kendisine had uygulanıp kendisine ait herhangi bir mal bulunmayan muharip aldıklarına karşılık borçlu olmaz. Hırsızdan bu yükümlülük kaldırıldığı gibi ondan da kaldırılır.⁴²⁴

d- Nefy (Sürgün, Haps)

Muhârip, tövbe edinceye veya ölünceye kadar hapsedilir. Yada yabancı olacağı bir yere sürgüne gönderilir.⁴²⁵

Ömer b. Hattab (r.a) hapislerde tutuklama yapan kişidir. O, şöyle demiştir: “Ben onun tövbe edip etmediğini bilinceye kadar onu haps ederim.” Şayet tövbe eder ve onun bu tövbesi halinden anlaşılırsa, serbest bırakılır.⁴²⁶

5. HİRÂBE SUÇUNDA CEZANIN DÜŞMESİ

Henüz yakalanmadan tövbe eden muhariplerin Allah hakkı sayılan öldürme, asma, çapraz kesme ve sürgün cezaları düşer. Bu husus;

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ 34

*“Ancak onları ele geçirmenizden önce tövbe edenler bunun dışındadırlar. Artık Allah'ın çok bağışlayıcı, çok merhamet edici olduğunu bilin.”*⁴²⁷ âyetiyle sabittir.

Hiz. Ali döneminde, Zeyd b. Hâris isimli kişi eşkıyalık yapmış fakat yakalanmadan yaptıklarından pişman olmuş ve tövbe etmişti. Basra valisi, Zeyd b. Hâris'e nasıl bir ceza uygulanması gerektiğini mektupla Hiz. Ali'ye sorar. Hiz. Ali cevabında “Hâris yol kesen bir kimseydi. Tövbe etti ve vazgeçti. Onun hakkında

⁴²⁴ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 189-190.

⁴²⁵ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 578; İbnü'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 99.

⁴²⁶ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 187-189.

⁴²⁷ Mâide, 5/34.

hayırdan başka bir şey düşünülemez” diyerek hirâbe suçunu işleyen bir kimsenin tövbe etmesiyle cezasının düşeceğini göstermektedir.⁴²⁸

Muâviye döneminde, Aliyyü'l-Esedî isimli kişi yol kesmiş ve yolcuları korkutmuştu. İdareciler ve halk onu yakalamak istemişlerdi, fakat o kaçmış ve yakalanamamıştı. Bir gün yanında, “Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” ayeti okundu. Aliyyü'l-Esedî, bu ayeti işitince durdu. Adama “Tekrar okur musun?” dedi. Adam ayeti tekrar okudu. Bunun üzerine Aliyyü'l-Esedî, kılıcını kınına soktu, sonra tövbe ederek seher vaktinde Medine’ye geldi. Boy abdesti alarak Hz. Peygamber’in mescidine geldi ve sabah namazını kıldı. Sonra kalabalığın yanında Ebû Hureyre’nin yanına oturdu. Gün aydınlanınca insanlar onu tanıdı ve yanına geldiler. Bunun üzerine Aliyyü'l-Esedî, “Bana saldırmanıza yol yoktur. Çünkü ben yakalanmadan önce tövbe ederek geldim” dedi. Bunun üzerine Ebû Hureyre “Doğru söyledi” dedi ve elinden tutarak onu Medine valisi Mervan b. Hakem’in yanına getirdi. “Bu Aliyyü'l-Esedî’dir, tövbe ederek geldi. Buna saldırmanıza ve öldürmenize yol yoktur. Yaptığı işlerin hepsini terk etmiştir” dedi.⁴²⁹

Tövbenin geçerliliği için bunu, suçlunun yakalanmadan önce yapması, pişmanlık duyması şarttır. Şayet yakalandıktan sonra tövbe ve nedamet duyarsa bu hali ne Allah hakkını ilgilendiren ve ne de kul hakkını ilgilendiren şeyleri düşürür. Çünkü ayette, *Şu kadar ki, siz kendileri üzerine kadir olmadan evvel tövbe edenler müstesnadır...* buyrulmuştur. Âyette hadd cezası, bütün muhârip suçlular için vâcip olmuş, sonra bunlardan yakalanmadan önce tövbe edenler istisna edilmiş, hükmün dışında tutulmuştur. Yakalanmadan önce tövbe ve nedamet halinin kabulünün sebebi ise, bu durumdayken tövbe ve nedamet hali çoğu kez samimiyet ve ihlâsı ifade ettiği içindir. Fakat yakalandıktan sonra tövbe ve nedamet söz konusu ise bu durumda suçluyu yaptığı işten ve fesat çıkarmaktan vazgeçirmeye bir teşvike ihtiyaç yoktur. Çünkü o artık bozgunculuktan ve suçu işlemekten aciz hale gelmiş, suç işleyemez bir duruma düşmüştür.⁴³⁰

Hirâbe suçunda cezanın düşmesi hususunu, suçun Allah hakkı ve kul hakkı boyutlarına bakarak ele almak gerekmektedir. Kul hakları tövbe ile düşmez. Fakihlerin çoğunluğuna göre, aldıkları malları iade eder veya öderler. Hanefilere göre, aldıkları malları -eğer mevcutsa- iade ederler. Adam öldüren, kısas ile öldürülür. Hak sahibinin affi ile kul hakkı düşebilir.⁴³¹

Ellerinde bulunan malların onlardan alınıp, telef ettiklerinin de kıymetinin

⁴²⁸ Bilmen, Ömer Nasûhi, *Hukuku İslâmiyye*, III, 303.

⁴²⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 284.

⁴³⁰ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 191; Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 579-580; İbnu'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 101-103.

⁴³¹ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 579-580; İbnu'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 101-103.

tazminatını ödemelerinin sebebi ise, yaptıkları bu işin bir gasp olmasından ve bu malların mülkiyetlerine almalarının caiz olmayışından dolayıdır. Böyle bir mal ise, ya sahiplerine harcanır yahut da imam, sahibi belli oluncaya kadar onu yanında alıkoyar.⁴³²

6. MUHARİBLERE CEZA UYGULAMA YETKİSİ

Hirâbe suçunda, hadd ve ta'zir cezasını ikame etme yetkisi devlet başkanı ve onun görevlendireceği hâkimler tarafından yerine getirilir. Hâkimin Allah Teâlâ adına verdiği cezalarda ne velilerin ne de devlet başkanlarının af yetkisi yoktur. Çünkü devlet başkanı hak sahibi değildir; o yalnızca cezanın uygulanması konusunda vekildir. Dolayısıyla affetme konusunda, diğer insanlarla aynı konumdadır.⁴³³

7. HİRÂBE ÂYETİNE FARKLI BİR YAKLAŞIM

Mâide 5/33-34. ayetlerinin tefsirini incelediğimiz birçok tefsirde öteden beri benimsenen anlayışa uygun olarak yani Allah'a ve Peygamberine savaş açan ve fesat yayanların cezasının öldürülmek, asılmak, el ve ayaklarının çapraz kesilmesi ve sürülmeleri olduğudur. Fakat bu âyete farklı bakanlar da bulunmaktadır. Örneğin, Kur'ân'ın ihtiva ettiği hükümleri küllî ve cûzî olmak üzere iki kategoriye ayıran Fazlur Rahman, küllî diye isimlendirdiği ve sayılarının oldukça sınırlı olduğunu söylediği genel hükümleri, zaman üstü bir duruşla tahlil eder. Buna mukabil siyaset, hukuk, ekonomi gibi cûzî kabul ettiği hükümleri ise tarihsel olarak görür. Ona göre, cûzî hükümler ancak gayelerinden genel hükümler çıkarılarak işlevsellik kazanabilirler. İktisat, hukuk ve siyasetle ilgili hükümleri yöresel ve dolayısıyla tarihsel kabul eden Fazlur Rahman, onlara modern zaman içinde uygulama alanları bulamaz. Ona göre hukukla ilgili ayetler, indikleri cemiyetin özelliklerini taşımaktadırlar. Örneğin; savaş ve barışla ilgili bütün âyetlerde, yedinci asır Hicaz Yarımadası'nın etkileri görülmektedir. Bu tür yöresel âyetler, ancak dolaylı hukuk referansı olabilirler. Evrensel olan âyetler ise, oldukça sınırlıdır. Onlarla iktifa etmek hayatın önünü tıkar. Müslümanların modern zamanla birlikteliklerini tesis etmeleri, birçok hükme kaynaklık edebilecek ilkeler tespit etmelerine bağlıdır.⁴³⁴

⁴³² Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 191.

⁴³³ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 192.

⁴³⁴ Fazlur Rahman, *İslam ve Çağdaşlık*, çev: Hayri Kırbasoğlu, Ankara Okulu yayınları, Ankara 1990, s. 91-95.

Sembolik ve mecâzî ifadelerin tahlili yapılırken de, ifrât ve tefrite düşmemek büyük bir önem arz etmektedir.

Görüldüğü üzere, Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların cezaları konulu bu âyetler, şiddetli ve ağır hükümler içermesi yönüyle modern dönemde, izahında en çok zorlanılabilecek hususların başında gelmektedir. Muhammed Esed'in söz konusu âyetlerle ilgili yorumları incelendiği zaman, bu endişemizi haklı kılacak unsurlara fazlasıyla rastlanacaktır. Muhammed Esed'in eserinde yepyeni bir çeviri ve yaklaşımla karşılaşmış bulunuyoruz ki bu çeviri şöyledir:

Allah'a ve Elçisi'ne karşı savaş açanların ve yeryüzünde fesadı yaymaya çalışanların büyük kısmının öldürülmeleri veya asılmaları veya döneklilikleri yüzünden büyük kısmının ellerinin ve ayaklarının kesilmesi yahut yeryüzünden [tamamiyle] sürülmeleri, yalnızca bir karşılıktan ibarettir: İşte bu, onların bu dünyada uğradıkları zillettir. Öteki dünyada ise [daha] korkunç bir azap bekler onları.⁴³⁵

Bu âyet şerî bir hüküm yani hirâbe suçu ve bunun cezasını bildirmez, aksine geniş zaman kipinde okunarak bir durum tespiti şeklinde anlaşılmalıdır. Başka insanların Allah inancını sarsmaya ve yıkmaya yönelik bilinçli davranışlar, Allah'ın koyduğu ve bütün elçilerin açıkladığı ahlaki ilkelere düşmanca bir muhâlefet ve onların kasıtlı olarak göz ardı edilmesi, bu kişilerin bütün dini manevi değerlerini kaybetmelerine yol açar ve sonuçta düştükleri uyumsuzluk ve sapıklık, aralarında dünyevi amaçlar uğruna hiç bitmeyen bir çatışmayı teşvik eder; birbirlerinden çok sayıda insan öldürülür ve birbirlerine işkence ederek sakat bırakırlar. Sonuçta bütün bir toplum silinip gider yani yeryüzünden sürülmüş olurlar. Bu onların yaptıklarının dünyadaki doğal karşılığıdır. Öteki dünyada ise korkunç bir azap onları beklemektedir. Ancak ahlaki prensiplere inanan kişiler hâkim duruma geçmeden önce, tövbe edenlerin tövbesi kabul edilir. Bundan sonra yapılan tövbe ise, hiçbir ahlaki manevi değer taşımayıp hâkim güce uyum sağlamaktan başka bir şey değildir.

Muhammed Esed, özetlediğimiz bu anlamı çıkarmak ve öteden beri kabul gören anlamı reddetmek için gerekçe olarak bazı hususlar sıralamaktadır. Esed'in maddeler halinde sunduğu dayanakları şöyledir:

⁴³⁵ Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, s.195.

1- Bu cümlede geçen dört edilgen fiil -öldürülme, asılma, kesilme, sürülme- geniş zaman kipindedirler ve bu şekilde iken gelecek zaman veya emir halini ifade etmezler.⁴³⁶

İslâm âlimlerinin bu âyetten çıkardıkları emredici nitelikli hüküm, yukattelû, yusallabû, tukattaa, yünfev fiillerinin gelecek zaman ifade etmesi veya emir halinde olmasından değil, cümlenin bir isim cümlesi olmasından kaynaklanmaktadır. Zira birinci fiil olan yukattelû'nun başındaki “en” bu fiili mastara çevirmekte ve diğerleri de atıf yoluyla ona bağlanmak suretiyle hep birlikte müptedanın haberi durumunda bulunmaktadırlar. Yani müpteda ve haberden oluşan bir isim cümlesi olarak bu cümle جزاءهم قتلهم “onların cezası, öldürülmeleri...dir.” takdirindedir. Bu sebeple, mezkur fiillerden gelecek zaman veya emir anlamlarını çıkarmaya zaten gerek yoktur. İsim cümlelerinde zaman boyutu da olmadığından, fiil cümlelerine nispetle isim cümlelerinin vurgusu daha kuvvetlidir.

2- “Yukattelû” formu sadece öldürülmeyi değil, gramerin temel bir kuralı gereği “onların büyük bir kısmı öldürülüyor” anlamını gösterir. Aynı durum yusallebû ve tukattaû fiilleri için de geçerlidir. Eğer bunlar emredilmiş cezalar olsa, büyük bir kısmının öldürülmesi ifadesi suçluların tamamını kapsamadığı için keyfilik varsayımına yol açar. Böyle bir keyfilik ise yüce Allah'a nispet edilemez.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, söz konusu edilen fiillerin getiriliş şekli olan tefîl kalıbının, fiile konu olan nesnelere çoğunu ifade etmesi ikincil bir anlamdır, her zaman geçerli olan olmazsa olmaz türünden bir husus değildir. Eğer böyle olsaydı, bu kalıpta gelen fiillerin tekil ve ikil kalıpları kullanılamazdı. Görünen o ki yazar da, eğer savaş açan taraf, yalnızca bir kişiyi yahut birkaç kişiyi kapsıyorsa, büyük kısmı, emri ona veya onlara nasıl uygulanabilir? diyerek böyle bir zanna kapılmıştır. Zira Tefîl kalıbı, fiile konu olan nesnelere çoğunu ifade etmekten daha öncelikli olarak, fiilin kendi manasında bir ziyadelik, çokluk, sertlik ve katılık ifade eder. Lugat olarak da “kattele fulanen” demek, öncelikli olarak bir kimseyi sert ve acımasızca öldürmek, öldürmek ve bedenini parçalamak, organlarını söküp çıkarmak anlamlarına gelir.⁴³⁷

⁴³⁶ Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, I, 195.

⁴³⁷ Turan, Maşallah, *Mâide 33-34 Ekseninde Muhammed Esed'in Sembolizm Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013, Sayı: 2, II, 7.

Yukattelû ile yuktelû arasında gramer bakımından fark bulunduğu muhakkaktır. Tefîl kalıbı genellikle teksîr çoğaltma ifade eder. Bu kalıpta kullanılan kelimelerin teksir dışında başka anlamlar için kullanılması da mümkündür. Muhammed Esed, çevirisini “büyük bir kısmının öldürülmesi” şeklinde yapmıştır. Önceki müfessirler meâl sahibinin düşüncesinin aksine, suçlulardan hiç birinin cezasız kalmayacağına, cezanın gevşeklik/yumuşaklık gösterilmeden kesinlikle uygulanmasına vurgu/mübalağa yapılmış olmaktadır.⁴³⁸

Hem yazarın bakış açısıyla meseleyi ele almaya devam edersek, yukattelû formu, “büyük kısmı öldürülüyor” ve yusallebû, “büyük kısmı asılıyor” anlamlarına gelse bile, tukattaa formu büyük kısmı kesiliyor anlamına gelmez. Çünkü ilk iki fiilde söz konusu olanlar, suçluların bizzat kendileri iken son fiilde söz konusu olan onların elleri ve ayaklarıdır. O zaman anlam şöyle olmak durumundadır: Onların tümünün, el ve ayaklarının büyük kısmı kesiliyor. Burada ise, suçluların bir kısmını kapsam dışında bırakmak yoktur, sadece onların el ve ayaklarının bir kısmını kapsam dışında bırakma söz konusudur.⁴³⁹

Diğer taraftan İslam âlimlerinin öteden beri benimsediği yorum çerçevesinde, söz konusu âyetteki kelimelerin tefîl kalıbında ve kesret anlamı yüklenerek yapılan çevirisinin, şerî hüküm/ceza bakımından bir etkisinin bulunmadığı da açıktır. Meâl sahibi ise kendi yüklediği anlamlar ve yorumlarıyla varmak istediği şerî hükmü tümüyle ortadan kaldırma sonucuna ulaşmaktadır. Diğer taraftan bu kelimelerin şeddesiz olarak sulasiden (şeddesiz) okunduğu kırâatlerde vardır ki bunlar da meâl sahibinin yorumu aleyhine delil teşkil ederler.⁴⁴⁰

3- Şayet bu âyet şerî bir hüküm olarak alınırsa, yeryüzünden sürülmeleri ibaresinin anlamı olacaktır. Bazılarına nispet edilen, İslâm topraklarından çıkarmak şeklinde anlamak isabetli değildir. Çünkü Kur’ân’da, el-Ard yeryüzü teriminin böyle sınırlı bir anlamda kullanıldığının örneği yoktur.

Halbuki diğer kaynaklarda bu kısım “buldukları yerden sürülmeleri” şeklinde çevrilmiştir. الأَرْضُ Ard, kelimesinin Kur’ân-ı Kerîm’de yeryüzü anlamı

⁴³⁸ Neseî, Ebul-Berekât Abdullah b. Ahmed, *Tefsîru'n-Neseî (Medârik)*, Kahraman Yayınevi, İstanbul I 984, I, 282.

⁴³⁹ Turan, Maşallah, *Maide 33-34 Ekseninde Muhammed Esed'in Sembolizm Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, II, 7.

⁴⁴⁰ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, IV, 61.

dışında sınırlı bir yeri/bölgeyi ifade için kullanımları da mevcuttur. Örnek olarak Yûsuf Sûresinde; *وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ* Böylece Yûsuf'u o ülkeye yerleştirdik.⁴⁴¹ *قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ* Beni ülkenin hazinelerine tayin et!⁴⁴² *الْأَرْضِ* Ard kelimesi bu âyetlerde “Ülke” anlamında kullanılmıştır. İslâm hukukçularının büyük çoğunluğu bu ifadeyi, İslam ülkesi içinde sürgün, hapis, göçe zorlama vb. tarzda yorumlamıştır.

4- Kur'ân, kitlesel asılmaya ve kitlesel imhaya işaret eden tamamıyla aynı ifadeleri Firavun'un ağzından müminlere karşı bir tehdit olarak nakleder. Kur'ân'ın, Allah'ın düşmanı bir insana izâfe ettiği bu ifadelerin aynısı ile bir ilahi kanunu yürürlüğe koyması düşünülemez.

لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ أُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ

*Mutlaka ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonrada hepimizi asacağım.*⁴⁴³

Firavun bu sözleri mü'min sihirbazlara söylemektedir. Bu âyetlerde Firavun'un kınanması, cezasının ağır olmasından dolayı değildir. Bu cezaları iman etmiş insanlara, haksız yere uygulanmak istemesi sebebiyledir. Âyetlerde de ifade edildiği üzere Firavun'un suç saydığı şey, kendi izni olmadan insanların Allah'a ve onun peygamberi Mûsa'ya (a.s) iman etmeleri ve bu işin İsrailoğulları'nı şehirden çıkarmak için kurulan bir tuzak olduğudur.⁴⁴⁴ Dolayısıyla konumuz olan hirâbe âyetleriyle Firavun'un ifadeleri arasında suç ve cezayı belirleme yetkisi, suçun mahiyeti, cezanın mahiyeti ve taraflar bakımından neredeyse alaka kurulamayacak ölçüde farklılık bulunduğu muhakkaktır.

Şayet itiraz cezaların ağırlığına yönelik ise, öldürme ve el kesme cezaları başka Kur'ân âyetlerinde de geçmektedir. Nitekim bundan bir kaç âyet sonra yer alan el kesme cezasını belirleyen âyet⁴⁴⁵ ve öldürme cezasında olduğu gibi.⁴⁴⁶

⁴⁴¹ Yûsuf, 12/21.

⁴⁴² Yûsuf, 12/55.

⁴⁴³ Âraf, 7/124.

⁴⁴⁴ Âraf, 7/123.

⁴⁴⁵ Mâide, 5/38.

⁴⁴⁶ Kısas için bkz. Bakara 2/178, 179, 194.

Esed'in kitlesel asılma ve kitlesel imha tabirlerinden maksat; suçlu masum ayırımı yapmadan -Firavun'un ki gibi- topluca cezalandırmak ise, İslâm hukuku zâlim ile mazlumu mutlaka ayırt etmektedir. Şayet kitlesellikten maksat, suçluların cezasını teker teker değil de hepsinin cezasını aynı anda infaz etmek ise, bunun da kınanacak bir tarafı yoktur. Kaldı ki ne ilgili âyetlerde ne de İslâm hukukçularının görüşlerinde, hirâbe suçlarına uygulanacak cezaların, bütün suçlulara aynı anda toptan uygulanması gerektiği yönünde bir ifade de bulunmamaktadır.

Bu cezanın İslâm öncesi topluluklar tarafından da aşına olunan ve önceki şeriatlardan birine dayanan bir ceza olduğunu fakat insanların bu cezayı saptırdığını, nihayet Allah'ın bu cezayı İslâm milleti için açıkladığını ve suçların en büyüğü için en büyük ceza olarak belirlediğini ifade etmişlerdir.⁴⁴⁷ Ancak bu husustaki tartışmanın İslâm hukuku açısından bir etkisi yoktur, zira suç ve cezayı belirleyen söz konusu âyetler açık nas niteliğindedir.

Aslında bu âyetlerin önceki âyetlerle bir bütünlük içinde bulunduğu kolayca anlaşılabilir. Önceki âyetlerde Hz. Âdem'in iki oğlundan birinin diğerini öldürdüğünden bahsediliyor ve arkasından şu ayet geliyor:

Bundan dolayı İsrailoğullarına (Kitapta) şunu yazdık: "Kim, bir insanı, bir insana karşılık veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmıştır. Andolsun ki, onlara resûllerimiz apaçık deliller (mucize ve âyetler) getirdiler. Ama onlardan birçoğu bundan sonra da (hâlâ) yeryüzünde aşırı gitmektedir."⁴⁴⁸

Bu âyet, adam öldürenlerin ve yeryüzünde fesat çıkaranların öldürülmelerinin haksız bir öldürme olmadığını açıkça beyan ediyor ve bu hükmün peygamberler tarafından duyurulduğunu yani ilahi bir ceza olduğunu bildiriyor. Hemen arkasından gelen hirâbe âyetindeki özellikle "yeryüzünde fesat çıkaranlar" ifadesi, önceki âyetle hem lafız hem de anlam olarak uyum içinde bulunuyor. Böylece âyetler birbirini tamamlamakta ve kullanılan ifadeler suçun ağırlığını ve dolayısıyla belirlenen cezanın uygunluğunu göstermektedir.

⁴⁴⁷ İbnu'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 320.

⁴⁴⁸ Mâide, 5/32.

SONUÇ

İnsanın dünya ve âhiret mutluluğu Allah'la yaptığı ahitleri yerine getirmesine bağlıdır. Bu ahitler amelen ve zikren unutulunca insanlar katı kalpli olurlar. Artık her türlü suçu işleyebilirler. Bu hakikat Kur'ân'da şöyle ifade edilmektedir: “*Onlar, Allah'a verdikleri sözü, pekiştirilmesinden sonra bozan, Allah'ın korunmasını emrettiği bağları (iman, akrabalık, beşeri ve ahlâki bütün ilişkileri) koparan ve yeryüzünde bozgunculuk yapan kimselerdir. İşte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.*” (Bakara, 2/27) “*Sözlerini bozmaları sebebiyle onları lânetledik ve kalplerini katılaştırdık.*” (Mâide, 5/13) Allah'ın vahyine yabancılaşan insan zamanla Allah ile olan bağı koparır. Allah ile bağı kopan insanın kalbi katılaştır, merhametten uzaklaşır. Haliyle böyle bir kulun suç işlemesi daha kolay olur.

Bir peygamber olan Âdem (a.s)'ın çocuklarından birinin diğerini öldürmesi, nitelik açısından sosyal bir vâkıa ve insan toplumunda işlenen ilk cinayettir. Böyle bir cinayetin işlenmesinin sebebi, kurbanı kabul edilmeyenin, kurbanı kabul edilen kardeşine karşı kör bir haset duygusuna kapılmasıdır. Bu derece kötü olan bir duyguya kapılan kişi, bir peygamberin çocuğu olduğu halde, irade ve inancını kaybederek korkunç bir sosyal faciayı işleyebilmektedir. Bu olay gösteriyor ki, haset duygusu bir insanı kapladığı zaman, o kişi bir peygamber çocuğu olsa bile, duyguları kendisine hâkim olarak akıl, mantık ve inancının önüne geçebilir.

İnsanın deneyim, tutum ve davranışını anlamada Kur'an kıssalarının ciddi veriler sunduğunu ifade edebiliriz. Çünkü deneyim, tutum ve davranışların sosyal belirleyicileri arasında kişi ve olaylar karşısında gösterilen tepkiler, algı ve yargılar, sosyal ilişkiler de söz konusudur.

Kıskançlık da hırs gibi tüm yaşam boyu kendisini gösterecek bir karakter özelliğidir ve kaynağını da ayrımcılık hissinden almaktadır. Kıskançlık bir başkasını küçük görme ve kınama amacına da hizmet eder. Amaç karşıdaki kişinin iradesini kırmak, elini kolunu bağlamaktır. Güç ve egemenlik arzusunun olduğu yerde hiç kuşkusuz haset de olacaktır. Bu duygunun çeşitli belirtileri, tatminsiz bir kibir ve kişinin çevresindekilerden daha çok şeye, ya da her şeye sahip olma arzusudur. Haset

öyle bir duygudur ki, yaptıklarından dolayı başkalarına acı çektiriyor olması, bireyi etkilememesi bir yana, başkasının acısından zevk almaya götürebilmektedir.

Bununla birlikte nefretinde bir karakter özelliği olarak var olduğunu ifade etmek gerekir. İnsanın kişiliğine dair önemli bir göstergedir. Çünkü nefret ve kötülüğün ruhundaki etkileri, bir insanın kişiliği üzerinde belirleyici olur. Nefret kendisini açıkça göstermez ve bir insanın başkalarıyla kurabileceği olası temasların önüne geçebilir. Dolayısıyla düşmanca duyguların iyi gizlendiği eylemleri organize eder.

İnsan öldürmek, gerçekte büyük bir zulüm, hüsrân ve nedametın sonuçlarından başka bir şey olmayan büyük bir cinayettir. İnsan olanların bundan son derece sakınmaları gerekir. Hatta iki Âdem oğlunun biri, iyi bir kardeşine bu zulmü pek hazin bir şekilde yapmış ve felaketi dillere destan olmuştur. Bu önce bir menfaat kastinden değil, sırf bir zarar verme arzusundan, bir çekememe ve nefsanıyetten doğmuş, hem de ihtirasın coşmasına uygun bir hal içinde değil, Allah'a sunulan bir ibadetin, bir kurban takdim etmenin kabul edilip edilmemesinden ve Allah'ın iradesine razı olmamaktan doğan bir hasetlik, bir haset ki, buna karşı en yüksek bir takva hissi ile öne sürülen hayır dileme, barışseverlik, en akla uygun nasihatler ve manevi çekindirmeler asla faydalı olmamıştır. Tersine bütün bunları cinayetin teşvik edici sebepleri yerine koyuyor. Kendine karşı elini kaldırmayan, kaldırmak istemeyen ve iyi bir kardeş olmaktan başka bir arzu beslemeyen o güzel kardeşine, seni öldürmek ne kolay, ne tatlı şeymiş diyerek saldırıp kıydırıyor. Sonra da zararlara, nedametlere düşürüyor ve öyle bir felaket haline getiriyor ki, ilk önce o yüksek kardeşinin sarıh ve açık öğütlerini ve irşatlarını dinlemeyen o kafa, Allah'ın emri ile en sonunda pislikler arkasında dolaşan bir karganın hareketlerinden eyvahlar çekerek uyanma dersi almaya ve ona gıptalar ederek nedametler çekmeye mecbur oluyor. İşte beşeriyette adam öldürme cinayetinin vaki olan bir iş olmasından dolayı, buna karşı dayanmak ve genel şekilde meşru bir hak olduğu gibi özellikle bu olay veya bu kıssada cinayete sevk eden ve yapılmasını kolaylaştıran ruh hali, bu cümleden olarak haset, nefsanıyet ve fiili karşı koyma olmadığı zaman cinayete teşvik etme hasleti İsrailoğullarında çok açık ve kıssanın manası bunların hallerine tamamen uygun olduğundan dolayı, bunlar hakkında daha çok şiddetli hükümler indirilmiş; hem kıssas, hem de yeryüzünde bir fesat suçuna karşı idam cezası farz

kılınmış, ferdin hayat hakkı, umumun hayat hakkına eşit ve ferdi kurtarma, umumu kurtarma manasında olduğu anlatılmıştır. Kasten ve haksız yere adam öldürmenin cezası da iyice anlatılmıştır.

İnsan kendi maddi ve manevi hukukunu muhafazaya nasıl mecbur ise diğer insanların hukukunu da muhafazaya mecburdur. Çünkü insanlar esasen bir baba ve bir anneden çoğalmışlardır. Şu halde insanlık itibariyle birbirlerinin kardeşi hükmündedirler, birbirlerinin hayatını muhafaza etmekle mükelleftirler. Bir insanın hayatına son vermek bütün insanlığın hukukuna tecavüz etmek demektir. Kur'ân, insan hayatının ehemmiyetini ve ona kastetmenin ne kadar azim bir vebal olduğunu ifade sadedinde şöyle buyurmaktadır: *“Kim bir canı, bir cana karşılık veya yeryüzünde bir fesat çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de onu kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur.”* (Mâide, 5/32)

Bundan dolayı İslam dini hayatın korunmasına büyük bir ehemmiyet vermektedir. Allah, insan öldürmeyi kesinlikle haram kılmış, büyük günahlardan saymıştır. Katlin önüne geçmek için “kisas”ı emretmiştir. Kısasın şeriatte yer alması hayatı muhafaza içindir. İslam dini merhamet ve şefkatin kaynağıdır. Değil insanı öldürmeyi, hayvanı bile lüzumsuz yere öldürmeyi yasak etmiştir.

İnsanlara bu ahitlerin hatırlatılması gerekir. Hatırlatmaya rağmen yapmayanlara caydırıcı cezaların olması gerekir. Allah sadece hayatın korunması için başkasının hayatını yok etmeye izin vermiştir. Meşru müdafanın amacı da insan hayatının korunmasıdır. Kur'ân, önem verdiği meseleleri ele alırken, vurgulu ve sert bir üslûp kullanır. Bu yüzden insan hayatının önemini en belîğ şekilde ifade etmiştir. Bir insanın haksızca ölümünü âlemin ölümüne denk saymıştır.

Allah hâkim, Kur'ân da hikmetli bir kitap olduğuna göre, bu hikmetli kitabın bir gayesinin olmaması düşünülemez. Kur'ân'ın içerisinde bulunan unsurlardan biri olan kıssaların da gayesinin olmasını gerektirecektir. Tezimizde bir bölüm olarak işlediğimiz Hâbil - Kâbil kıssası açıkça bir cinayetten söz etmektedir. Kıssanın anlatıldığı ayetlerden hemen sonra gelen ilgili ayetin, (Mâide, 5/32) Hâbil - Kâbil kıssasının anlatılmasının gerekçesini verdiğini gördük. Bu gerekçe ise canın korunması ilkesidir. Ayrıca ayette *مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ* ibaresi bununun lâfzî delilidir.

İslâm hukukunda dinin, nefsin aklın, neslin ve malın korunmasını, bu maslahatların korunması için öngörülen önleyici prensiplere riayet edilmediği takdirde oluşması muhtemel suçları önlemek amacıyla bazı kanuni ceza ve müeyyidelerin bulunduğu, bu ceza ve müeyyidelerin caydırıcı olması için içinde şiddet barındırdığı; ayrıca cezalar verilirken suçun tüm unsurlarıyla sabit olmasına dikkat edildiği, şüphelerle had cezalarının düşürüldüğü, fakat suç sâbit olunca cezayı uygulamaktan da kaçınılmadığı görülmektedir.

İslâm'da suçları, cana, mala, dine, nesle ve akla karşı saldırılar diye kategorize edebiliriz. Bu suçlara karşı hadd cezaları belirlenmiştir. Bu cezalarda suçlunun kimliği önemli değildir. Suçun mahiyeti önemlidir. Bu yüzden böyle suçlarda aff yoktur. Bu suçlardan cana ve mala karşı işlenen suçların cezası Mâide Suresi'nde açıkça; öldürülmek, asılmak, el ve ayakların çapraz kesilmesi ve sürgün olarak belirtilmiştir.

İnsan yeryüzünün efendisidir; yeryüzünün iyi olması ya da fesâda uğraması, bozulması insanın iyi ya da kötü olmasına bağlıdır. İnsan nefsi düzelip ıslah olunca, el attığı ve sorumluluğunu üstlendiği her şey düzelir, ıslah olur. Bu da İslâm ümmetinin doğru bir islâmi eğitime tâbî tutulmasıyla mümkün olacaktır.

Toplumda kin ve adâvetin yok olması için cemaatle namaz, zekât ve karzı-hasenin işletilmesi lazımdır. Bunların üçü de insanlar arasında kaynaşmayı, şefkat ve merhameti sağlayan temel taşlardır.

Kur'ân-ı Kerîm, terörist faaliyetlerde bulunup İslâm medeniyetinin düzenini bozanları, “Allah ve Resûlüyle harp edenler” olarak nitelendiriyor. Bu tanımlamadan daha şiddetli bir benzetme olamaz.

Mâide 5/33-34 âyetleri, İslâm âlimleri tarafından öteden beri Allah'a ve Peygamberine savaş açan ve fesat yayanların cezasının öldürülmek, asılmak, el ve ayaklarının çapraz kesilmesi ve sürülmeleri olduğunu beyan eder tarzda anlaşılmıştır. Yani bu âyet, âlimlerin ittifakıyla hirâbe suçundan ve cezasından bahsetmekte ve bu suç had suçları kapsamında değerlendirilmektedir. Ancak suçun mahiyeti, suçun durumuna göre belirlenecek ceza, infazın şekli gibi hususlarda âlimlerin farklı görüşlere sahip oldukları görülmüştür.

Günümüzde suç fâilleri planlama ve silah kullanma noktasında bilimsel gelişmelerden de yararlanarak toplumun huzurunu ve refahını tehdit etmektedir. Siyasi olmayan örgütlü suç şebekelerini ve mafyaları muhârip kapsamında değerlendirebiliriz. Suç olaylarını takip ettiğimizde bunların geçmiştekilerden çok daha tehlikeli olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde değişik türde silahların kullanılması şiddet ve zor kullanma karakteri ileri sınıra dayanmıştır. Bu gibi durumlarda işlenen suçlar ölümle sonuçlanmasa bile, bu eylemlerin toplum güvenliğinin kaybolmasına neden olduğunu açıkça görülmektedir.

İntihar komandolarına, çocuk kaçırma örgütlerine, ev ve banka soymak için kurulan hırsızlık şebekelerine, çocuk ve yetişkin kızları kaçıran örgütlere, yeryüzünde fitneyi yaymak ve can güvenliğini sekteye uğratmak için adam öldüren örgütlere, mafyalara, mallara zarar veren şebekelere kısaca silahlı veya silahsız çete kuvvetiyle fesat çıkarıcılara ayet dört çeşit ceza belirlemekte ve onların suçlarına göre cezaların takdirini ulu'l-emre bırakmaktadır.

Âyetteki “ev”(veya) bağlacı tertip ve türü ifade eder. Yani suçun türüne göre verilecek ceza da değişir. Buna göre, adam öldüren ve mal alan suçlu, öldürülür ve asılır. Sadece mal alanın sağ eli ile sol ayağı kesilir. Yol kesip korku saldığı halde adam öldürmeyen ve mal da almayan, sürgün edilir. Diğer âlimlere göre ise ayette “ev” (veya) bağlacı muhayyerliği ifade eder. Buna göre devlet başkanı hirâbe suç fâiline, öldürme ve mal alma durumu olmasa bile, âyette belirtilen dört cezadan istediğini uygulayabilir.

Âyet ne imamın arzusuna göre, bu cezalardan istediği ile hükmetme hakkı vermektedir ne de her bir fesat faaliyeti için bu cezalardan belirli birini tespit etmektedir. Âyetin böyle bir tespitte bulunmamasının, fer'i meseleler hakkında ayrıntıya girmemesinin hikmeti; bu fesatların çok olması, zamana ve mekâna göre değişmesi, aynı şekilde zararlarının da farklı olmasıdır.

Nihayetinde İslâmiyet insanların bu dünyada mutlu ve huzurlu yaşamaları için bazı şartlar belirlemiştir. İslâm ilk günden beri Allah'ın kullarının hür, yalnız rableri karşısında eğilen, manevi hastalıklardan arınmış bir şahsiyet yetiştirmeyi hedeflemiştir. Manevî hastalıklarından arınmış şahsiyetlerin oluşturduğu toplum ise ahlaklı bir toplum olacaktır. Böyle bir toplumda da huzur hakim olacaktır. Yine de İslâm toplumun huzurunu korumak için bazı tedbirler almış ve caydırıcı cezalar

ortaya koymuştur. Canın korunması esastır. Bunun yanında toplumda fesâda yol açabilecek suçlar engellenmiştir. Hirabe suçu da böyle bir toplumsal güvensizliğe yol açabilir ve cezasıda çok ağır olmak durumundadır. Çünkü fesâd öldürmekten daha kötüdür. Terörizm engellenmeli ve her türlü terörist faaliyet caydıcı bir şekilde etkisiz hale getirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abay, Muhammed, *Kur'an Kıssaları*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2007.
- Abdübâkî, Muhammed Fuâd, *Mu'cemu'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Daru'l-Marife, 4.baskı, Beyrut 2003.
- Ahfeş, Said b. Mes'ade, *Meâniye'l-Kur'ân*, Alimu'l-Kütüb, Beyrut 1985.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut 1985.
- Âlûsî, Ebûl-Fadl Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fi-Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Beyrut ts.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul trs.
- Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ, *et-Tehzîb fi Fıkh'l-İmâmi's-Şâfi*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
-, *Meâlimü't-Tenzîl*, thk. Hâlid Abdurrahman el-Akk, Mervan Suvar, Dâru'l Maârife, Beyrut 1992.
- Beydâvî, Nâsuriddîn Ebî Saîd Abdillâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru Sâdır, Beyrut 2001.
- Bikâî, Burhaneddîn Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer, *Mesâidu'n-Nazar li'l-İşrâf âla Makâsidi's-Süver*, Riyad 1987.
- Bilmen, Ömer Nasûhî, *Hukuki İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhıyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, ts.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul 1979.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsîri*, (İhtisar eden: Muhammed Ali es-Sabûnî), Damla Yayınevi, Yeniden Gözden Geçirilmiş 4. bs., İstanbul 2002, I, 103.

- Câbirî, Seyf b. Râşid, *Esmâü's-Süveri'l-Kur'âniyye Delâlât ve İşârât*, y.y. 2002.
- Çantay, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Hakîm Meâl-i Kerîm* (Tefsirli Meâl), Risale yay., İstanbul 1996.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı, 10. bs., Ankara 1995.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sâdık Kamhavî, Kahire ts.
- Cevherî, İsmail b. Hammad, *es-Sihah Tâcu'l-Luga ve Sihahu'l-Arabiye*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 3.baskı, Beyrut 1984.
- Cüveynî, İmam Haremeyn, Ebu'l-Meâlî, Abdul Melik, *el-Burhân fî-Usûli'l-Fıkh*, thk., Abdülazîm Mahmûd, Vefa Mensûra, Mısır 1418.
- Demir, Recep, *Kur'ân Tefsirinde Tarihselci Yöntem*, Hikmetevi Yay., İstanbul 2013.
- Demir, Şehmus, *Mitoloji, Kur'ân Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, Beyan Yay., İstanbul 2003.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed Abdülganî, *Fudalâi'l-Beşer fî-Kırâati'l-Erbea ve Aşar*, İstanbul 1869.
- Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Vadi Yay., Ankara 2001.
- Doğrul, Ömer Rıza, *Tanrı Buyruğu Kur'ân-ı Kerîm'in Tercüme ve Tefsîri*, İstanbul 1947.
- Duran, Muahamet Ali, *Sûre İsimlerimleri Açısından Kur'ân'ın Anlaşılması*, Doktora tezi, Sakarya 2012.
- Ebû Hayyân el-Endelûsî, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf, *el-Bahru'l-Muhît*, Riyad ts.
- Ebû Zehrâ, Muhammed, *el-Cerîme ve'l-Ukûbe fî'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire t.y.

- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser neşriyat, y.y. İstanbul 1979.
- Emiroğlu, Hasan Tahsin, *Esbâb-ı Nüzûl*, Konya 1980.
- Esen, Hüseyin, İslâm Hukukunda Cezaların Keffaret Olması, *İslâmi Araştırmalar*, Sayı: 2, 2003.
- Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı* (Meâl-Tefsîr), trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul 1999.
- Fazlur Rahman, *İslam ve Çağdaşlık*, çev: Hayri Kırbaşoğlu, Ankara Okulu yayınları, Ankara 1990
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yâkûb, *el-Kâmusu'l-Muhît*, Risale Yay., Beyrut 1994.
- Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed, *el-Mustasfa min ilmi'l-Usûl*, Beyrut 1994.
- Güç, Ahmet, *Çeşitli Dinlerde ve İslâm'da Kurban*, Düşünce Kitabevi Yay., Bursa 2003.
- Harman, Ömer Faruk, “Habil ve Kabil”, *DİA*, İstanbul 1996.
- Halefullah, Muhammed Ahmed, *Kur'ân'da Anlatım Sanatı*, çev. Şaban Karataş, Ankara Okulu Yay., Ankara 2002.
- Halil b. Ahmed, Ferâhîdî Ebû Abdurrahman, *Kitâbu'l-Ayn*, 1.Baskı, Müessesetü'l-Âlemi, Beyrut 1988.
- Hayber, Abdulkadir, *Yeni Türkçe Lugat*, TDK Yay., Ankara 2004.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrerem el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, Dâru's-Sâdır, Beyrut 1984.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *İslâm Hukuk Felsefesi*, trc. Mehmet Erdoğan, Vecdi Akyüz, Rağbet Yay., İstanbul 2006.
-, *Tefsîru't-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, ed-Dârü't-Tûnisiyye, Tunus 1984.

- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdullah b. Gâlib el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fî-Tefsîri Kitâbi'l-Azîz*, thk. Abdusselâm Abduşşâfi Muhammed, Beyrut 1993.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut thz.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *Zâdü'l-Mesîr fî-İlmi't-Tefsîr*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Dımeşk 1965.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fî-Kıraati'l-Aşr*, Beyrut ts.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyâ, *Mu'cemü Mekâyisi'l-luğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dârü'l-fikr, y.y. 1979.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Muhallâ*, İdâretü't-Tıbbâti'l-Müniriyye, Mısır 1952.
- İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmail, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1987.
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğni*, Kahire ts.
- İsfehânî, Râgıb Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed, *Müfredâtü'l-El-fâzi'l-Kur'ân*, Kahraman Yay., İstanbul 1986.
- Karagöz, İsmail “Nefs”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet Yay., Ankara, 2006.
- Karaman, Hayreddin, Bşk. Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, D.İ.B. Yay., Ankara 2003.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâiu's-Sanâi' fî-Tertîbi's-Serâi*, Matbaatu'l-Cemâliyye, Mısır 1910.
- Kitab-ı Mukaddes, *Eski Ahit*, İstanbul 1969.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Endelûsî, *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-İhyâ, Beyrut 1985.

- Kuşeyrî, Abdülkerîm İbn Hüzân Ebu'l-Kâsım el-Neysâbûrî, *Letâifu'l-İşârât*, thk. İbrahim Beyûnî, Mısır 1981.
- Maşallah Turan, *Mâide 33-34 Ekseninde Muhammed Esed'in Sembolizm Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, Sayı: 2, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2013.
- Malik b. Enes, *el-Muvattâ*, Dâru'l-İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, Mısır 1951.
- Mevdûdî, Ebu'l-Al'â, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, çev. M. Han Kayani ve diğr., İnsan Yay., 2. Baskı, İstanbul 1991.
- Muhaysin, Muhammed Salim, *İrşâdü'l-Celîl fî Kırâati's-Seb' min Tarîki's-Şâtibiyye*, Kahire 1969.
- Müslim, Ebû Hüseyin Müslim b. Haccac, *es-Sahîh*, Çağrı Yay. İstanbul 1981.
- Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, Matbaatu Mustafa el-Babi el-Halebi, Mısır 1964.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed, *Tefsîru'n-Nesefî (Medârik)*, Kahraman Yayınevi, İstanbul 1984.
- Okuyan, Mehmet, Kadına Yönelik Şiddete Kur'an'ın Bakışı, Sayı: 1, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007.
- Râğıb el-İsfehânî, *Müfredâtü'l-el-Fâzî'l-Kur'ân*, Kahraman Yay., İstanbul 1986.
- Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Ali el-Kureşî et-Teymî el-Bekrî, *Tefsîru'l-Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, el-Matbabatü'l-Behiyyetü'l-Mısriyye, Mısır 1938.
-, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'âni'l-Azîm*, (nşr. Hüseyin Elmalı), TDV Yayınları, Ankara 1997.
-, *Tefîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, trc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sâdık Kılıç, Sâdık Doğru, 1. Baskı, Akçağ yay., Ankara 1988.

- Reşît Rıza, Muhammed, *et-Tefsîru'l-Kur'âni'l Hakîm Tefsîru'l-Menâr*, Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Ammetu, Mısır 1990.
- Sâbık, Seyyîd, *Fıkhü's-Sünne*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut 1977.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, *Ravâiu'l-Beyân fî Tefsîri Âyâti'l-Ahkâm*, Dâru İhyâi'l-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 2004.
- Sağlam, Zeynep, *Kur'ân-ı Kerîm ve Tevrat'a Göre Hâbil ve Kâbil Kıssası*, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebsût*, Dâru'l-Mârife, ts.
- Sehnûn, İbnu Saîd et-Tennûhî, *el-Müdevvenetü'l-Kürâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts.
- Suyutî, Celaledîn Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Beyrut 1996.
-, *ed-Dürü'l-Mensûr*, Beyrut 1983.
- Şahhâta, Abdullah Mahmud, *Ehdâfu Külle Sûretin ve Mekâsıduhâ fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mısır 1986.
- Şâtübî, Ebû İshâk İbrahim b. Mûsa b. Muhammed el-Lahmî, *el-Muvâfakat fî Usûli's-Şerîa*, çev: Mehmet Erdoğan, İz yayıncılık, İstanbul 1990.
- Şengül, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir 1994.
-, *Kur'ân Mesajını Ulaştırmada Kıssaların Önemi*, I. Kur'ân Sempozyumu, Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara 1994.
- Şimşek, Mehmet Saîd, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsîri*, Beyân Yayınları, İstanbul 2012.
- Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Dâru'l-Mârife, Beyrut 1986.

Tabersî, Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasen, *Mecmâu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ebu'l-Hasan eş-Şa'rânî, Tahran 1393h.

Uludağ, Süleyman, "Nefs", *DİA*, İstanbul 2006.

Ünal, Ali, *Kur'ân-ı Kerîm'de Temel Kavramlar*, Beyan Yay., İstanbul 1990.

Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, İstanbul 1989.

Zebîdî, Muhibbüddin, Ebû Fayz Seyyîd Muhammed Murtaza el-Hüseynî el-Vâsîfî, *Tâcu'l-Arûz Min Cevâhiri'l-Kâmus*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ts.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrahim b. es-Seriyy, *Meâniye'l-Kur'ân ve İrâbuh*, Alîmu'l-Kütüb, 1.Baskı, Beyrut 1988.

Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *El-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut 1972.

Zakzuk, Muhammed Hamdi, *Mevsûâtu'l-İslâmiyyeti'l-Âmme*, Kahire 2001.

Zemaşerî, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an-Hakâiki't-Tenzîl*, Dâr'ul-Kütübî'l-Arabî, Beyrut 1407 h.

....., *Esâsu'l-Belâğa*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1996.

Zeyveli, Hikmet, "Kur'an'ın Aktüel Değeri Üzerine," *I. Kur'an Sempozyumu, Tebliğler ve Müzakereler 1-3 Nisan 1994*, Bilgi vakfi yayınları, Ankara 1994.

Zuhaylî, Vehbe, *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletûhû*, Dâru'l-Fikr, 3. baskı, Dimeşk 1989.

ÖZET

Mâide Sûresi 27-34. Âyetler Tefsiri Bağlamında Hâbil-Kâbil Kıssası, Makâsıd-ı Şerîa Ve Hirâbe Suçu” ile ilgili bu çalışma bir giriş, dört bölüm ve sonuç kısmından meydana gelmektedir.

Giriş kısmında konunun önemi, araştırmanın amacı, metodu, sınırlandırılması ve kullanılan kaynakların değerlendirilmesi hakkında genel bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde sûrenin isimlendirilmesi, nüzûl zamanı ve yeri, âyetlerinin sayısı, mushaftaki sırası, Nisâ sûresiyle münasebeti yani Mâide sûresinin genel özellikleri hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde hâbil-kâbil ve kıssa kelimelerinin tanımları verilmiştir. Kur'ân kıssalarında tarihselcilik, hâbil-kâbil kıssasının Tevrat'ta ve tefsîr kitaplarında geçtiği versiyonu hakkında bilgi verilmiştir.

Makâsıd-ı Şerîa başlığı altında ise Makâsıd-ı Şerîa ve zarûriyyat kelimelerinin tanımları verilmiştir. Beş temel zarûriyyat olan canın, dinin, aklın, neslin ve malın korunması üzerinde durulup başka zarûriyyatlarda ilave edilmiştir.

Son bölümde ise hirâbe suçu ve cezası işlenmiştir.

ARSİV Kayıt Bilgileri:

Tezin Adı : Mâide Sûresi 27-34. Âyetler Tefsiri Bağlamında Hâbil-Kâbil Kıssası, Makâsıd-ı Şerîa Ve Hirâbe Suçu

Tezin Yazarı : Emin YEMİŞ

Tezin Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Recep DEMİR

Tezin Konusu : Tefsir

Tezin Tarihi : 25/12/2015

Tezin Alanı : Temel İslam Bilimleri

Tezin Yeri : KBÜSBE - KARABÜK

Anahtar Sözcükler : Ahlâk, Canın Korunması, Makâsıd-ı şerîa, Fesâd, Hirâbe

ABSTRACT

Surah Al-Maidah 27-34 . Interpretation of verses in the Context of Abel - Kabul parable of Makâsıd -i Series A and Hirâb Crime "is the study of the entrance , it consists of four chapters and the conclusion.

The importance of the subject in the introduction, the aim of the research method, limited general information and evaluation of the resources used are given.

Nomenclature sura in the first part, Hira, time and place , the number of verses , as the Qur'an , Surah Nisa of that information was given on the occasion of the general characteristics of Surah Al-Maidah .

The second part of the definition of the Abel - kabul words and parables are given. Qur'an in the story of historicism, Abel - kabul are given information about the version of the story in the Old Testament and exegesis book now .

Makâsıd -i Series titles under the definition of zarûriyyat Makâsıd - i series and the word is given . Five basic zarûriyyat 's life is the religion of reason , Focusing on the generation and protection of property was added in another zarûriyyat .

In the last chapter hirâb crime and punishment it has been processed.

ARCHIVAL RECORDS:

Name of Thesis : The Story of Habil and Kabil Within the Context of Tafsir of Surah At Maidah 27-34 Ayats, Objectives of Shariah and Brigandage Crime

Writer of Thesis : Emin YEMİŞ

Adviser of Thesis : Yrd. Doç. Dr. Recep DEMİR

Subject of Thesis : Commentary

Field of Thesis : Basic Islamic Sciences

Department Thesis : Karabük Social Sciences Institute

Key words : Story, Habil-Kabil, Saving the Life, Social Order, Banditry

ÖZGEÇMİŞ

Emin Yemiş 23.06.1978 tarihinde Sakarya'nın Geyve ilçesinde doğdu. Geyve İmam Hatip Lisesi'ni bitirdikten sonra Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2001 yılında mezun oldu. 2005 yılından sonra İlk ve orta dereceli okullarda görev yaptıktan sonra 2012 yılından bu yana Geyve Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde görev yapmaktadır. Evli ve bir çocuk babasıdır.